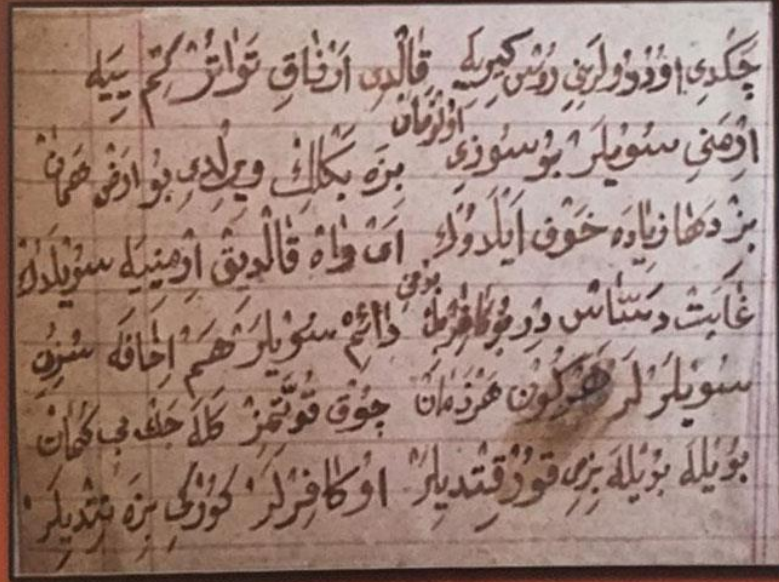

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı-Rus Muharebeleri ve Bayburt'ta Ermeni Hadiseleri

İSMAİL HAKKI POLATTIMUR

Hazırlayan: M. Yasin TAŞKESENLİOĞLU

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

BAYBURTLU KÜÇÜK HAFIZ (İsmail Hakkı Polattimur) ve

Eseri

**Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı-Rus Muharebeleri
ve**

Bayburt'ta Ermeni Hadiseleri

Hazırlayan

M. Yasin TAŞKESENLİOĞLU

BAYBURTLU KÜÇÜK HAFIZ (İsmail Hakkı Polattimur) ve ESERİ
Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı-Rus Muharebeleri ve Bayburt'ta Ermeni Hadiseleri

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

BASKI

1. BASKI ŞUBAT 2012

ISBN

.....

YAZAR

M. YASİN TAŞKESENLİOĞLU

YAYIN NO:

3

KAPAK

Bayburt Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

DİZGİ

Bayburt Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

BASKI

.....
Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü

Dede Korkut Kampüsü 69000

Tel: 0458 211 11 53

Web: www.bayburt.edu.tr

E-posta: basinvehalklailiskiler@bayburt.edu.tr

Bu kitabın tüm yayın hakları Bayburt Üniversitesi'ne aittir. İzinsiz olarak çoğaltılamaz. Kaynak göstermek kaydıyla kısmen iktibas edilebilir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Giriş

Girizgâh 1a (3)

Seferberlik Emri 2b (6)

Beyit (Seferberlerin İ'lanı) 6b (14)

Pasin, Narman ve Oltu Muharebeleri 6b (14)

Sarıkamış Muharebesi 7b (16)

Niv'li Mustafa'nın Kahramanlıkları 8b (18)

Beyit (Seferberlerin İ'lanı) 10a (21)

Seferberliğin İkinci Senesi Askere Tâûn İsabeti 10a (21)

Hazreti Musa'nın Ordusunun Tâûn'a Yakalanması Kısası 11a (23)

Erzurum Cengi 14b (30)

Niv'li Mustafa'nın Kahramanlıkları, Yaralanması ve Kurtarılması 16a (33)

Beyit (Seferberlerin İ'lanı) 17b (36)

Devre Dağı Muharebeleri 18a (37)

Hapuşki'li Hüseyin ve Pincirge'li Feyruz'un Kahramanlıkları ve Şahadetleri 18a (37)

Ermeni Tehciri 19b (40)

Erzurum'un Düşüşü 21a (43)

Kop Savaşı ve Bayburt'un Düşüşü 23b (48)

Bayburt ve Gümüşhane Çevresinde Gerçekleşen Muharebeler 24b (50)

Bayburt'ta Ermeni Mezalimi 26a (53)

EKLER

SÖZLÜK KAYNAKÇA

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde açtığı iki taarruz cephesinden biri olan Kafkas Cephesi'nde büyük kayıplar vermesi daha büyük felâketlerin habercisi idi. Öyle ki Sarıkamış Harekâtı'nda Türk ordusunun taarruz gücünün kırılması, Anadolu topraklarını Çarlık Rusya'nın hedefi haline getirmişti. Rus askeri birlikleri, önemli mevkiileri ele geçirmek amacıyla Ermenileri kışkırtarak, Türk ordusunu iki ateş arasında bırakma stratejisini benimsedi. 93 Harbi neticesinde Elviye-i Selâse'ye¹ (Kars, Ardahan ve Batum Sancakları) hakim olan Çarlık Rusya, 1916 yılı ortalarına kadar Erzurum, Erzincan, Bayburt, Trabzon, Muş ve Bitlis başta olmak üzere diğer önemli Osmanlı mevkiilerini de ele geçirmeyi başardı.

Öte yandan Sarıkamış Harekâtı'nın hemen akabinde Çanakkale Cephesi'nde tarihin en büyük müdafaa savaşlarından birisi gerçekleşmekte ve topyekûn savunma kapsamında Anadolu halkı binlerce şehit vermeye devam etmekteydi. Bu iki olay arasında İttihâd ve Terakkî Hükümeti, devletin çöküşünü engelleme ve savaş bölgelerinin güvenliğini sağlama amacıyla çeşitli tedbirlere başvurmak zorunda kaldı. Bu kapsamda alınan kararlardan birisi de Tehcir Kanunu'ydu. Kanunda genel olarak Ermenilerin daha güvenli topraklara tehcir edilmesi hedeflenmekteydi. Hükümet 27 Mayıs 1915'te "*Vakt-i seferde icraât-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihâz olunacak tedâbir hakkında kanun-ı muvakkat*" yani "*Savaş sırasında hükümetin icraatına karşı gelenler için askeriye tarafından alınacak tedbirler hakkındaki geçici kanun*"u çıkarttı. Kanun gereği Ermenilerin büyük bir kısmı Şam ve Irak gibi bölgelere tehcir edildi.²

Birçok cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, tedbir aldığı halde Rus askeri birliklerinin Doğu Anadolu'daki varlığını engelleyemedi. Ancak Bolşeviklerin Mart ve Ekim Devrimleriyle Rusya'da iktidarı 1917 yılında ele geçirmesi dolayısıyla yaşanan iç karışıklıklar Rus Ordusu'nun işgal ettiği toprakları tahliye etmek zorunda kalmasına neden oldu. Bu kapsamda ilkin Osmanlı Devleti ile Bolşevikler arasında 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi imzalanarak her iki taraf arasında kısmî olarak savaşa son verildi. Rusların işgal ettikleri topraklardan resmen çekilmeleri ise 3 Mart 1918 tarihli Brest Litovsk Antlaşması sonucunda gerçekleşti.

Rus askeri birliklerinin Doğu Anadolu'dan çekilmesi, "Büyük Ermenistan" kurmak isteyen Ermeni komitacılarının 1918 yılı içinde toplu katliamlara başlamasına neden oldu. Osmanlı kuvvetlerinin kontrolü ele almalarına kadar geçen süre zarfında Ermenilerin yaptıkları soykırım; Erzurum, Erzincan, Kars, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Ağrı gibi bölgelerde en şiddetli şekilde kendini gösterdi. Hınçak ve Taşnak Çeteleri'nin Vilâyat-ı Sitte'de yaptığı eylemler ve tedhiş hareketleri temelleri 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması'nda atılan sistematik bir sürecin parçasıydı. Ruslar'ın çekilmesinden sonra Ermeni mezâliminin bir kısmı da Bayburt'ta³ olmuştu. Ermeni çete reislerinden Arşak, aldığı talimat doğrultusunda Bayburt'a geldikten sonra beraberindeki 484 Ermeni'ye gündüzleri eğitim yaptırıp, geceleri ise hain planını anlatıyordu. Arşak'ın aldığı tedbirlerden ötürü ahali katliam planını sezememişti. 1 Şubat 1918'de sokak ve mahallelere devriye çıkaran Arşak, türlü bahaneler ile halkı toplatmaya başladı. Bunları "Hapishane" olarak hazırlattığı Salih Hamdi Efendi Ticarethanesi'ne kapattı. Bu arada şehirde talan da başlamıştı. Arşak'ın adamları, 3 Şubat sabahına kadar zorla halkın evine girerek değerli eşyalara el koyuyordu. Gaspa uğrayanların bir kısmı öldürülüp diğer bir kısmı ise çeşitli zulümler yapılarak hapishaneye götürülüyordu. 3 Şubat sabahı Müslüman kadınlar da toplanmaya başlandı ve 14 kadın ile 2 kız çocuğu Salih Hamdi Efendi Ticarethanesi karşısındaki Haydar Bey'in ahşap oteline kapatıldı. "Salih Hamdi Efendi

¹ Konu hakkında bilimsel bir çalışma için bakınız; Ahmet Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

² Ermenilerin 1915'de tehcir edilmesi hadisesi için bakınız; Talât Paşa, *Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Âmil ve Harekât-ı İhtilâliyesi (İlân-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra) 1916*, (Editör: Ö. Andaç Uğurlu), İstanbul, 2006.

Ticarethanesine kapı girişinden itibaren sağdan ilk odaya 23, soldan ilk odaya 4, ikinci odaya 60, üçüncü odaya 50 ve koridorun sonundaki odalardan soldakine 48 ve sağdakine 8 olmak üzere toplam 193 Müslüman hapsedilmişti. Hapsedilenlerin katliamı şu şekilde yapıldı: Önce soldan birinci odada bulunan Belediye Başkanı Hafız Süleyman Efendi ile Kormas'lı (Polatlı) Ahmet, Abras'lı (Akbulut) İrfan ve Vağında'lı (Çayırköprü) Piri odadan çıkarılarak şehid edildiler. Diğer odalarda da bu durum aynen tezahür etti. Bunlardan yalnız ikinci odada bulunan 60 kişi içindeki Murat Çavuş, Şevki, Saraç Hafız ve Zahid Mahallesi'nden Beydi oğlu Sadık, ölüler arasına girerek ölmüş gibi görünmek suretiyle canlarını kurtarabildi. Suç aleti olarak süngü ve baltanın yanı sıra gazyağı da kullanılarak Müslümanların bir kısmı yakılarak şehid edildi. Sadece son odada bulunan 48 kişi kendi gayretleriyle kurtulmayı başarmıştı. Haydar Bey'in oteline doldurulan 14 kadın ise buradan alınarak Çavuşoğlu'nun oteline götürülüp feci şekilde şehid edildiler. Ayrıca Arşak, Erzincan'daki çete reisi Ermeni Murat'tan aldığı emirler doğrultusunda; yakında bulunan Müslüman köylerine 7 Şubat 1918 tarihinde Bayburt'ta toplanmaları hakkında haber göndermişti.

³ Bilgilerin derlendiği kaynak için bakınız; *Ermenç ve Sovyet Belgeleriyle Ermenç Mezâlimç*, (Haz: Halil Kemal Türközü), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s.54,55,69-72; Belgelerden meydana gelen bu kitap, ilk olarak 1918 yılında "İslâm Ahâlinin Dücâr Oldukları Mezâlim Hakkında Vesâike Müstenid Malûmât" adıyla Arap harfleriyle Osmanlıca olarak basılmıştır. Ancak birinci baskısının Ermeniler tarafından para ile piyasadan ve kütüphanelerden toplattırılması üzerine, Osmanlı Genelkurmayı'nda görevli İsmet (İnönü) Bey, 1919 Şubat'ında İstanbul'a gelen Kâzım Karabekir Paşa'nın tavsiyeleriyle kitabın ikinci baskısını yaptırtmıştır. Burada faydalanılan 3. Baskıdır.

Katledileceklerini sezen halkın bir kısmı kaçıp yardım istemek için Kelkit'teki "Mütareke Komisyonu"na kadar ulaşmıştı. Kalan halkın bir kısmıysa yine Ermeni çeteleri tarafından katledildi.

Yukarıda bahsedilen olaylardan hareketle tarihi olayları ortaya çıkarma ve etraflıca inceleme adına araştırmacılara birinci elden kaynak niteliği taşıyan arşiv belgeleri, dönemine ait gazete ve mecmualar ve bunların yanı sıra döneminde yaşamış devlet adamları, siyasetçiler, ordu komutanları ve gazetecilerin vb. kaleme aldıkları günceler ya da hatıralar büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte harplerin yaşandığı yerlerde yaşayan ve olaylardan birebir etkilenen halk arasında da tarih bilimine hizmet eden bilgiler mevcuttur. Fakat bu bilgiler genellikle ağızdan ağıza dolaşan, bazen destanlaşan genelde hikâye tarzında nesilden nesile aktarılan sözlü kaynak niteliği taşımaktadır. Bu kaynakların yazılı bir şekilde günümüze ulaşanları yok denecek kadar azdır. Bu duruma; savaş ortamı, okur-yazarlık oranının düşüklüğü, yazı araçlarının yetersizliği, günce ya da hatıra yazma alışkanlığının olmaması, harf devriminden sonra eski harfli yazıların yeterince muhafaza edilememesi, doğal afetler vb. gibi durumlar sebep olmuştur. Günümüze kadar ulaşmış olan kaynakların ise yok olmasını beklemeden günümüz alfabesine transkript edilip yayınlanması tarihin daha iyi anlaşılması ve aydınlatılması açısından önem taşımaktadır.

Elinizdeki bu eser Bayburt'un Arpalı (eski adı ile Niv) beldesinde 1867-1959 yılları arasında yaşayan ve "Küçük Hafız" olarak tanınan İsmail Hakkı Polattimur'a³ aittir. Müellifin ailesi, aslen Trabzon'un Of ilçesinden göçmüştür. Baba adı Mahmut ve anne adı Sündüz olup 4 erkek kardeşin en küçüğüdür. Ağabeyleri sırasıyla Genç Ali, Molla Kurban ve Osman Hafız'dır. Ağabeyleri de kendisi gibi hafızdır. Büyük babasının adı Abdulkerim, Büyükannesi ise Oflu Nine olarak bilinen Fatma hanımdır. Hacı Mehmed, Hacı Hasan, Mahmud ve Hacı Ahmed adlarında 4 oğlu olan ve kocasının ikinci eşi olan Fatma Hanım, eşi Abdulkerim Efendi'nin ilk eşinden olan çocuklarının yerine kendi çocuklarını askere göndermeye kalkışması üzerine 1830'lu yıllarda çocuklarını alarak Of'u terk eder ve Arpalı'ya yerleşir. Yukarıda belirtildiği üzere Fatma Hanım'ın üçüncü oğlu Mahmut

³ Küçük Hafız hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmamasına rağmen torunlarından Arif Polattimur'dan edinilen bilgiler burada derlenmiştir.

Efendi'nin dördüncü oğlu olan İsmail Hakkı Efendi de Arpalı'da doğar. Diğer kardeşleriyle birlikte amcası Hacı Ahmet

Efendi tarafından yetiştirilir. Rivayete göre bir ara İstanbul'da Darülfünun'a (Üniversite) yazılır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı eğitimi yarım kalır ve Bayburt'a geri döner. Bir rivayete göre de Birinci Dünya Harbi esnasında Rus birlikleri Arpalı'ya ulaştıklarında onları Küçük Hafız ve aynı köyden Bekçi Ali karşılar ve Rus komutan 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde Arpalı'nın Ruslar tarafından işgali sırasında Rus komutanın karargâhını nereye kurduğunu kendilerinden öğrenir ve aldığı bilgiler doğrultusunda karargâhını oraya kurar. Burası bugünkü Merkez Camii'nin olduğu yerdir.⁴ Küçük Hafız 1959 yılında vefat eder ve doğduğu yer olan Arpalı'ya defnedilir.⁵

Bir din adamı olarak Hafız İsmail Hakkı, Birinci Dünya Harbi'nde duyduklarını ve gördüklerini nazım tarzda kaleme alır. Tarafımızdan transkripsiyonu yapılan eser seferberliğin ilan edilmesiyle başlar, Bayburt'ta Ermeni Mezâlîmi ve Bayburt'un işgalden kurtuluşu ile sona erer. Osmanlıca olarak kaleme alınan eserin metni harekelidir. Müellifin dini kimliğinden dolayı eserde olaylar İslâmiyet bağlamında izah edilir ve Türk Milleti'nin başına gelenler ile inançlara bağlılık arasında bir ders çıkarma amacı güdülür.

Eser, aslına sadık kalınarak ifadeler ve kelimelerin kullanımları da dâhil olmak üzere mümkün mertebe aynen transkript edilmiştir. İfadelerde Karadeniz ve Bayburt ağzına rastlamak mümkündür. Müellifin yazım hatalarının bir kısmı tarafımızdan düzeltilmiş, yapılan müdahaleler ise ya dipnotta açıklanmış ya da parantez içine alınmıştır. Dipnotlardaki yayına hazırlayanın açıklamaları "Yayınlayanın Notu" ifadesinin kısaltması olarak "Y.N." şeklinde belirtilmiştir. Günümüzde kullanılmayan veya anlaşılması güç olan kelimelerin anlamı, eser sonunda tarafımızdan oluşturulmuş olan küçük sözlükte belirtilmiştir. Ayrıca eserde işlenen konuların daha açık bir şekilde okuyucu tarafından anlaşılması için "İçindekiler" kısmı oluşturulmuştur. Eser sonuna müellifin mevcut olan tek fotoğrafı ve kabir fotoğrafları da eklenmiştir. Eserin sayfaları üzerinde ya müellif tarafından ya da sonradan olmak üzere sayfa numaralandırması yapılmıştır. Bu numaralandırmalar parantez içinde verilmekle birlikte eserin sayfa numaralandırması varak esas alınarak "1a, 1b, 2a, 2b..." şeklinde yapılmıştır. Eserin ilk sayfa numarasının "3" ile başladığından hareketle daha önceki sayfalar veya varakların olabileceği düşüncesi ile Polattimur ailesinde mahfuz olan müellifin Evrak-ı Metrukesi incelenmiş fakat esere ait olabilecek ilk iki sayfa niteliğinde evraka rastlanmamıştır. Kendi numaralandırmasına göre "10. Sayfa" elde mevcut olmasına rağmen boştur. Yani bu sayfada yazı yoktur. Dolayısıyla adı geçen sayfa, buraya koymak gereksiz olduğundan çıkarılmıştır. Diğer yandan eserde peş peşe gelen dizeler karşılıklı olarak yer almıştır. Okunurken bu usulün dikkate alınması gerekir. Okunamamış hatta yanlış yazılmış olan kelimeler veya ifadelerin doğru yazımları okuyucuya bırakılmıştır.

Bu çalışmada kusursuzluk gibi bir iddia güdülmemiştir. Muhakkak ki gözden kaçan yanlışlıklar vardır. Ancak eserin orijinal metinlerinin bir araya getirilerek bu çalışmada toplanması bizim için tatmin edici bir gelişme olmuştur. Dolayısıyla eserin okuyucularla buluşmasına vesile olanları burada anmak gerekir. Nitekim Bayburt Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Murat Mollamahmutoğlu hocama eserin Bayburt Üniversitesi tarafından yayınlanmasına öncülük ettiği için minnettarım. Diğer yandan eserden haberdar olmamıza vesile olan sayın Mahmut Kırtan Bey'e, Anadolu insanının tüm samimiyetinin bir numunesi olarak yardımlarını esirgemeyen sayın Arif, Alparslan ve Yavuz Selim Polattimur Beyler başta olmak üzere Polattimur ailesine, destek ve teşviklerinden dolayı sayın Prof. Dr. S. Selçuk Günay'a sayın Yrd. Doç. Dr. M. İhsan Çubukçu'ya ve sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait Dilek'e ve eserin okumalarına ve düzenlenmesine mesai harcayıp değerli fikirlerini paylaşan sayın Yrd. Doç. Dr. Selahattin Tozlu'ya şükranlarımı arz ederim.

⁴ Uygun Ahmet Aker, *Seferberlik Hikâyeleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008, s.42.

⁵ Küçük Hafız'ın kabri ve fotoğrafı için "Ekler" kısmına bakınız.

BAYBURTLU KÜÇÜK HAFIZ

(i smail Hakkı Polattimur) ve

Eseri

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı-Rus Muharebeleri

ve

Bayburt'ta Ermeni Hadiseleri

Gidecek yollarını bilür misin?

Acaba îmânile ölür misin?

Kemend ile bağlanmışsın pençesine

Takılmışsın Azrâil kancasına

Ha bugün ha yarın çeker seni

Lâtîfe dimezem anla buni

Hazır olub başın kaydın göresin

Suâline güzel cevâb viresin

Can kuşu dâim böyle kalmaz

İstediği burçlara dâim konmaz

Günbegün tedennî itmektedir

Zaîf olub etleri gitmektedir

Et gidince bu vücûd neye benzer

Güve vurmuş kuru yayuğa benzer

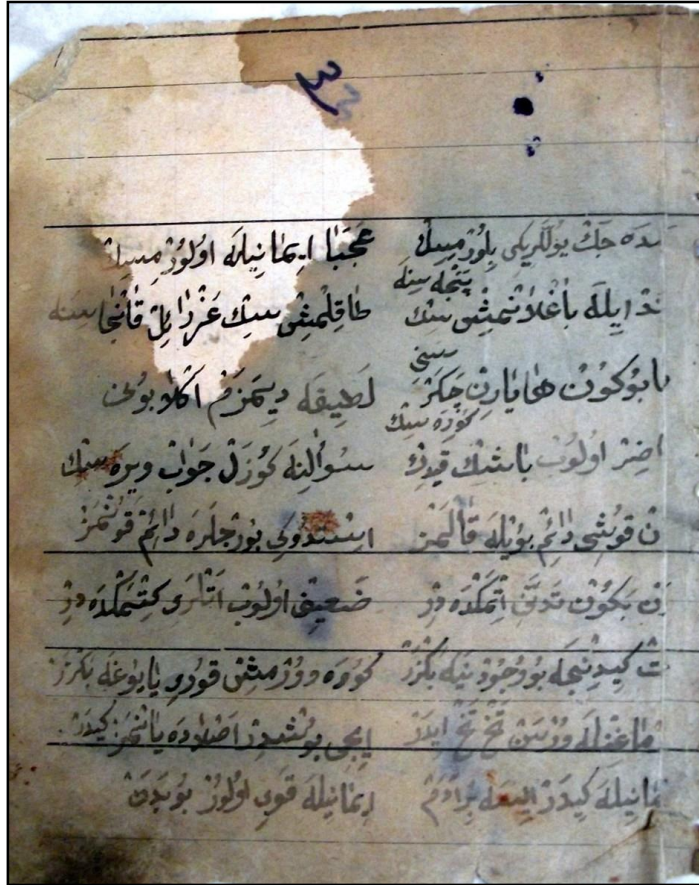
Parmağınla vursan tağ tağ ider

İçi boşdur asla dayanmaz gider

Îmân ile gider ise bir âdem

Îmân ile kavî olur bu beden

1a (3)

1b (4)

Gayret eyle îmânının hıfzına

Şeytân-ı lâîn düşmüş anın kasdına

Hisâr içine îmânız alasız

Şeytânın okundan kultarasız

Îmânın hisârı ne söyle bilek

Hisâr içine îmânı biz alak

Îmânın hisârını ayân idem

Anı size bir bir beyân idem

Kim ki işlerse salih amel

Îmânın hisârına kurdu temel

Salih amel hangisi söyle bize

Îzâh eyle anı cümlemize

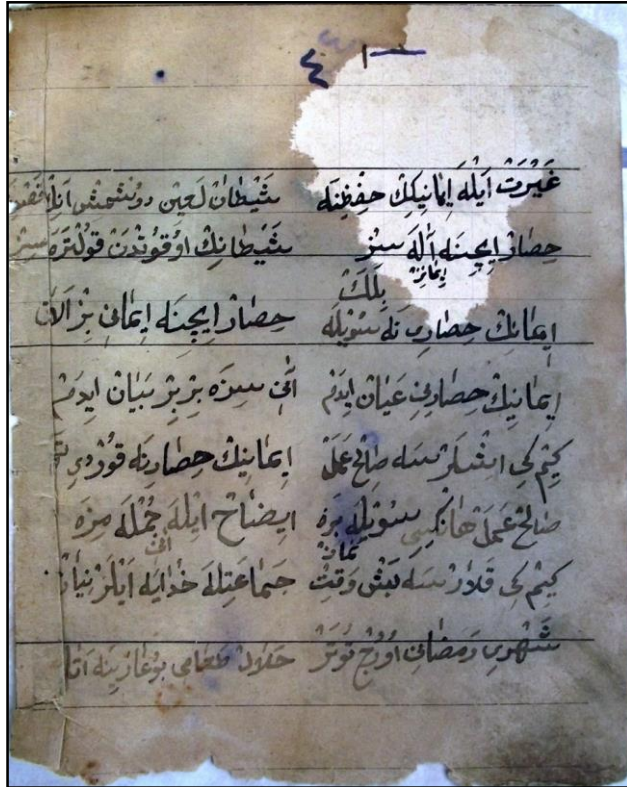
Kim ki kılsa beş vakit namâz

Cemââtile Hudâ'ya eyler niyâz

Şehr-i Ramazân'ı oruç tutar

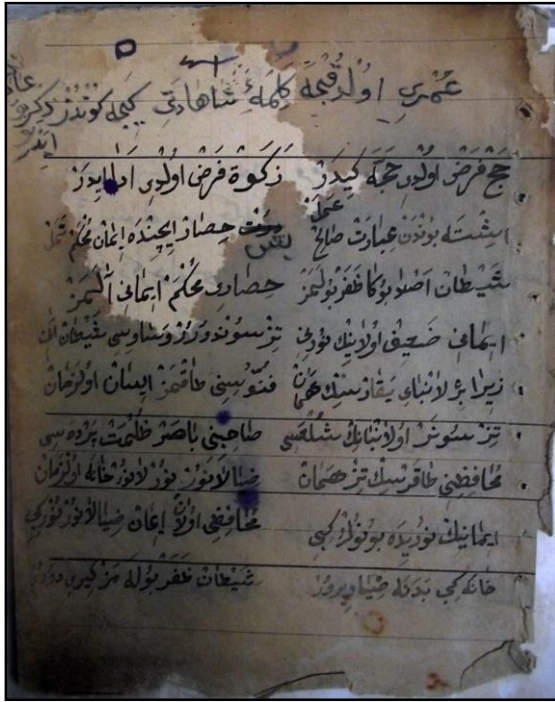
Helâl taâmı boğazına atar

1b (4)

2a (5)

Ömri oldukça kelime-i şahâdeti	Gice gündüz zikreder bu âdeti
Hacc farz oldu hacca gider	Zekât farz oldu edâ' ider
İşte bundan ibaret salih amel	Beş hisâr içinde îmân muhkem temel
Şeytân asla buna zafer bulamaz	Hisârı muhkem îmânı alamaz
Îmânı zaif olanın nûrini	Tiz söndürür vesâvis-i şeytân anı
Zirâ bir lambayı yakarsın hemân	Fanusunu takmaz isen olzemân
Tiz söner o lambanın şu'lesi	Sahibini basar zulmet perdesi
Muhâfızını takarsın tiz hemân	Ziyâ'lanur nûrlanur hâne olzemân
Îmânın nûri da bunun gibi	Muhâfızı olan îmân ziyâ'lanur nûr gibi
Hâne gibi bedene ziyâ' viriür	Şeytân zafer bulamaz giri dönür

Şimdi bir söze yeni başlayalım

Fermân-ı Hudâ ile işleyelim

Hakkı söyle sözi çekme elemi

Açık Türk lisânıyla kelâmı

Înâs zükûr cümlesi mühimm eylesin

Rahmetiyle yâd eyleyüb söylesin

Çok alâmetler zuhûr itdi hemân

İllâ alâmet-i kübrâ el-emân

Ya'ni gün tutuldi siyah oldi âsümân

Dehşetinden ditredi zîr(ü) zeman

Seb'a-i Seyyâre dahi olzemân

Zâhir oldi âsümânda bî-gümân

Biz buni bir yere haml idemedik

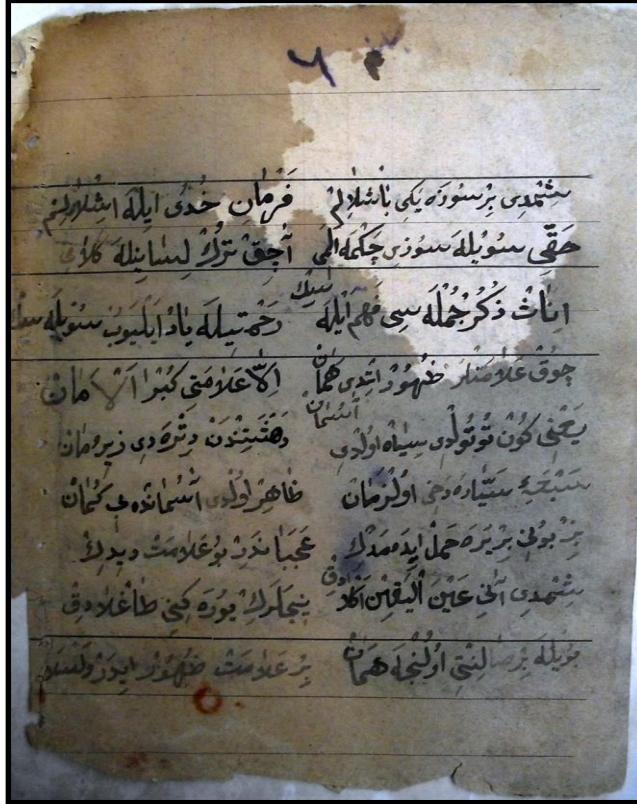
Acaba neden bu alâmet didik

Şimdi anı ayn-el yakîn anladık

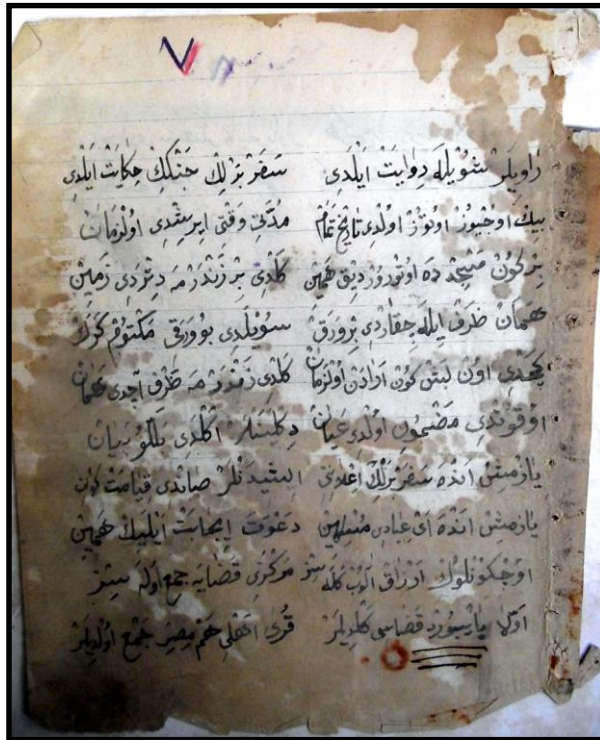
Nicelerin yüreğini dağladık

Böyle bir salıntı olunca hemân

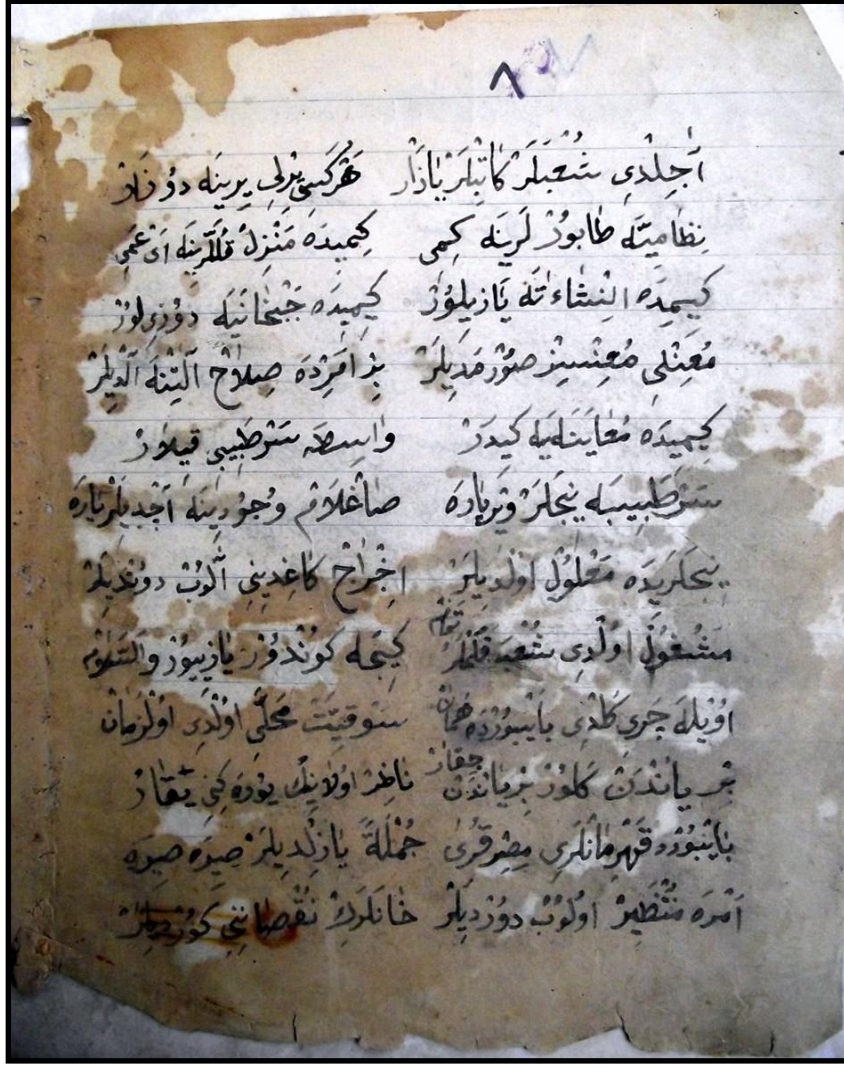
Bir alâmet zuhûr ider vesselâm 2b (6)

Râviler şöyle rivâyet eyledi	Seferberlik cengin hikâyet eyledi
Bin üç yüz otuz oldi tarih tamam	Müddeti vakti irişdi olzemân
Bir gün mescidde otururdik hemîn	Geldi bir jandarma ditredi zemîn
Hemân zarf ile çıkardı bir varak	Söyledi bu varakı mektûm gerek
Geçdi on beş gün aradan olzemân	Geldi jandarma zarfı açdı hemân
Okundi mazmûn oldi ayân	Dinleyenler anladı bellü beyan
Yazmış anda seferberlik i'lanını	İşidenler sandı kıyâmet günü
Yazmış anda ey ibâd-i müslimîn	Da'vete icâbet eyleyin hemîn
Üç günlük erzak alub gelesiz	Merkez-i kazaya cem' olasız
Evvelâ Bayburd kazası geldiler	Kurâ ehli hem mısır-i cem' oldılar

<i>Açıldı şu'beler kâtibler yazar</i>	<i>Herkesi yirli yirine düzer</i>
<i>Nizâmiyye taburlarına kimi</i>	<i>Kimi de menzil kollarına ey emmi</i>
<i>Kimi de inşaata yazılır</i>	<i>Kimi de cebhâneye düzilür</i>
<i>Muînli muînsiz sormadılar</i>	<i>Bir emirde silâh altına aldılar</i>
<i>Kimi de muâyeneye gider</i>	<i>Vâsita sertabibi kılar</i>
<i>Sertabibe niceler vir para</i>	<i>Sağlam vücûdine açdılar yara</i>
<i>Niceleri de ma'lul oldılar</i>	<i>İhrâc kâğıdını alub döndiler</i>
<i>Meşgûl oldi şu'be kâlemlerü tamam</i>	<i>Gice gündüz yazıyor vesselâm</i>
<i>Öyle çeri geldi Bayburd'a hemân</i>	<i>Sevkiyât mahalli oldi olzemân</i>
<i>Bir yandan gelür bir yandan çıkar</i>	<i>Nâzır olanın yüreğini yakar</i>
<i>Bayburd kahramanları mısır-ı kurâ</i>	<i>Cümleten yazıldılar sıra sıra</i>
<i>Emre muntazır olub durdılar</i>	<i>Hânelelerin noksanını gördiler</i>

4a (9)

Devrimizde ya'ni bunlara misâl

Hilkatleri gayet de cesur

Silahşörlük ilmini bunlar tamam

Da'vet emri çün virildi âleme

Ender kabilindendür etme kîl(u) kal

Düşman için cümleleri var küsur

Ceng içinde icrâ kılar vesselâm

Kaza vilâyetler birden gele

Her şâhısa düşdi bir velvele

Jandarmasız heb girdiler yola

Başa ne geleceğini kim bile

Millet-i İslâm'a düşdi gulgule

Bir çeri göründi cenûb-i şimâl

Geliyorlar heybetiyle pür kemâl

Otuz üç otuz yaşında bular

Ceng içinde düşmana ceza kılar

Didiler kim ne yirin adamı siz

Böyle bu heybetle siz geldiniz

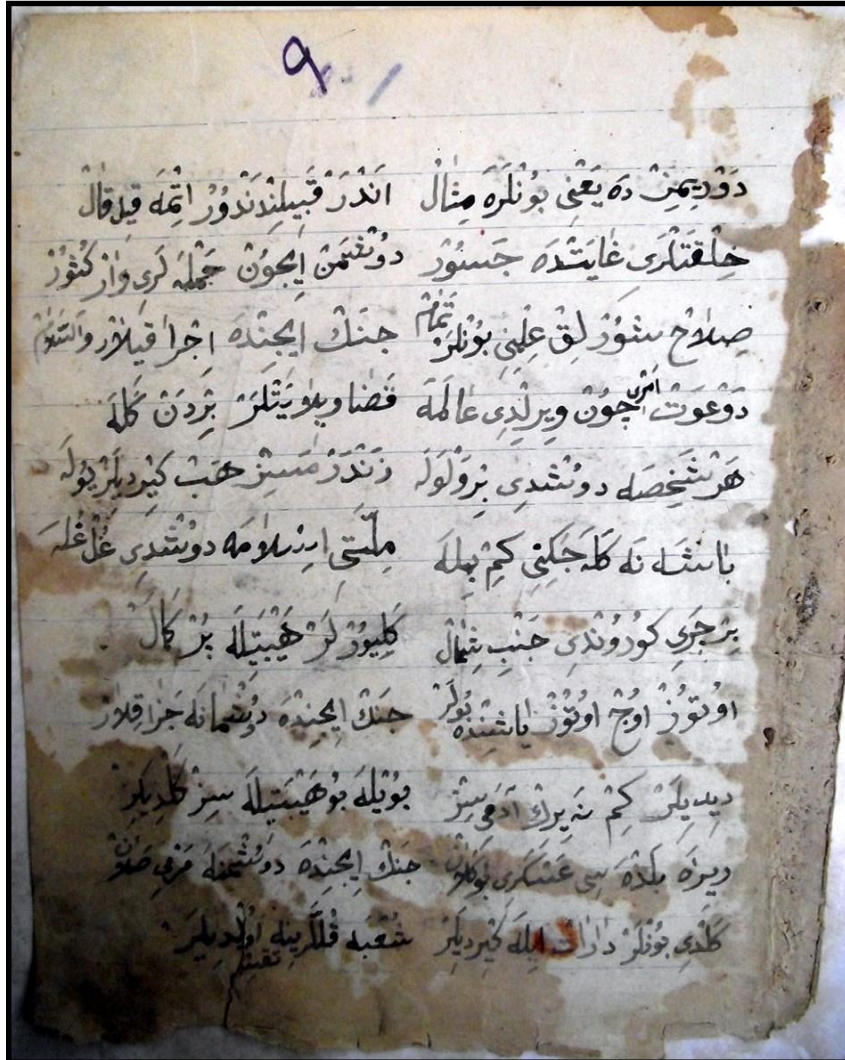
Rize beldesi askeri bu gelen

Ceng içinde düşmana mermi salan

Geldi bunlar dârât ile girdiler

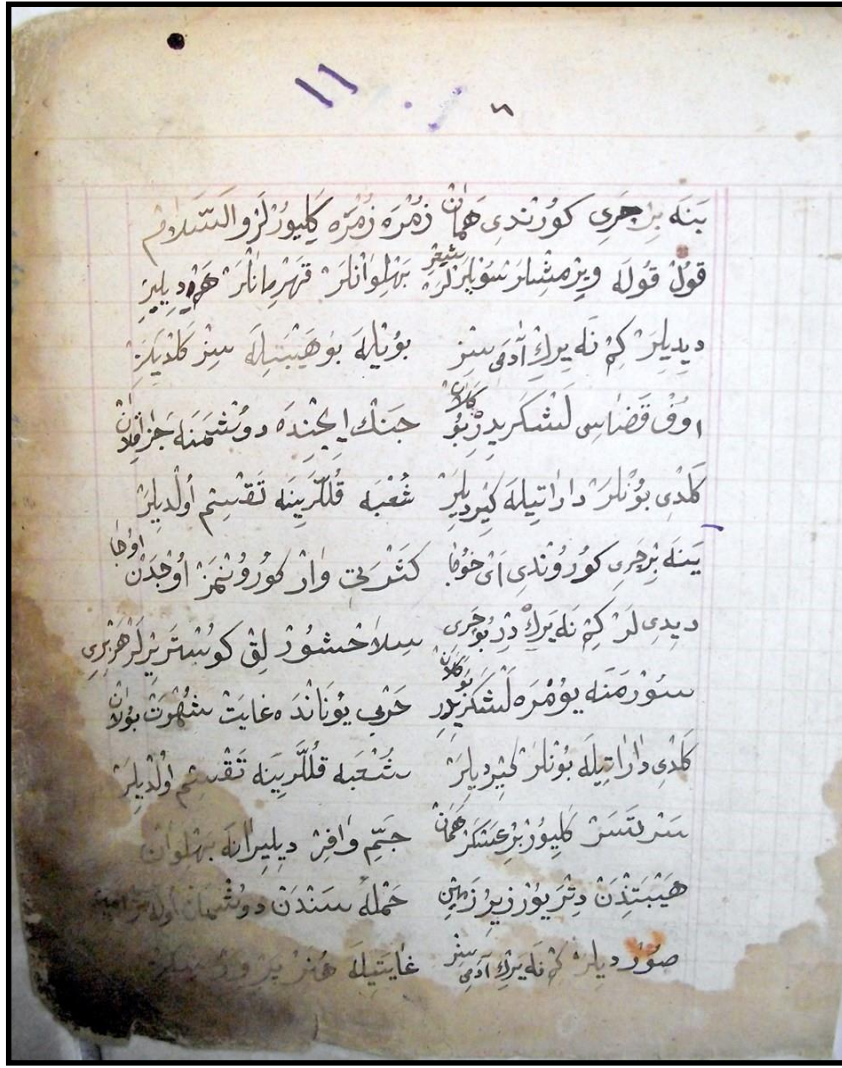
Şu'be kollarına taksim oldılar

4a (9)

5a (11)

Yine bir çeri görüldi hemân *Zümre zümre geliyorlar vesselâm*
Kolkola virmişler söylerler şiir *Behlivanlar kahramanlar hem de dilîr*
Didiler kim ne yerin ademisiz *Böyle bu heybetile siz geldiniz*
Of kazası leşkeridir bu gelen *Ceng içinde düşmana ceza kılan*
Geldi bunlar dârâtiyle girdiler *Şu 'be kollarına taksim oldılar*
Yine bir çeri görüldi ey hoca *Kesreti var görünmez uçdan uca*
Didiler kim ne yerindir bu çeri *Silâhşörlük gösterirler her biri*
Sürmene Yomra leşkeridir bu gelen *Harb-i Yunan 'da gayet şöhret bulan*
Geldi dârâtiyle bunlar girdiler *Şu 'be kollarına taksim oldılar*
Ser-te-ser geliyor bir asker hemân *Cemm 'i vâfir dilîr-âne behlivan*
Heybetinden ditriyor zîr(ü) zemîn *Hamlesinden düşman olamaz emin*
Sordılar kim ne yerin adamsız *Gayetiyle hüner perversiniz*

5b (12)

Didiler kim bu gelen leşkeri

Sorarsanız Trabzon'un askeri

Geldiler bunlar da girdiler hemân

Kollara taksim olundi vesselâm

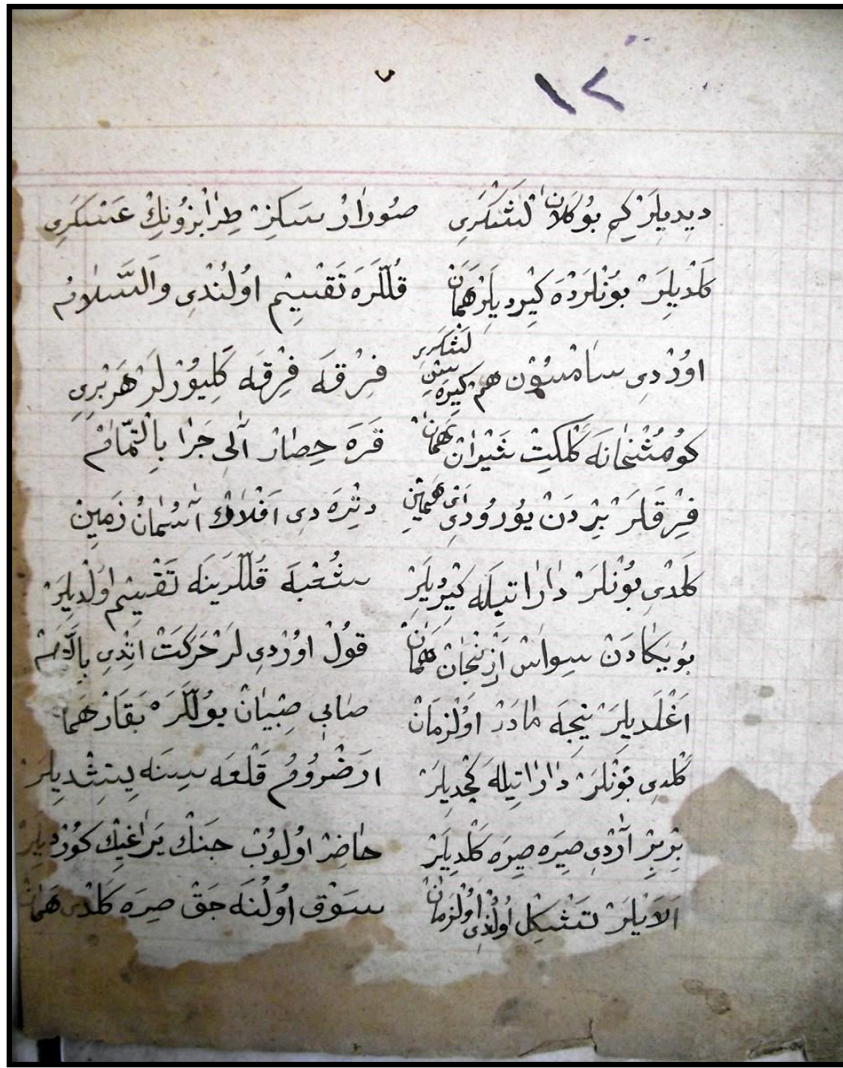
Ordu Samsun hem Giresun leşkeri

Furka fırka geliyorlar her biri

Gümüşhane Kelkit şiran hemân *Karahisâr Alicera⁶ b'it-temam*
Fırkalar birden yürüdi ey hemîn *Ditredi eflâk(ü) âsümân(ü) zemîn*
Geldi bunlar dârâtiyle girdiler *řu'be kollarına taksim oldilar*
Bu yandan Sivas Erzincan hemân *Kolordilar hareket etdi b'it-temam*
Ağladılar nice mader olzemân *Sabî sıbyân yollara bakar hemân*
Geldi bunlar dârâtiyle geçdiler *Erzurum kal'asına yetişdiler*
Bir bir ardı sıra sıra geldiler *Hazır olub ceng yarağın gördiler*
Alaylar teşkîl olundi olzemân *Sevk olunacak sıra geldi hemân*

5b (12)

⁶ Alucra (Y.N.)

6a (13)

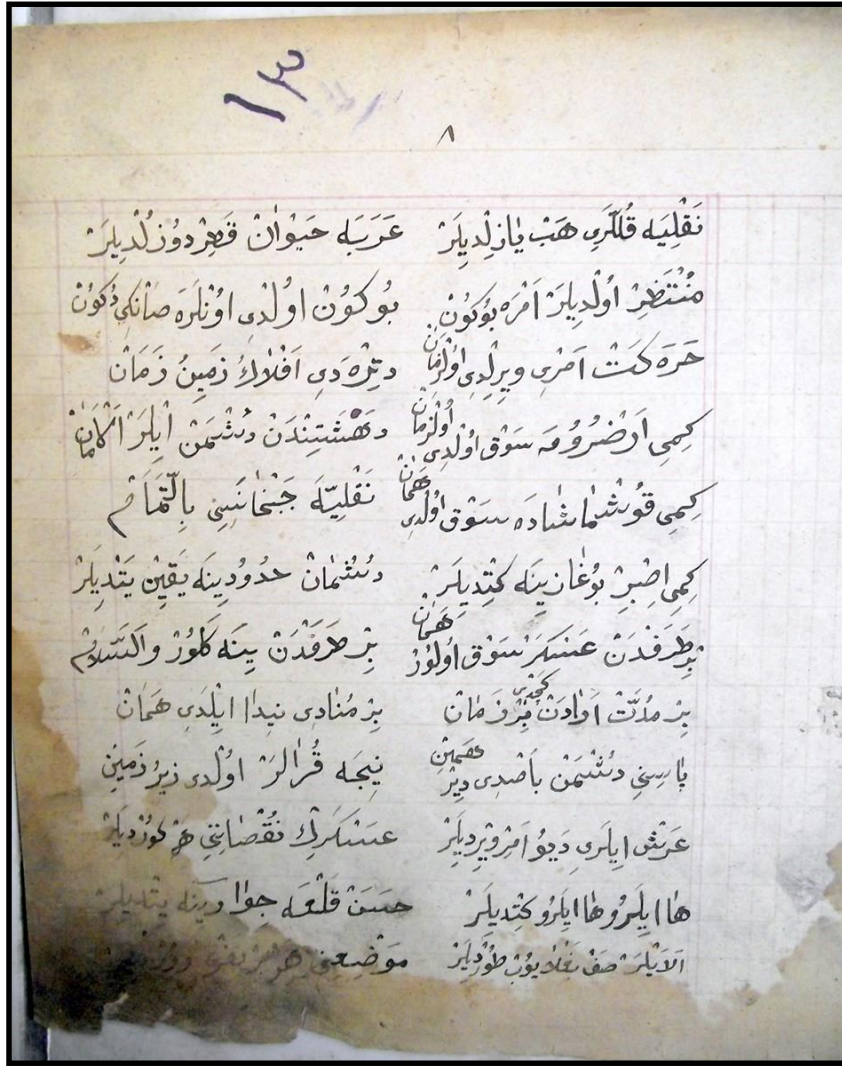
Nakliyye kolları heb yazıldılar

Araba hayvan katır düzıldiler

Muntazır oldılar emre bugün

Bugün oldi onlara sanki düğün

Hareket emri virildi olzemân *Ditredi eflâk(ü) zemîn(ü) zemân*
Kimi Erzurum'a sevk oldi olzemân *Dehşetinden düşman eyler el-emân*
Kimi koşa Maşad'a sevk oldi hemân *Nakliyye cebhânesi b'it-temam*
Kimi İspir boğazına girdiler *Düşman hudûduna yakın yetdiler*
Bir taraftan asker sevk olur hemân *Bir taraftan yine gelür vesselâm*
Bir müddet aradan geçdi bir zemân *Bir münâdî nidâ eyledi hemân*
Pasin'i düşman basdı dir hemîn *Nice kurâlar oldi zir(ü) zemîn*
Arş ileri deyü emir virdiler *Askerin noksanını hem gördiler*
Ha ilerü ha ilerü girdiler *Hasankal'a civarına yetdiler*
Alaylar saf bağlayub durdilar *Mevzi'ini her bir nefer düzdiler*

6b (14)

=BEYİT=

Niceler geldi de geçdi Ecel şerbetini içdi

Muhabbet aradan geçdi Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

Niceler murâd almadı Zevk-i dünyâyâ dalmadı

Mülâkat nasib olmadı Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

Niceler hasta düşdiler Kuşlar başına üşdiler

Refikler koydı geçdiler Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

=PASİN MUHAREBESİ=

Râvî ider üç kolordı tamam

Hopa'dan ta Van'a kadar vesselâm

Tutdılar bu cebheleri ey azîz

Gayet düzenli çeridir ki temiz

بیت

نیجار کلدیده کجدی
 آجل مشربتی ایجدی
 محبت ارادن کجدی
 عموم بقدی بوجبرانی

سفر برلک اغلوی

نیجار مراد المدی
 ذوق دنیایه دالمدی

ملاقت نصیب اولدی
 عموم بقدی بوجبرانی

سفر برلک اغلوی

نیجار خست دوشدیر
 قوشلر باشنده اوشدیر

رفقار قویدی کجدی
 عموم بقدی بوجبرانی

سفر برلک اغلوی

پاسک محاربه سی

راوی ایدر افق قول اوڑی تمام
 خوابدن تاوانه قدر واسقم

قوتدیله بوجبرانی ای عزیز
 غایت د زنیل حیردی کی قهر

Hasankal'a'sında bir gün ârâm itdiler

Kumandarlar istişâre gıtdiler

Top sadâsı durmaz ayyuka çıkar

Durmaz kâfir hay bire hay top atar

Çünkü süngi tak emri virdiler

Ha arslanlarım ileri didiler

Allah Allah deyü hücum itdiler

Ta Köték'e kadar sürüb gıtdiler

Anda geldi bir emir ki durasız

Giri gelüb çadırızı kurasız

Giri geldi kahramanlar olzemân

Zarları kırıldı oldılar keman

Geldiler herkes mevzi'lerine

Ne işdür ki hikmetini kim bile

Pasin hudûd Narman'ı bağladılar

İşidenler yüreğin dağladılar

Bir müddet geçdi aradan ey hümâm

Leşkeri düzenlediler b'it-temam

Behlivanlar kahramanlar geldiler

Muntazır olub emre durdılar

Didiler gidilecek Narman koli

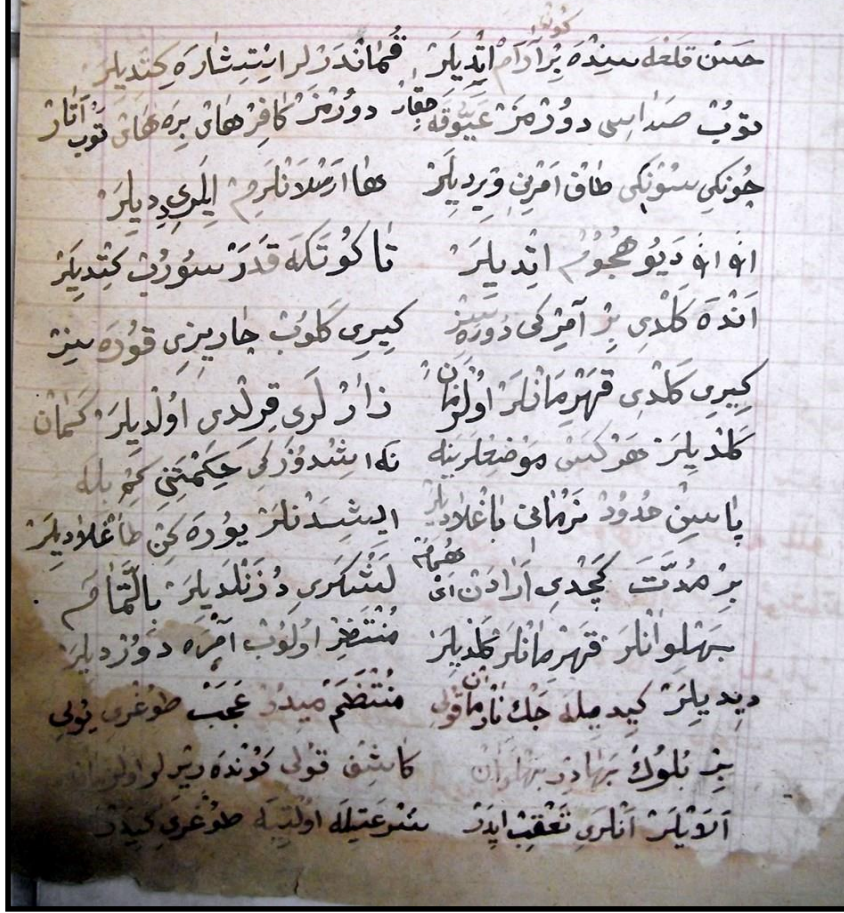
Muntazam mıdır aceb doğri yolu

Bir bölük bahadır behlivan

Keşif koli gönderirler olzemân

Alaylar anları ta' kib ider

Sür'at ile Oltu'ya doğri gider

Gâhi düşman gâhi İslâm sürdiler

Ceng iderek birbirine girdiler

Kulub (Kurub) atışı ider düşman hemân

Atlur topları virmezler emân

Allah Allah deyü cenge girdiler

Düşmanı hâk ile yeksân itdiler

Münhezim oldi düşman olzemân

Oltu'yi boşatdı kaçdılar hemân

Çünkü İslâm aldı Oltu şehrini

Taksim etdiler ganâim malını

Düşmanın zarı kırıldı olzemân

Çekdi taburlarını giri hemân

İlerü ilerü sür'at itdiler

Allahuekber dađına yetdiler

Bir taraıdan fırkalar geldi ayân

Ardahan üstine bellü beyan

Çünkü düşman bunları gördi hemîn

Ardahan'ı tızce boşatdı lâîn

Birinci hamlede gör neylediler

Ardahan'ı da sukut eylediler

Behlivanlar avcıya dağıldılar

Kardan mevzi' yapub siper aldılar

Mevzi' mevzi' ileri atladılar

Her atışde düşmanı haşladılar

Tutduramadı burada ey hemîn

Sarıkamış'a çekildi o lâîn

۱۶ ۱۱

کاهي دشمن کاهي ايندهم سوز ديلر جنك ايدرك برزينه کيرد لير
 قلوب آتشي ايدر دشمن همان اتلور توپلر و موملر امان
 امان يوخسنگه کتديلر دشمن خاك ايله يکسا ايدلر
 منهرزم اولدي دشمن اولما اولتي بوشتادي قاچديلر همان
 جوئلي ايندهم الدي اولتي شيرين تقسيم ايدلر غلام ماليني
 دشمنك زاري قردلر اولما جگدي طبود لرني کير همان
 ايلر ايلر و سرعت ايدلر ااکبر طاغنه يتديلر
 بو طرفدن فرار طرعيان ارده همان اوئسته بللو بيان
 جوئلي دشمن بولور کوردی ارده هان ترجه بوشتادي لعين
 برنجي حمده کوز نيلدیلر ارده هانیده ایلدیلر
 برلوانلر اوجيه طاغدير قاردن موضع ياپون سیر ایلدیلر
 موضع موضع ايلر ایلر هر اقسیده دشمن هر اقسیده
 توندور امدن بور اده ایلر ساري قاموشد جگلدی اولدیلر

8a (17)

Gütdi orda tedbirini tutdılar

Furkalara tenbih te'kid itdiler

Söyledi Başkumandar'ı hemân

Herkes mevzi'ini yapsun bi-gümân

Hüçüm eyle Türkler gelürse hemân

Atışa devam olunsun kâmran

Çünkü kâfir emrini viridi ayân

Hazır oldi metreliyöz⁷ toplar hemân

Kâfirler mevzi'e girmiş idi

Vaktiyle tedbirini görmüş idi

Mevzi'leri gayet metin yaptılar

Lat Menat Uzza'ya hem tapdılar

Bu yanadan çünkü İslâm leşkери

Allahuekber dağında her biri

Şiddet-i şitâ çokdur virmez emân

Çokları sağlığından kesdi gümân

Niceleri tipiye tutuldılar

Niceleri kurudi da kaldılar

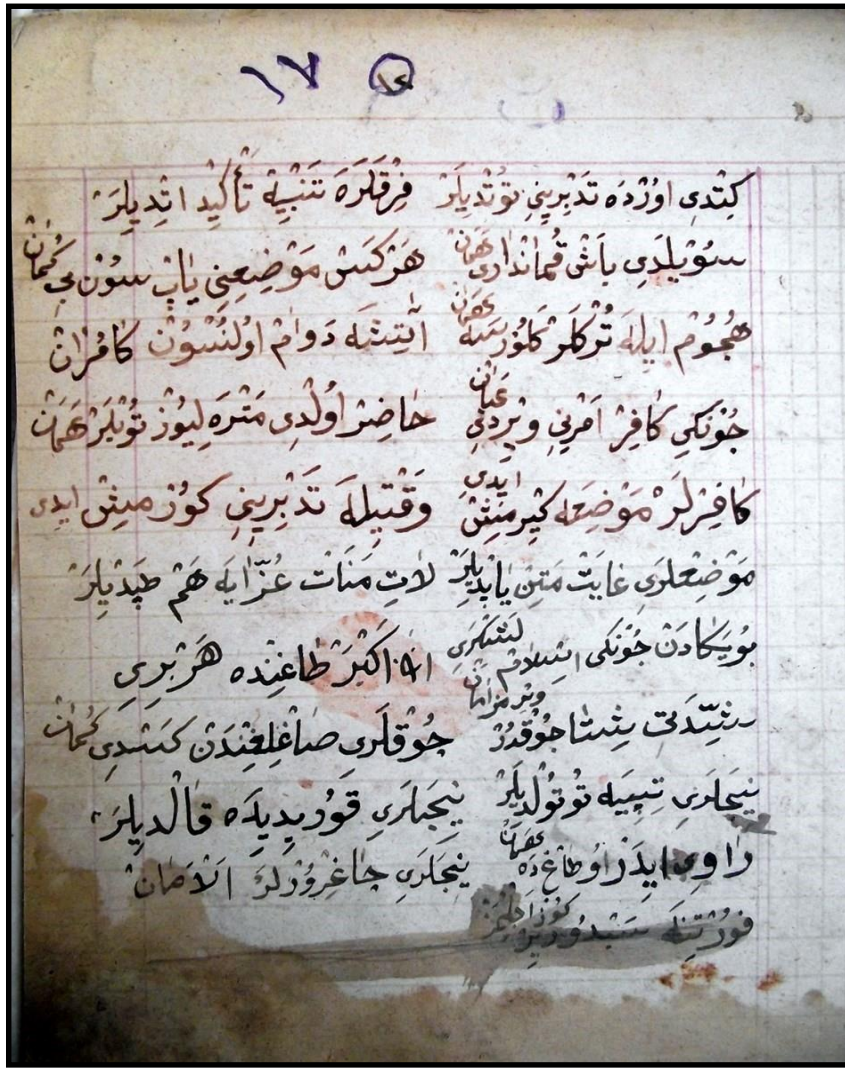
Râvî ider o dağda hemân

Niceleri çağırurlar el-emân

Furtina sepdürir göz açılmaz

8a (17)

⁷ Mitralyöz (Y.N.)

8b (18)

Fırkalar umûm hareket itdiler

Sarıkamış üstine hem gitdiler

Dokuzuncu kolordî tamam

Sarıkamış üzere gitdi vesselâm

Alayları teşkil eylediler

Sağ sol cenaha kalbe koydılar

Sarıkamış'ı sorarsan ey dedem

Kendi dere içi etrafı mişe hemem?

Miše-i şarkîde düşman durur

Miše-i garbîde İslâm oturur

Askeri böyle düzenlediler

Sağa sola kalbe nizâm virdiler

Söylediler yarın hücum olacak

Hücum ile düşmana kim varacak

Kahramanlar sıçradı yerden hemân

Hücum ile biz giderük bu zaman

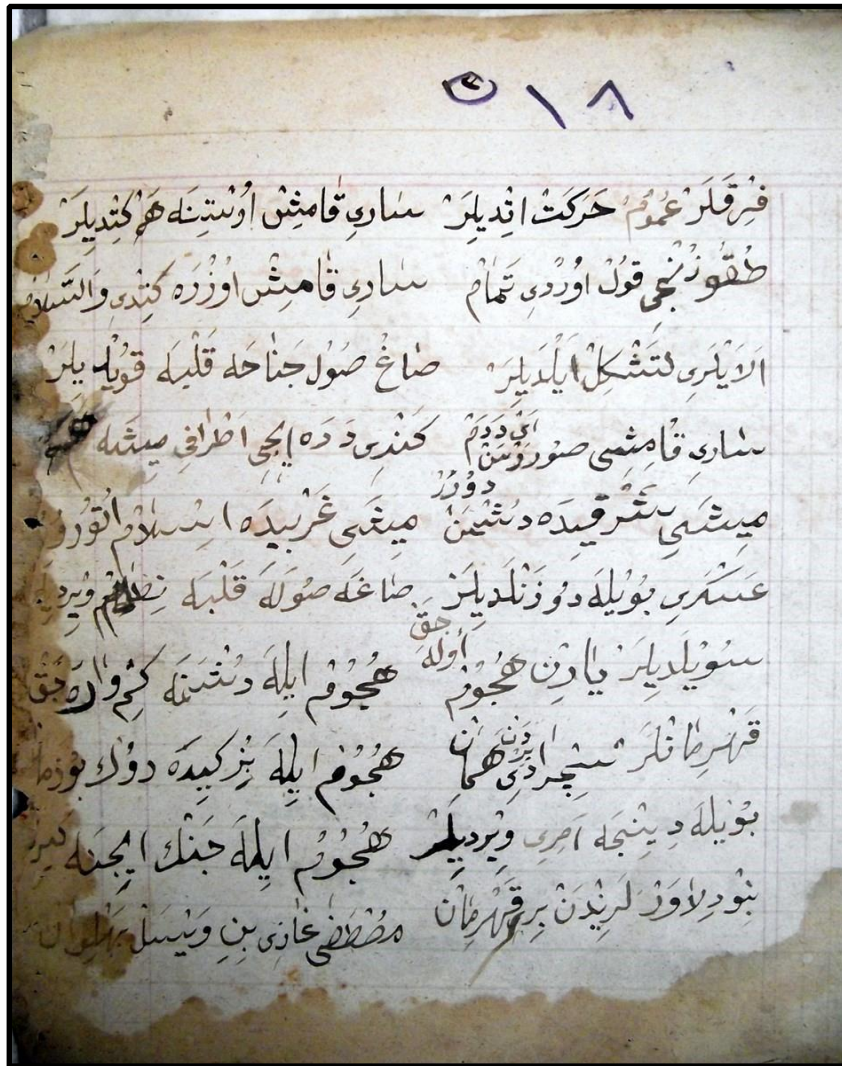
Böyle diyince emiri virdiler

Hücum ile ceng içine girdiler

Niv⁸ dilâverlerinden bir kahraman

Mustafa gazi bin Veysel behlivan

8b (18)

⁸ Niv: Bayburt'un bugünkü adı Arpalı olan bir beldesi.

Çekdi mangasını arş itdi hemân *Düşmanın canın yakar virmez emân*
Gayet cesur durmaz dâim ilerü *Gözüne çaksalar gelmez girü*
Üç yerinden yara yidi behlivan *Girü aldılar anı olzemân*
İkinci hücum oldu yine hemân *Sarıkaş'a girdiler el-emân*
Duramadılar yine çıkmak itdiler *Ahşam olunca mevzi'e yetdiler*
Râvî ider yedi gün tutdı tamam *Yedi günde dört hücum oldu hemân*
Gündüz girer ahşam çıkarlar idi *Mevzi'de düşmana bakarlar idi*
Düşman galib mermi top atar *Askeri heb toprak tipiye katar*
Böyle böyle yedi gün harb itdiler *Niceleri şehîden güttiler*
Kimi esir kimi şehîd oldılar *Kimisi de dağda buydı kaldılar*
Çünkü sekizinci gün oldu tamam *Münhezim oldu İslâm vesselâm*

جگدی صنقا بسنی عرشه اندی همنا دشمننک بانیک یقار ویرمنز امان
 غایت جله ستورد ووزمنز دایم ایرو کوزینه چاق سبک کلن کیرو
 اوج یرندن یاده بیدی بزلوان کیرو الدیلرانی اولن زمان
 اینجی هجوتی اولدی یینه همنا صدای قاصتله کیردیلر اولان
 دوره مدیلرینه چقمق اندیلر اخشام اولنجه موضعه تیدیلر
 وای ایدریدی کون توتدی یدی کونده دوت هجوت اولدی همنا
 کوندوز کیرر اخشام چقار لایه موضعه دشمنه بقار لایه
 دشمن غالب مری توب اتاز عسکر توبراق تبییه قمار
 بویله بویله یدی کون حرب اندیلر ینجلی شریدا کتدیلر
 کھی اسنر کھی شکرید اولدیلر کھی سیده طاعده بولدی قالدی
 جوتکی سبکزی کون اولدی منهزم اولدی ستورد وای

9b (20)

Dağıldı alaylar kalmadılar

Taburları mevcûd bulmadılar

Bin beşyüzden beşyüzü kaldı didi

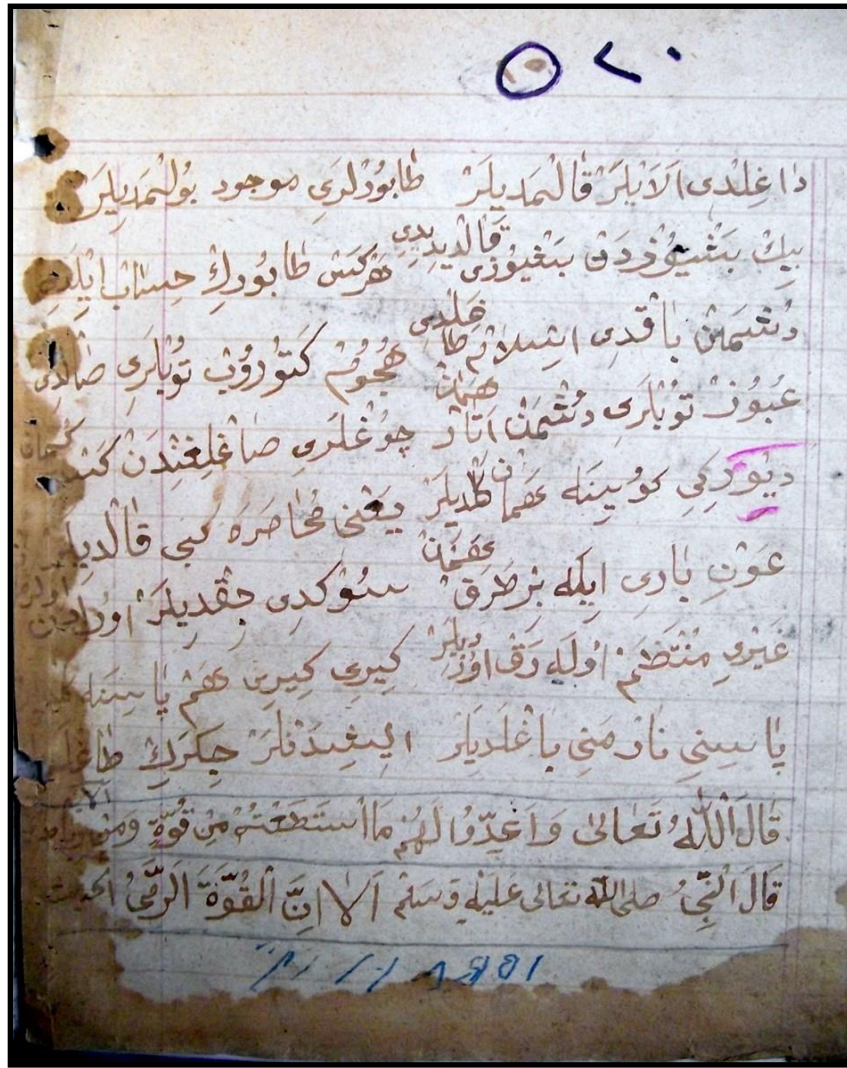
Herkes taburun hisâb eyledi

Düşman bakdı İslâm dağıldı *Hücûm getirüb topları saldı*
Obüz topları düşman atar hemân *Çoğları sağlığından kesdi gümân*
Divriği köyüne hemen geldiler *Yani muhasara gibi kaldılar*
Avn-i Bârî ile bir tarik hemân *Sökdi çıkdılar oradan olzemân*
Gayr-i muntazam olarak ordılar *Giri giri hem Pasin'e geldiler*
Pasin'i Narman'ı bağladılar *İşidenler ciğerin dağladılar*

قال الله تعالى ⁴ *وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطٍ*
قال النبي ⁵ *صل الله تعالى عليه و سلم: لا ان القوة الرمي* (الحديث)

⁴Müellif, Enfal Suresi 60. Ayet'in sadece ilk kısmını buraya nakletmiştir (Y.N.).

⁵Hadis-i Şerif: Kısa izahlarını kendisi yaptığı için eserde yer alan ayet ve hadislerde ayrıca bir açıklamaya gerek görülmemiştir.(Y.N.).

10a (21)

Hak Teâlâ buyurur ey kullarım

Niyyeti hâlis olan makbûllerim

Düşman için evvelâ hazır idin

Kuvvetinizi sonra cenge gidin

İstitâatiniz kadar hemân

Sonra cenge başlayınız vesselâm

Buyurur Peygamber kuvvetden murâd

Âgâh olun size ideyim güşâd

Remy ile okun kesretidür

Bu zemânda topların vefretidür

Düşmanın topları gayet çok idi

Bizde anları tutar top yok idi

Bu sebebden münhezim olduk beter

Ta ezelde böyle yazılmış kader

=SEFERBERLİĞİN İKİNCİ SENESİ ASKERE TÂÛN İSABETİ=

Niceleri yetim oldılar Gül renkleri soldılar

Niceler de dul kaldılar Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

Niceler gelin olmadı Al kınaları solmadı

Niceler murâd almadı Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

10a (21)

حَقَّ تَعَالَى بِنُورِ رَأْيِ قَلْبِهِ نَبِيِّ خَالِصٍ أَوْلَانِ مَقْبُولِ الرَّحْمَنِ
 دُشْمَنُ أَحْيُونِ أَوْلَا حَاضِرِ أَيْدِيكَ قُوَّتِكَ صَكْرَهُ جَنَدِكَ كَيْدِكَ
 اسْتِطَاعَتِكَ قَدْرُ هِمَمَانِ صَكْرَهُ جَنَدِكَ بَأْسَلِكُزْ وَالسَّيِّدِ
 بِنُورِ رَأْيِ قَلْبِهِ قُوَّةُ دُنْ مُرَادِ أَكَاهُ أَوْلُونِ سِنْرَهُ أَيْدِيهِمْ كِتَابُ
 رُفَيْلَهُ أَوْ قَوْنُ كَثْرَهُ تَيْدُرُ بُوْزْطَانْدَهُ تَوْبَلْرَهُ وَقَرَهُ تَيْدُرُ
 دُشْمَنِكَ طَوْبَلْرِي غَايَتِ جَوْ قَايِدِي
 بُوْ سَبْدَنْ مَنَهْرَمِ أَوْ بَلْرُ تَا زَلْدَهُ بُوْزْلَهُ يَا زَلْمَشْ قَدْرُ
 سَفَرِ رَلِكِ ائِمْنِي سِنِي عَسْكَرِ طَاعُونِ اِصْهَاتِي
 نِي جَارِ بِيْتِي اَوْلْدِي لِي كَلْ رَنَكِ لِي صَحْرُ لِي رِيْلِي
 نِي جَارِدَه دَوْلِ قَادِي لِي عَمُومِ بِيْقَدِي بُوْجِهَانِي
 سَفَرِ بِنِ لِي اَعْلُوِي
 نِي جَارِ طَلْ اَوْلْدِي اَلْ قِنَالِي صَوْلْمَدِي
 نِي جَارِ مُرَادِ اَلْمَدِي عَمُومِ بِيْقَدِي بُوْجِهَانِي

10b (22)

Bunun üzerine geçti bir zemân

Belânın a'zamı gelür el-emân

Bak şu Hakk'ın hikmetine ey püser

Askere bir sâmi yeli eser

Gazel yaprağı gibi tüküldiler

Va 'desi tekmi̇l olanlar öldiler

Öyle vâfir oldu kesret hemîn

Dehşetinden ditredi zîr(ü) zemîn

Kuralar hanlar mısır ger hemân

Doldi mevta ile zemîn el-emân

Defn ile gasl ile baş olunmadı

Anbar damlarında mevtalar kaldı

Ba 'dehudan sonra kuyu kesdiler

Mevtaları kuyulara basdılar

Hastahâneleri doldirdilar

Nice konaklara hastahâne yaptılar

Niceleri de sıhhat buldılar

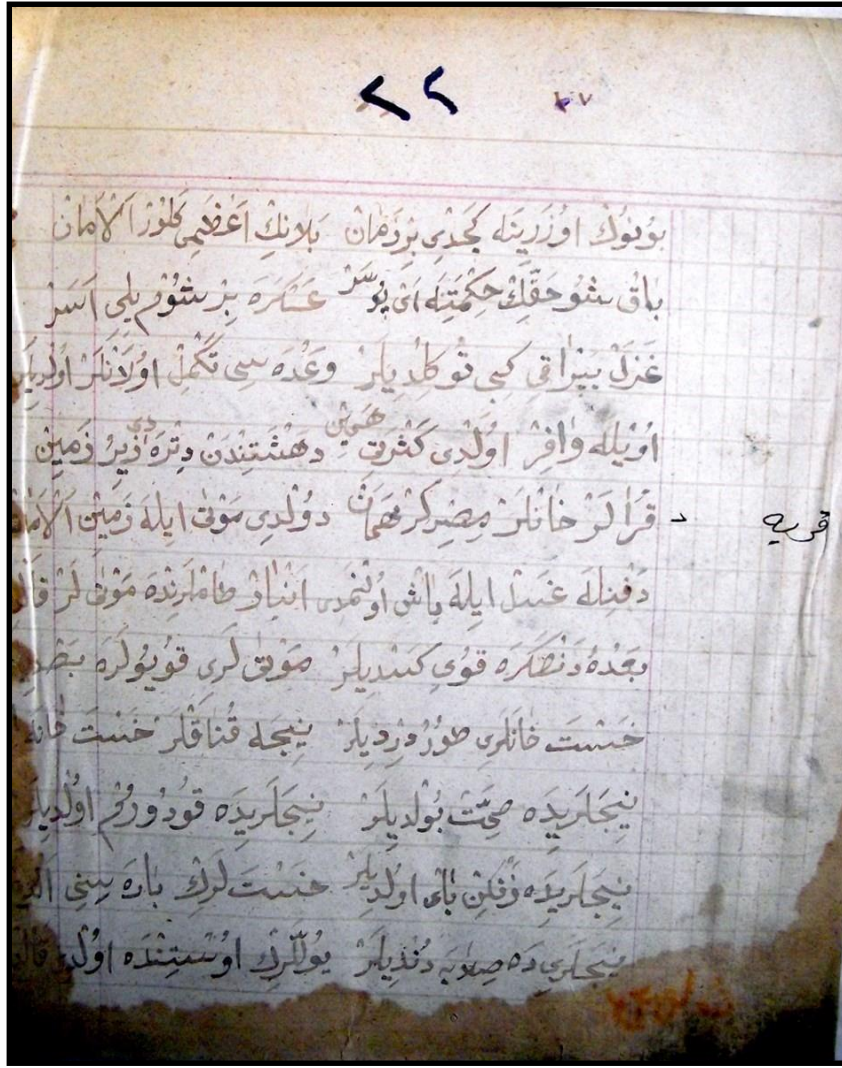
Niceleri de kudurum oldılar

Niceleri de zengin bay oldılar

Hastaların parasını aldılar

Niceleri de sılaya döndiler

Yolların üstinde öldi kaldılar

11a (23)

Silasına kavuşdı niceler

..... delikanlı kocalar

Bu makamda bir münâsib kıssa var⁹

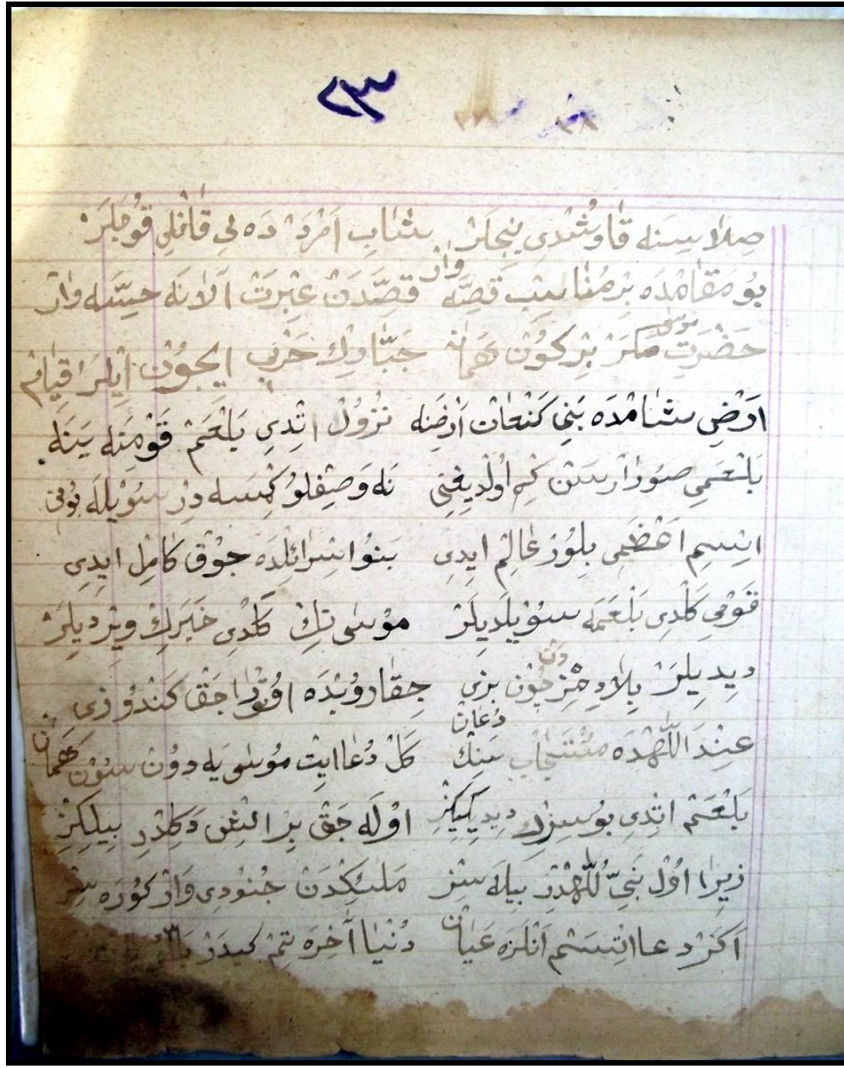
Kıssadan ibret alana hisse var

⁹ Birinci Dünya Harbi'nde Tâûn (Veba) hastalığının askere bulaşması, Hazret-i Mûsâ döneminde tâûnun ilk kez ortaya çıkışı ile karşılaştırma yapılarak izâh ediliyor. Bu olay kısaca şöyle vuku'bulur: Hazret-i Mûsâ Ken'anî'lerin Şam'daki topraklarına girdiği vakit bilginliğiyle ve makbûl dualarıyla tanınan bir zat olan Bel'am bin Bâura, el-Belka köylerinden Bal'a'da bulunuyordu. Bölge ahalisi, Bel'am'ın yanına gelerek "Mûsâ bizi topraklarımızdan çıkarmaya kastediyor, sen duası kabul olan birisin, dua et de Mûsâ geri dönsün" derler. Onların bu isteğini ilkin reddetse de ısrarlarına ve verdikleri hediyelerine dayanamayan Bel'am, İsrailoğullarının bulunduğu tepeye gidip onlara bed-dua etmeye yeltenince Allah'ın rızasıyla önce atı dile gelerek onu bundan alkoymaya çalışır, ardından istem dışı olarak yine Allah'ın takdiriyle İsrailoğullarına dua, Ken'an ahalisine ise bed-dua etmeye başlar. Bunun yanı sıra Bel'am'ın dili ağzından çıkarak göğsüne kadar sarkar. Yaptığı hatanın farkına varan Bel'am artık hileye başvurmaktan başka çare olmadığını düşünerek Ken'anilerin güzel kadınlarını İsrailoğullarının içine yollar. Amacı İsrailoğullarının bu kadınlarla zina yapması ve azaba uğramasıdır. Hazret-i Mûsâ'nın uyarısına rağmen Zümri bin Şelum, Kesbi adındaki bir kadınla zina yapar. Bunun üzerine Allah onlara tâûn hastalığını verir. Hazret-i Hârûn'un

Hazret-i Mûsâ meger bir gün hemân *Cebbârın harbi için eyler kıyâm*
Arz-ı Şam'da benî Ken'an arzına *Nüzul itdi Bel'am kavmine yine*
Bel'am'ı sorarsan kim olduğunu *Ne vasıflı kimsedir söyle buni*
İsm-i A'zamı bilür âlim idi *Benû İsrail'de çok kâmil idi*
Kavmi geldi Bel'am'a söylediler *Mûsâ'nın geldi haberin virdiler*
Didiler bilâdımızdan çün bizi *Çıkarub da oturacak kendüzi*
İnd-Allah'da müstecâb senin duân *Gel duâ it Mûsâ'ya dönsün hemân*
Bel'am itdi bu sizin didiğiniz *Olacak bir iş değildir biliniz*
Zîrâ ol Nebiyullah'dır bilesiz *Melâikden cünûdu var göresiz*
Eğer duâ itsem anlara ayan *Dünyâ âhiretim gider bellü beyan*

11a (23)

oğlu Aysar'ın oğlu Finhas gelip Zümri ve Kesbi'yi mızrağına geçirip öldürünceye kadar geçen yaklaşık bir saatlik zamanda yetmiş bin İsrailoğlunun öldüğü rivayet edilir; Bkz: *Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Çev: Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir), Maarif Basımevi, Ankara, 1954, s. 660-663.*

11b (24)

Kavmi ise durmaz ilhâh itdiler

İllâ duâ ideceksin didiler

Didi Bel'am sabredinki göreyim

Menâmımda size haber vireyim

Çünkü Bel'am bir hâcet için meğer

İşleyüb yatar ki için haber

Âdeti üzre yatarı uykuya

Rüya görür haber alur kim duya

Yatdı Bel'am uyudu hem bir zemân

Zinhâr duâ itme dinildi hemân

Çünkü uykudan uyandı hemân

İdemem duâ didi ben el-emân

Kavmi ona çok hedaya itdiler

Al kabul eyle bunları didiler

Matlûbları hasıl olsun deyü

Bel'ama hedâyâ itdiler eyü

Çünkü Bel'am aldı hedâyâları

Tekrar uykuya yatar durmaz giri

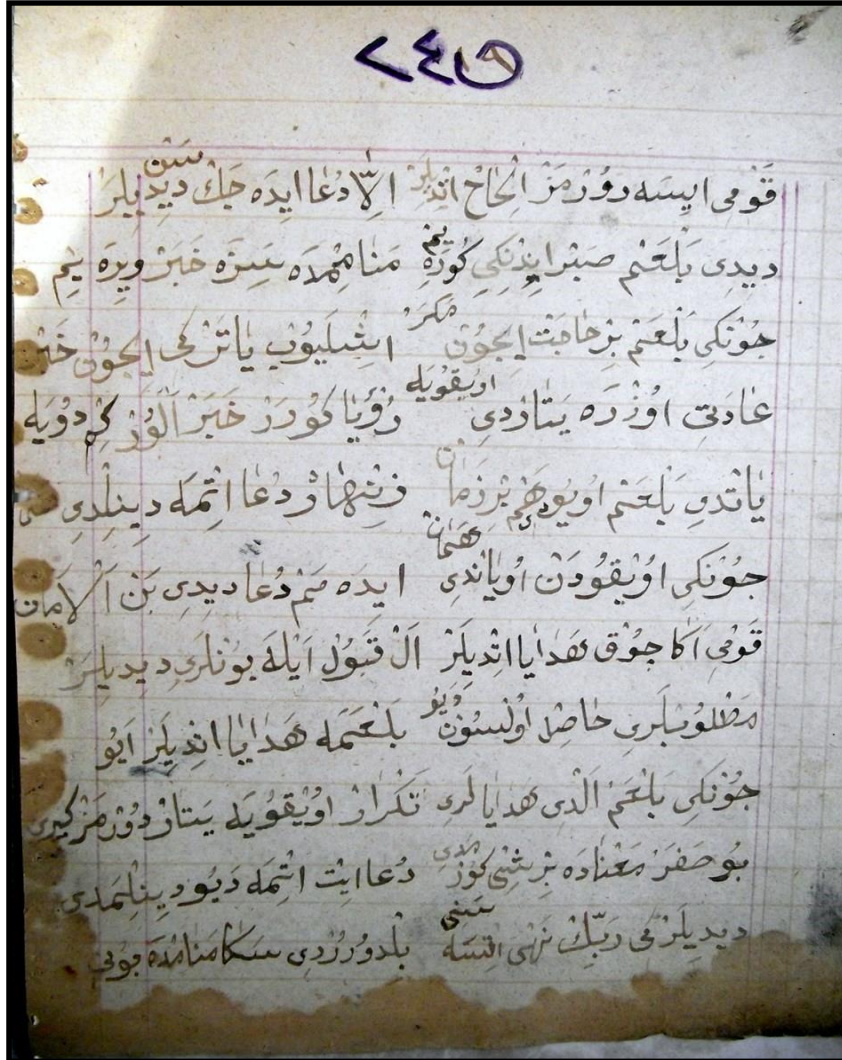
Bu sefer ma'nâda bir şey görmedi

Duâ it itme deyü dinilmedi

Didiler ki Rabbin nehy itse seni

Bildirirdi sana menâmında buni

11b (24)

12a (25)

Evvelki menâmda dinildi tamam

Ona tazarru'dan zail olmadılar

Bir rivâyetde Melik-i Belka söyledi

Bel'am'ın meğer bir atı var idi

Dağın adı Hesban'dır şöyle bil

Bindi Bel'am atı sürdi hemân

Döğecek atı ol dem Bel'am sahi

Didi ya Bel'am bilmez misün

Beni koymazlar ilerü gideyim

Didi ya Bel'am nedir senin işin

Hak Resûlüne mi duâ idesin

Zinhâr zinhâr duâ itme vesselâm

Hatta şeyh-i kâil idüb durdılar

Duâ it seni salb iderem didi

Ana binüb hem dağa gider idi

İ'tiraz idüb de itme kâl(u) kıl

Çökdi at gitmez ilerü olzemân

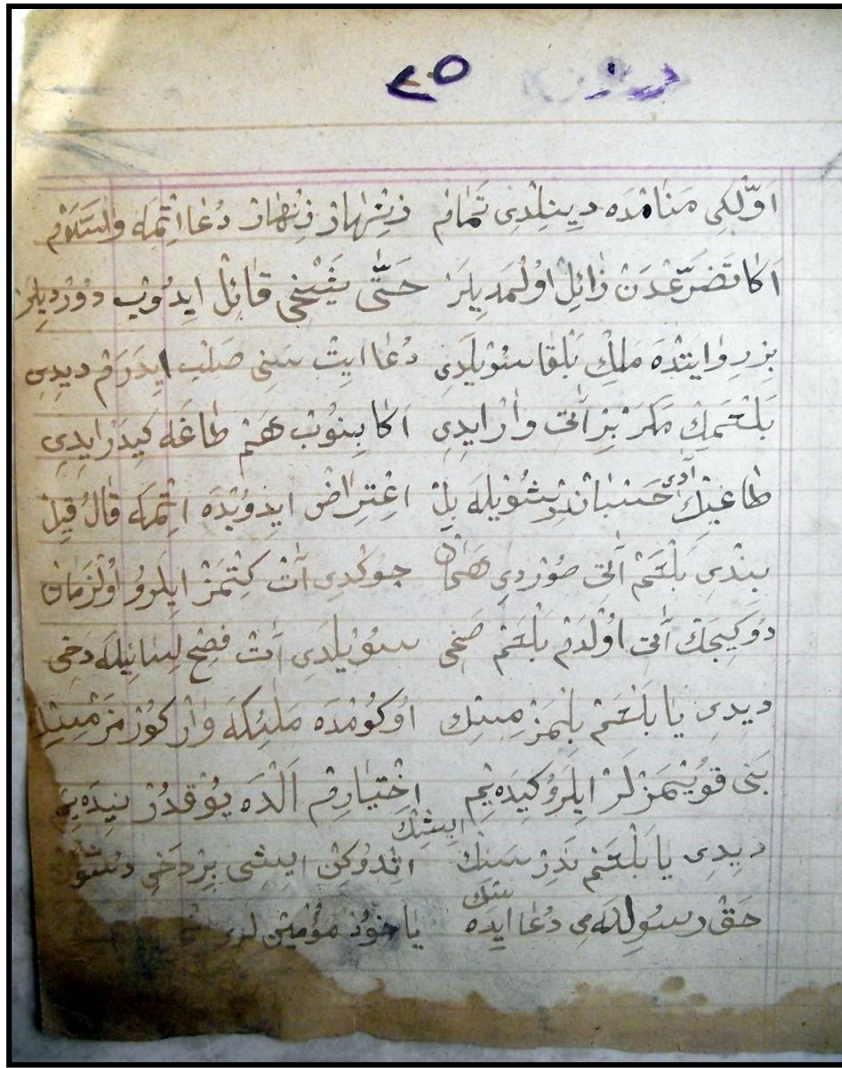
Söyledi at fesîh lisânile dahi

Önümde melâike var görmez misün

İhtiyarım elde yokdur nideyim

İtdüğün işi bir dahi düşün

Yahut mü'minleri nidesin

12b (26)

Bel'am anınla müte'iz? çün olmadı

Nâdim olub doğri yola gelmedi

Hatta çıkdı ol dağ üstine hemân

Bed-duâya azm eyledi vesselâm

Benî İsrail'e bed-duâ ider hemân

Lisân-ı kavmine döner olzemân

Söylediğini bilürsin didiler

Bel'amın duâsına gam yidiler

Didi nice ideyim ben ol zemân

İhtiyarım yok elimde ey hümâm

Lisânımı Allah öyle söyledür

Çünkü ezelde takdir hem böyledür

Bel'amın dili uzandı göğsine

Şimden girü düşdi hile kasdına

Kavminin hasnâ nisâlarını

Bir nicesin tezyin itdi bil buni

Ellerine sel'eleri virdiler

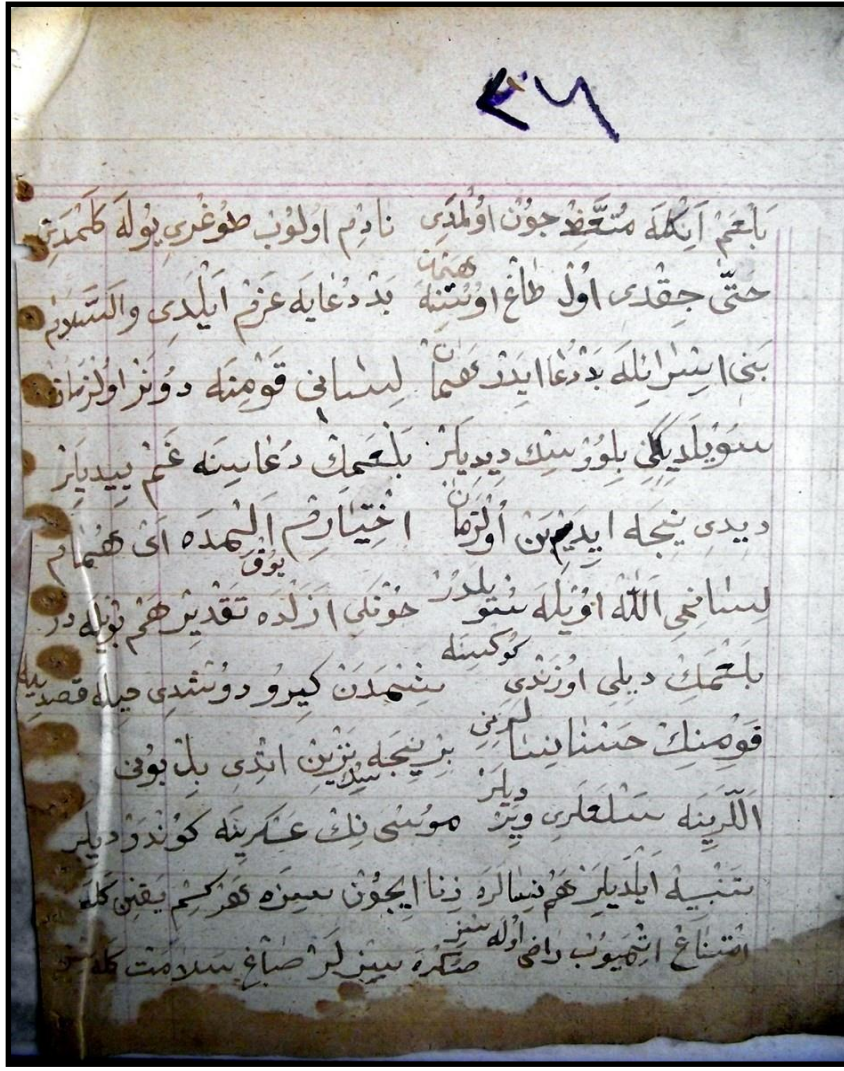
Mûsâ'nın askerine gönderdiler

Tenbih eylediler hem nisâlara

Zinâ' için size her kim yakın gele

İmtina' itmeyüb razı olasız

Sonra sizler sağ selamet gelesiz

13a (27)

Nisâlar çün gitti askere hemân

Mûsâ'nın askeri hiç virmez emân

Ol nisâdan Keşt binti Sûr nam var idi

Gayet cemile hasnâdâr idi

Benî İsrail uzmâsından hemân

Zemrî isminde biri var idi olzemân

Mer'eyi görünce Zemrî hemân

Sabra tâati kalmadı olzemân

Mûsâ'ya alub getür anı çün *Didi ya Mûsâ harâm mıdur bana bu gün*
Didi Mûsâ nisâ? harâmdır sana *Varma katına itâat eyle bana*
Zemrî didi v'Allahi itâat itmezem *Ben bu kadını bırakub gitmezem*
Aldı mer'eyi haymesine gitdi hemân *Sür'atile cima' itdi olzemân*
Hakk Teâlâ ol saatde hemân *Tâûn irsal itdi askere olzemân*
Mûsâ'nın kumandarı Fenhas ey azîz *Bin Ayzar bin Hârûn ki temiz*
Zemrî'nin bu fi'linde gaib idi *Geldi haber aldı Zemri'ye gel didi*
Başı demirli bir harbesi var idi *Aldı eline hemân dem yürüdi*

نِسَالِ جُونِ كِتْدِي عَشْرَه هَمَانِ مَوْلِي نِكْ عَسَاكِرِي هِي وَرِزْمَانِ
 اُولِ نِسَادَنْ كَشْتِ بِنْتِ صَوْرَانِ ^{وَادِ ایدی} غَايْتِ جَمِيْلَه حَسِنَادَارِ ایدی
 بِنِ اِسْرَائِلِ عَضْمَا سِنْدَنْ هَمَانِ زَمْرِي اِنْدَمَنْدَه بَرَقْ رَا ایدی اُولِ زَمَانِ
 مَرَايِ كُوْرُ نِجَه زَمْرِي هَمَانِ صَبْرَه طَاعَتِي قَالْتَه دِي اُولِ زَمَانِ
 مَوْلِي يَه اَلْوَتِ كَتُوْرَانِ جُونِ دِي دِي يَا مَوْلِي حَرَامِيْدُوْرُ بَكَا بُوْتِ
 دِي دِي مَوْلِي نَحْمِ حَرَامِ سِيكَا ^{وَارَه قَاتِنَه} طَاعَتِ اَيَلَه بَكَا
 زَمْرِي دِي دِي وَاللّٰه طَاعَتِ اَشْمَرِ بِنِ بُوْقَادُوْرِي بَرَقُوْبِ كَتْمَزِي
 اَلْدِي مَرَايِ خِيْمَه سِنَه كِتْدِي ^{هَمَانِ} سَمْرَعِيْلَه جَمَاعِ اِنْدِي اُولِ زَمَانِ
 حَقِّ تَعَالَى اَوْلِ سَاعَتَه هَمَانِ ^{طَاعُوْنِ اِرْسَالِ اِنْدِي عَسَاكِرِي}
 مَوْلِي نِكْ قَهْمَانْدَارِي فَتْحَا ضَرْعِي ^{عَمِيْرِي} بِنِ عِيْزْرِ بِنِ هَارُوْنِ كِي تَمِيْمِ
 زَمْرِي نِكْ بُوْفَعْلَنْدَه غَايْتِ ایدی كَلْدِي هَبَرِ اَلْدِي زَمْرِي سَه كَلْدِي
 بَاشِي دَه مَزَلِي بَرَحْمِيْلَه سِي وَرَا ایدی اَلْدِي نِسَالِ

Zemri'nin çadırına girdi hemân

Kadın ile Zemri'yi seçdi bi-gümân

İkisini bir harbeye geçürür

Kuvveti pazıya alub uçurur

Dirseğini böğrüne virdi hemân

Çengesine takdı harbeyi olzemân

Havaya kaldırdı buni söyledi

Ya İlâhî cezası budur didi

Sana isyân idene böyle ceza

Her kim iderse ana olsun sezâ

Çünkü Fenhas buni böyle işledi

Tâûn'un kat'iyile sıhhat başladı

Râvî ider Zemri'nin bu fi'l ile

Ta Fenhas gelinceye kadar bile

Bir saat geçdi aradan ol zemân

Hisâb itdiler adedini hemân

Yetmiş bin kişi helâk oldu virdi can

Ta sebep oldu Zemrî şakiyan

Didi Mûsâ ya Rabb biz ne günâh ile

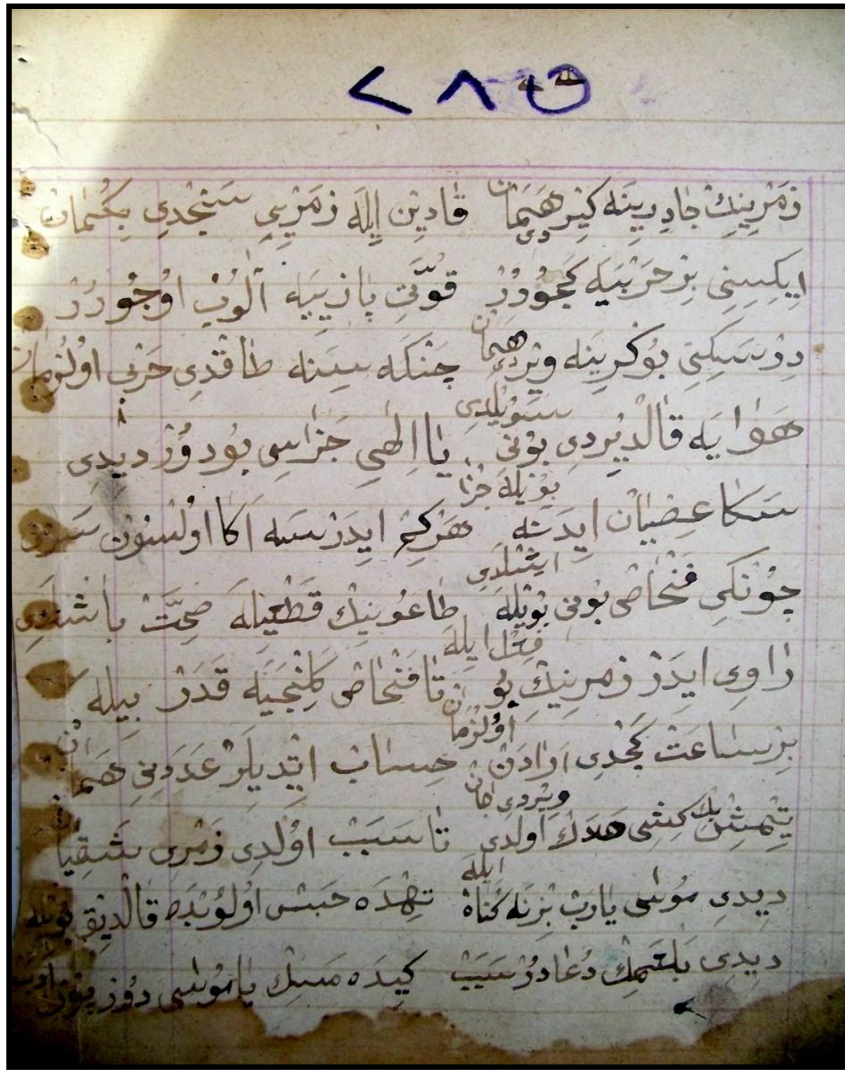
Tih'de¹⁰ habs olub da kaldık böyle

Didi Bel'am'ın duâdır sebep

Gidemesin ya Mûsâ dur pür edeb

13b (28)

¹⁰ Tih; olayın geçtiği çölün adıdır (Y.N.).

14a (29)

Mûsâ didi ya Îlâhî Bel'am'in

Kabul itdin duâsını sen anın

Ben de sana duâ eylerem hemân

Kabul eyle duâmı kesmem gümân

Çünkü Mûsâ bed-duâya başladı

Bel'am'in hakkında buni işledi

Didi ya Rabb dilerim senden buni

Bel'am'dan nez' eyle İsm-i A'zamu

Sonra da imânını nez' eyle gel

İkisinden de soyulsun şöyle bil

Bel'am'ın ağzından çıkar hemân

Ağ göğercin gibi imân ol zemân

Hedâyâlara meyl itdiği için

Hayât-ı dünyâyı istedi bu gün

Kıssadan hisse aldın mı ey azîz

Gill ü gıışşdan kalbini eyle temiz

Zemri'nin bu fi'li fâhiş sebab

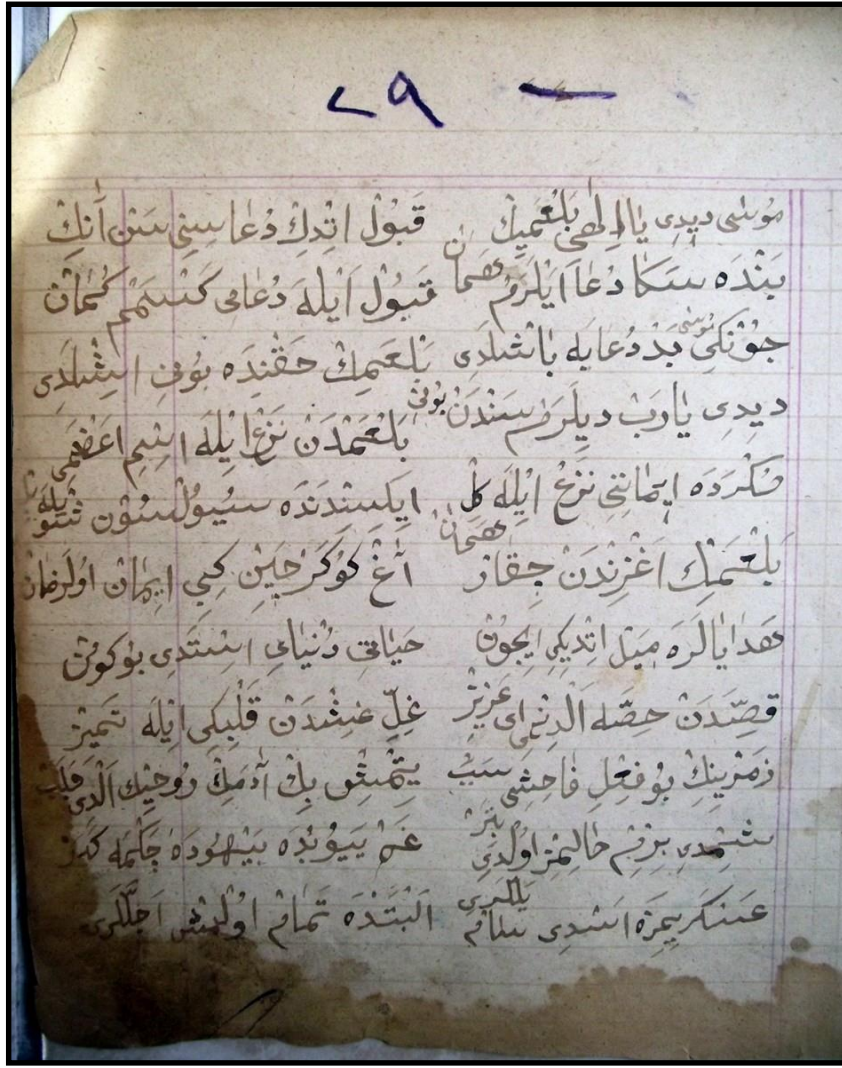
Yetmiş bin âdemin rûhun aldı melek?

Şimdi bizim hâlimiz oldi beter

Gam yeyüb de beyhude çekme keder

Askerimize esdi sâm yelleri

Elbetde tamam olmuş ecelleri

14b (30)

Devr-i Mûsâ'dan da oldi beter

Ta ezelde böyle yazılmış kader

Kimsenin kimseye diyeceği yok

Kader böyle gam yiyeceği yok

Bu hikâyet burada oldi tamam

Mustafa'nın rûhina yüz bin selâm

=ERZURUM CENGİ=

Dehrin cefasından gam çekme gönül

Geçer bu da yâhû sana da kalmaz

Bu fânînin gül zarına aldanma *Tökülür gülleri yaprağı kalmaz*
Hazır ol ki yolci yolunda gerek *Azıksız harçlıksız yola gidilmez*
Duracak mekânını bilür misin *O mekânda arkadaşsız durulmaz*
Hâlet-i nez'ine gelince rûhin *Fermân olmayınca pençe urulmaz*
Zî-kıymet cevher arayan insan *Kurb-i Sultân⁸ olmayınca bulunmaz*
Rızâyı izleyen insan hakkı tamam *Tâat bakçesine girmeyince bulunmaz*
Râvî ider geçdi bir müddet *Askere virdiler bir yeni nizâm*

⁸Kurb-i Sultân: Sultan'a yakınlık anlamına gelip, Sultân tabirinden Hz.Muhammed (s.a.s.) kastedilmiş olabilir(Y.N.).

15a (31)

Tilifon ile muhabere olunur

Ta Bağdad'dan Rize'ye haber gelür

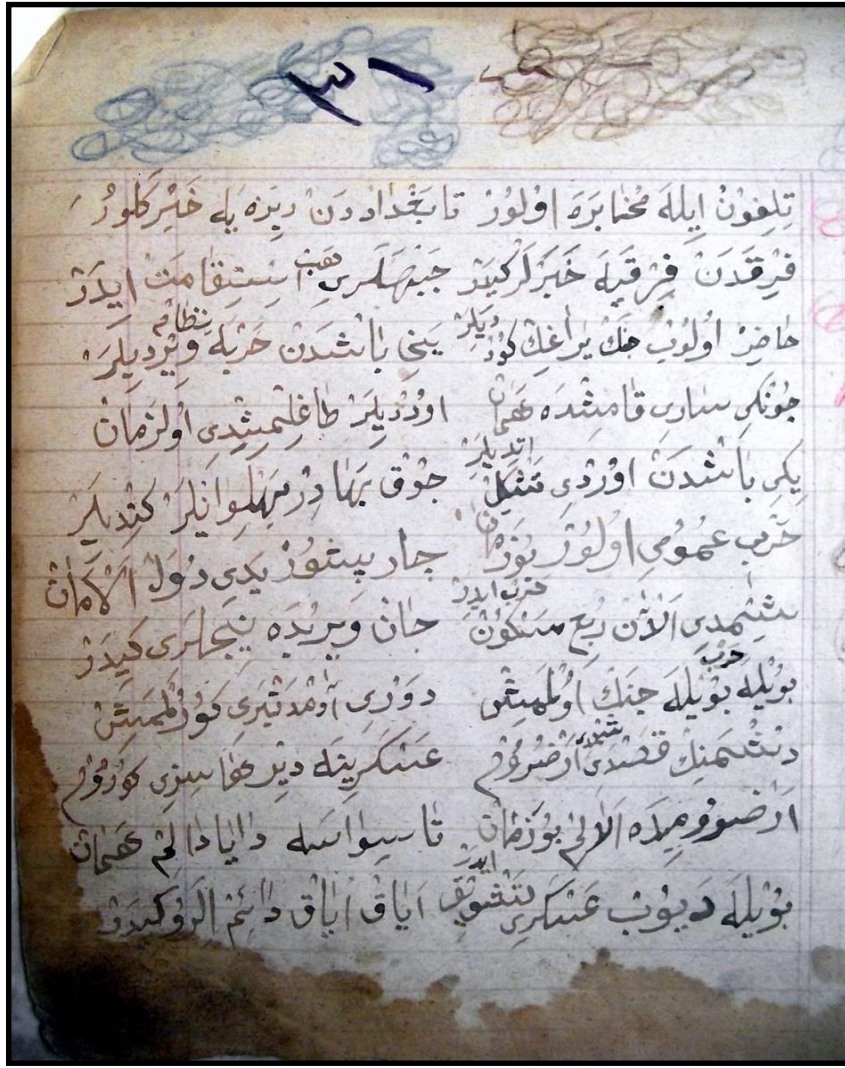
Fırkadan fırkaya haberler gider

Cebheleri heb istikamet ider

Hazır olub ceng yarağın gördiler

Yeni başdan harbe nizâm virdiler

Çünkü Sarıkamış'da hemân *Ordılar dağılmışdı olzemân*
Yeni başdan ordi teşkil itdiler *Çok bahadır behlivanlar gtdiler*
Harb-i Umûmî olur bu zemân *Çarpışur yedi düvel el-emân*
Şimdi el'ân rub'-i meskûn harb ider *Can virüb de niceleri gider*
Böyle harb böyle ceng olmamış *Devr-i Âdemden berü görülmemiş*
Düşmanın kasdı şimdi Erzurum *Askerine der ha sizi görüm*
Erzurum'u da alalım bu zemân *Ta Sivas'a dayanalım hemân*
Böyle deyüb askeri teşvîk ider *Ayak ayak dâim ilerü gider*

15b (32)

Düşman Van cihetinden hemân

İleri gelür virmez emân

Gâhi düşman gâhi İslâm sürdiler

Ceng iderek birbirine girdiler

Van'ı sükût itdirdiler hemân

Bitliz'e dayandı düşman olzemân

Bir taraftan girdiler Anteb üstine

Düşmanı girü çevürmek kasdına

Sürdiler düşmanı ta ileri

Kılıçgediği'nden aşurdılar giri

Öyle kaçdı ki düşman hemân

Karakilise'yi¹¹ boşatdı olzemân

Râvî ider ol gidiş gidilse eğer

Tutamaz idi hiçbir yerde o har

Lâkin bir emir geldi bu zemân

Tîz dönesiz giriye hemân

Te'hir idersiz esir olursuz hemîn

Bu haberden ditredi zîr(ü) zemîn

Kör pişman giriye geldiler

Hasankal'a'sını tîzce buldılar

Karargâhı orda kurdılar

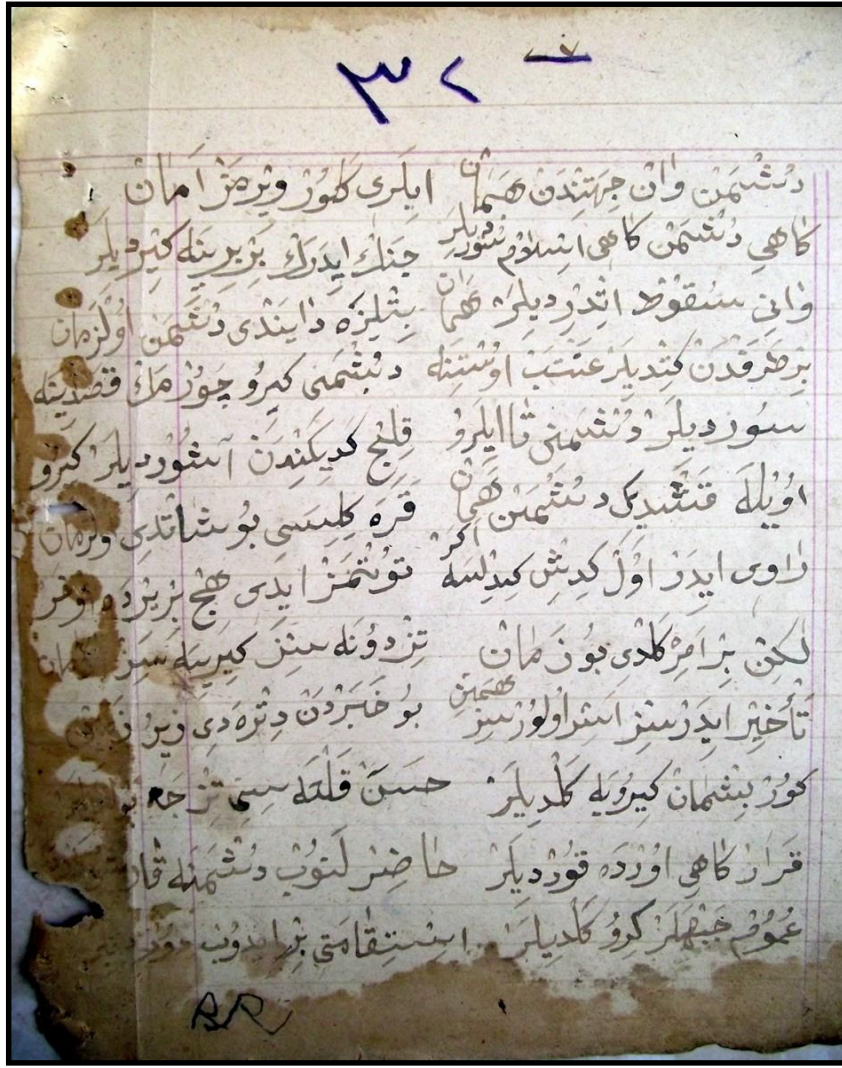
Hazırlatub düşmana karşı durdılar

Umûm cebheler girü geldiler

İstikameti bir idüb durdılar

15b (32)

¹¹ Bugünkü Ağrı ili (Y.N.).

16a (33)

Bu yandan leşker-i düşman hemân

Tahirhoca cebhesinden olzemân

Basdı mevzi'leri hücum eyledi

Karargâhım Erzurum'dur söyledi

Bak şu Hakk'ın hikmetine sen hemân

Yine bu cengde Mustafa behlivan

Tutuşdılar orada cenge ey hemîn

Dehşetinden ditredi zîr(ü) zemîn

Süangi süngiye geldiler el-emân

Ditredi eflâk(ü) zemîn(ü) zemân

Birbirine şöyle süngi urdılar

Koç gibi al kanlara boyandılar

Başından vuruldi olzemân

Mustafa behlivan dahi el-emân

Düşdi cendekler içine behlivan

Vakt-i duhâ idi dahi olzemân

Yatdı orda ta ikindiye kadar

O saatde düşman galib zor ider

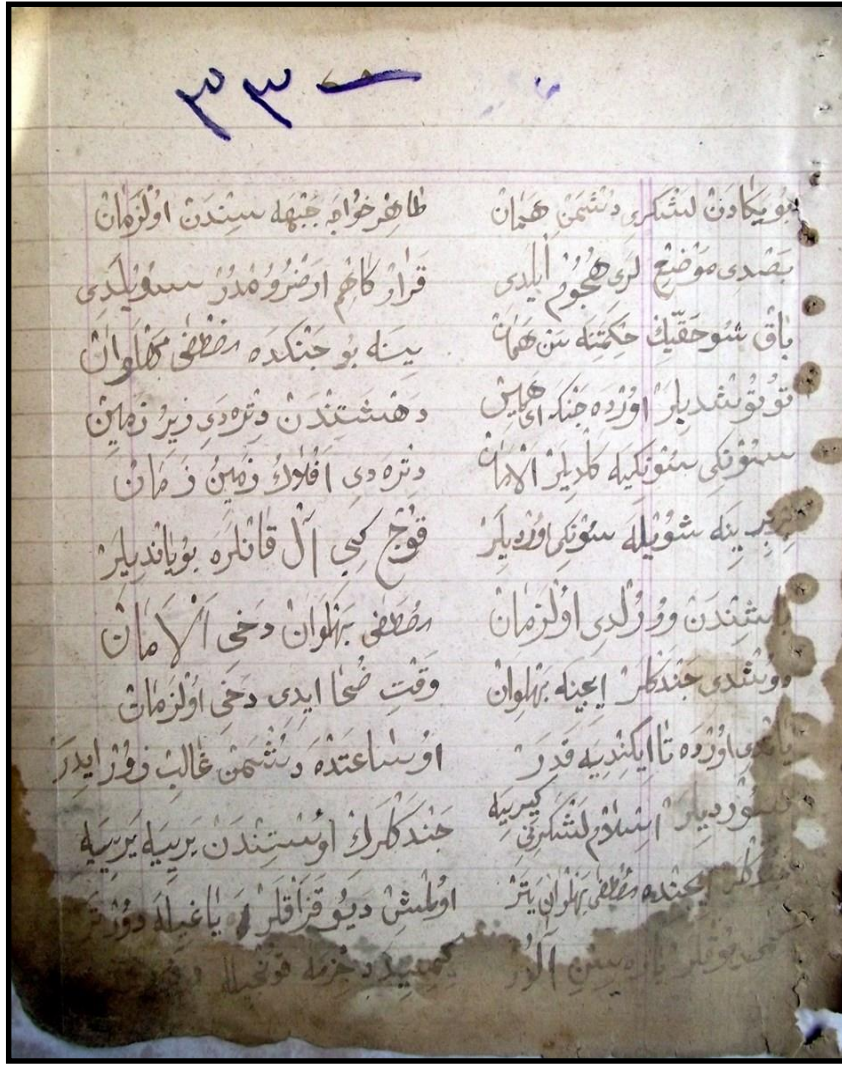
Sürdiler İslâm leşkerini giriye

Cendeklerin üstinden yeriye yeriye

Cendeklerin içinde Mustafa behlivan yatar Ölmüş deyü Kazaklar ayağıyla dürter

Kimi yoklar parasını alır

Kimisi de çizme konciyle vurur

16b (34)

Öyle gözini açdı ki behlivan

Allah Allah sadâsı gelür hemân

Kendi kendine buni söyledi

Acaba bizim asker midür didi

Meger bizim jandarma alayı hemân

İmdâda gelmişdi olzemân

Düşmanı kova kova sürdiler

Yaralı şehidlerı alub durdılar

Mustafa behlivan söyler olzemân

Açdım gözlerimi bakdım ki hemân

Öyle şiddetli düşman kaçır

Beş cendeği sıçrayub birden geçer

Kaçdı düşman giriye mevzi'ine

Sıhhiyye bölükleri geldi yine

Tobladılar bir bir yaralıları

Ölmiş deyu bana bakmaz hiçbiri

Kaldırdım başımı söyledim hemân

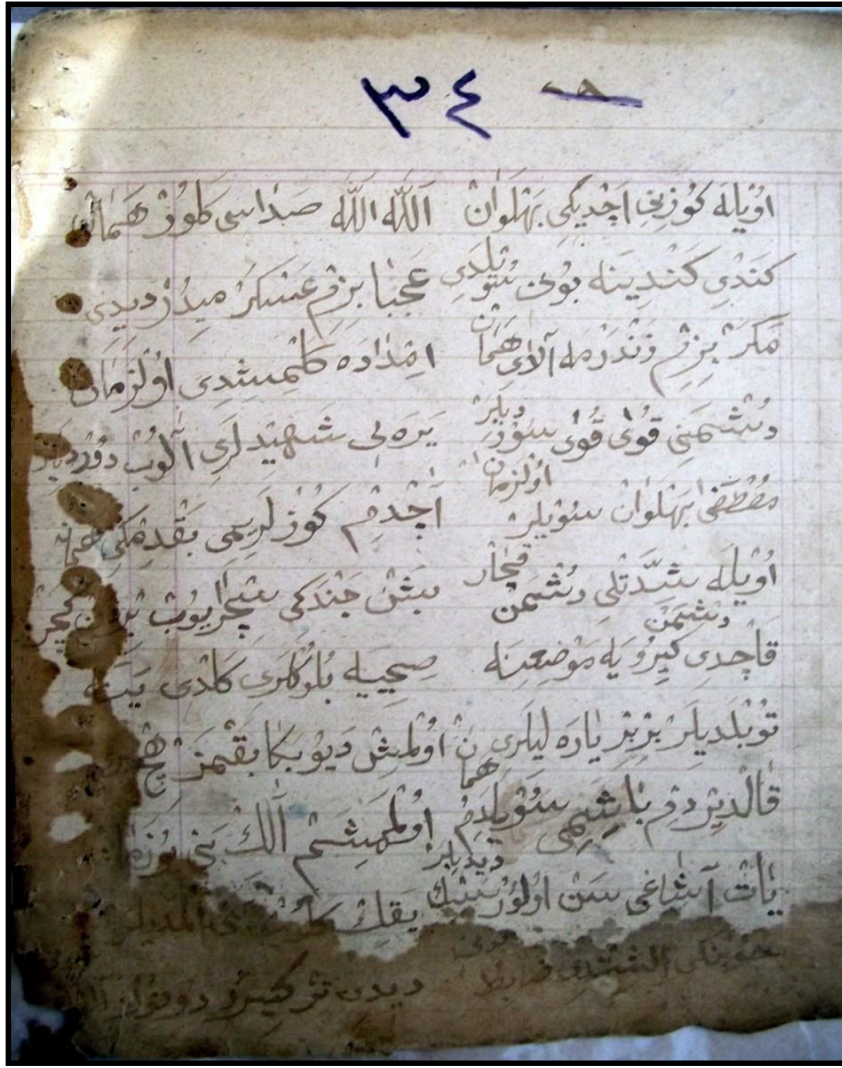
Ölmemişem alın beni bu zemân

Yat aşığı sen ölürsin didiler

Yakın gelüb beni almadılar

Çünkü işitdi zâbit buni

Didi tîz girü dönün alın anı

17a (35)

Hatta ölmüş olanları da

Tiz kaldırın düşmana kalmasun burda

Yaralıyı şehîdi kaldırdılar

Hastahânelere doldirdilar

Hasankal'a'sına geldiler hemân

Cebheler müstakîm oldi olzemân

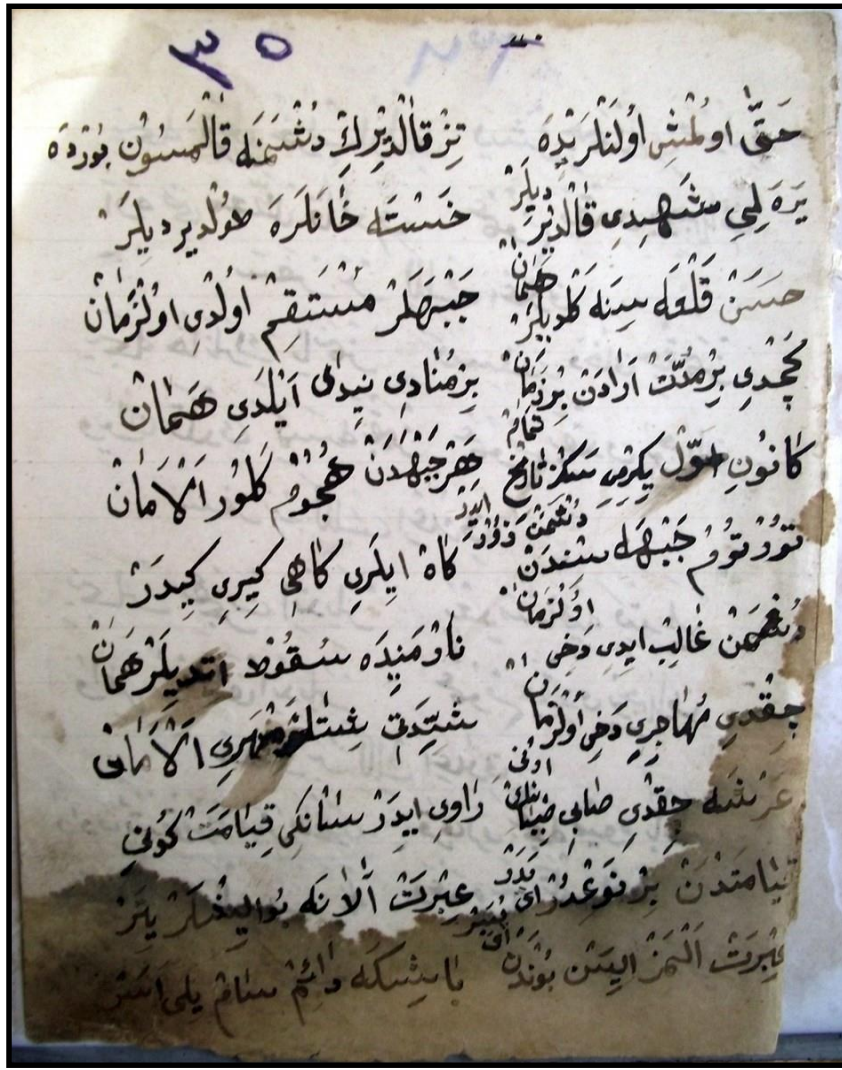
Geçdi bir müddet aradan bir zemân

Bir münâdî nidâ eyledi hemân

Kânûn-i evvel yigirmi sekiz¹⁰ tarih tamam *Her cebheden hücum gelür el-emân*
Tortum cebhesinden düşman zor ider *Gâhi ileri gâhi giri gider*
Düşman galib idi dahi olzemân *Narman'ı da sukut itdiler hemân*
Çıkdı muhâciri dahi olzemân *Şiddet-i şitâ zemheri el-emân*
Arşa çıkdı sabî sıbyânın üni *Râvî ider sanki kıyâmet günü*
Kıyâmetden bir nev'idir ey peder *İbret alana bu işler yeter*
İbret almaz isen bundan ey püser *Başına dâim sâim yeli eser*

¹⁰

Rûmi Kânûn-i evvel; Milâdi Aralık ayı (Y.N.).

17b (36)

Nice kurâ harâb oldi Yeşil çimenleri soldi

Arazi muattal kaldı Umûm yakdı bu cihâni

Seferberligin i'lânı

Nice hânelerin yanmaz Kesildi duhâni çıkmaz

Vîrân kaldı kimse bakmaz Umûm yakdı bu cihâni

Seferberligin i'lânı

Niceler hicret itdiler Bu'd-i mesâfeye girdiler

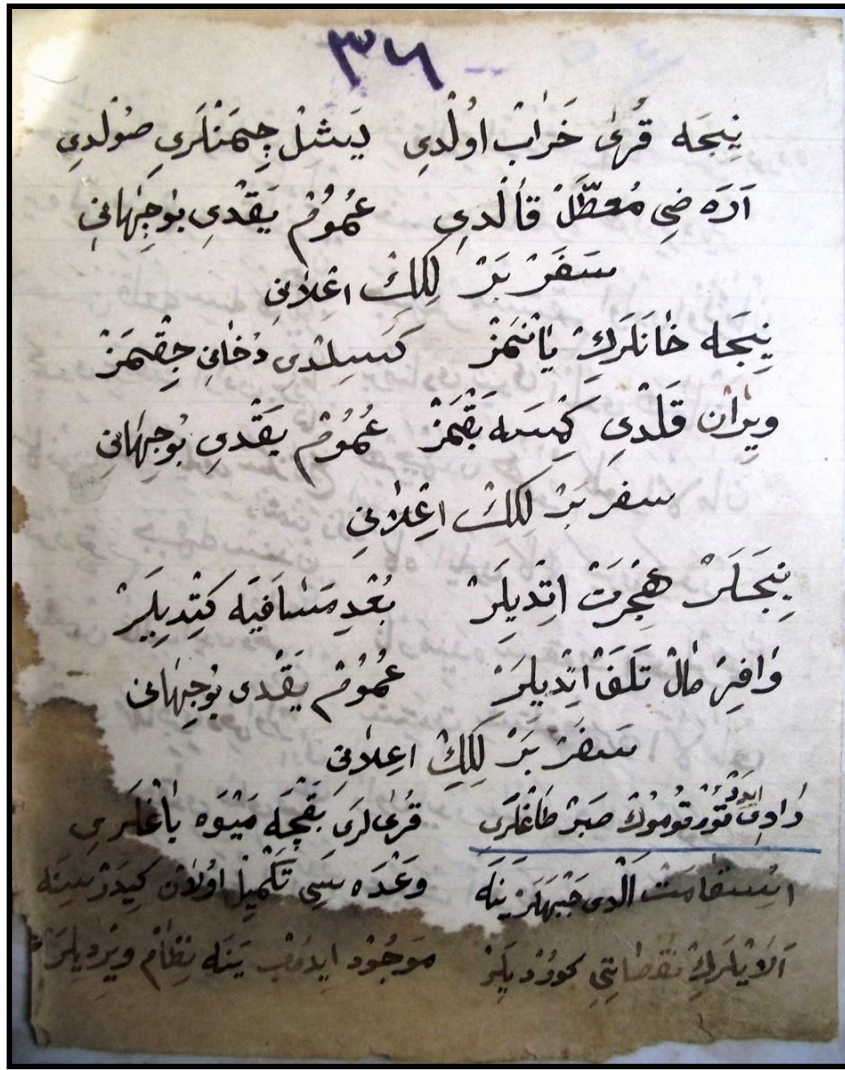
Vâfir mâl telef itdiler Umûm yakdı bu cihânı

Seferberligin i'lânı

Râvî ider Tortum'un sabr dağları Kurâları bakçe meyve bağları

İstikamet aldı cebheler yine Va'desi tekmiil olan gider sine

Alayların noksanını gördiler Mevcûd idüb yine nizâm virdiler

18a (37)

Devre Dağı'nda mevzi'i kesdiler

Karapınar üzerine basdılar

Simserkis'den düşman yukarı gelür

Arkaları seksen ikiyi alur

Feyruz ile Hüseyin behlivan

Arka arkaya virdiler olzemân

İki arslan yan yana geldiler

Bir alay düşmana göküs virdiler

Hüseyin behlivan girdi mevzi'ye

Çemürledi kollarını paziya

Öyle girdi ki düşmanın canına

Diz boyi kovan yığıldı yanına

İki arslan dilir-âne ceng ider

Düşmanın başına cihâni teng ider

Râvi ider olgün Feyruz behlivan

Hüseyin'e mukabildir olzemân

Öyle ceng eylediler orda hemîn

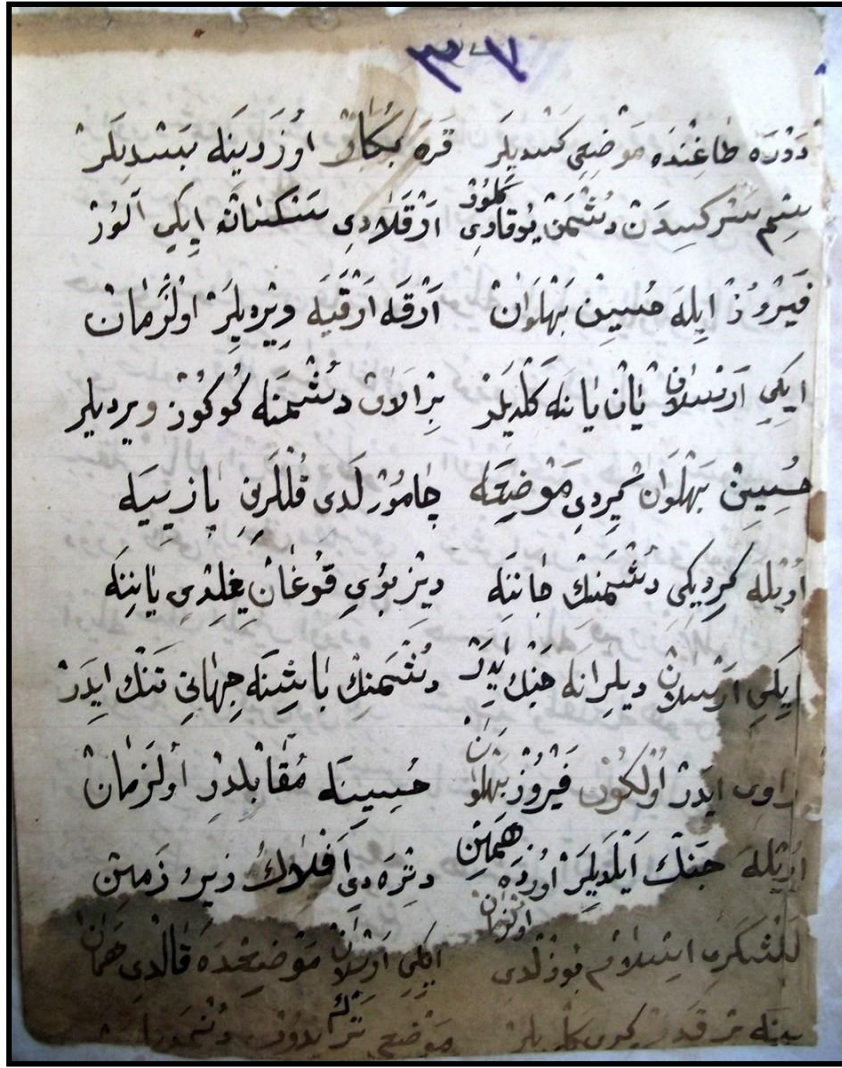
Ditredi eflâk(ü) zîr(ü) zemîn

Leşker-i İslâm bozuldi olzemân

İki arslan mevzi'de kaldı hemân

Yine bir kâdem giri gelmediler

Mevzi'i terk idüb dönmediler

18b (38)

Bir alay düşmana karşı durdılar

Can fedâ' idüb mermi vurdılar

Asrımızda böyle behlivan yigit

Ender kabilindendir sen işit

Hüseyin'i sorarsan gayet güzel

Böyle yazılmış yazılar ta ezel

Boyi selvi kolları çınar ağacı

Gözi nergiz başında siyah saçı

Byıklar pala arkada düğlenür

Alay içinde Hüseyin söylenür

Devre Dağı olacak makberesi

Nûş ider şahâdeti yok çaresi

Öyle ceng eylediler orda hemân

Hüseyin ile Feyruz behlivan

Asla fikirleri giri yok idi

Şehîd olmaklığa heves çok idi

Öyle kızmışlar ki cenge ey püser

Başlarında sâ'm yelleri eser

Düşman gelmiş dayanmış mevzi'e

Dehşetli atış iderler yine

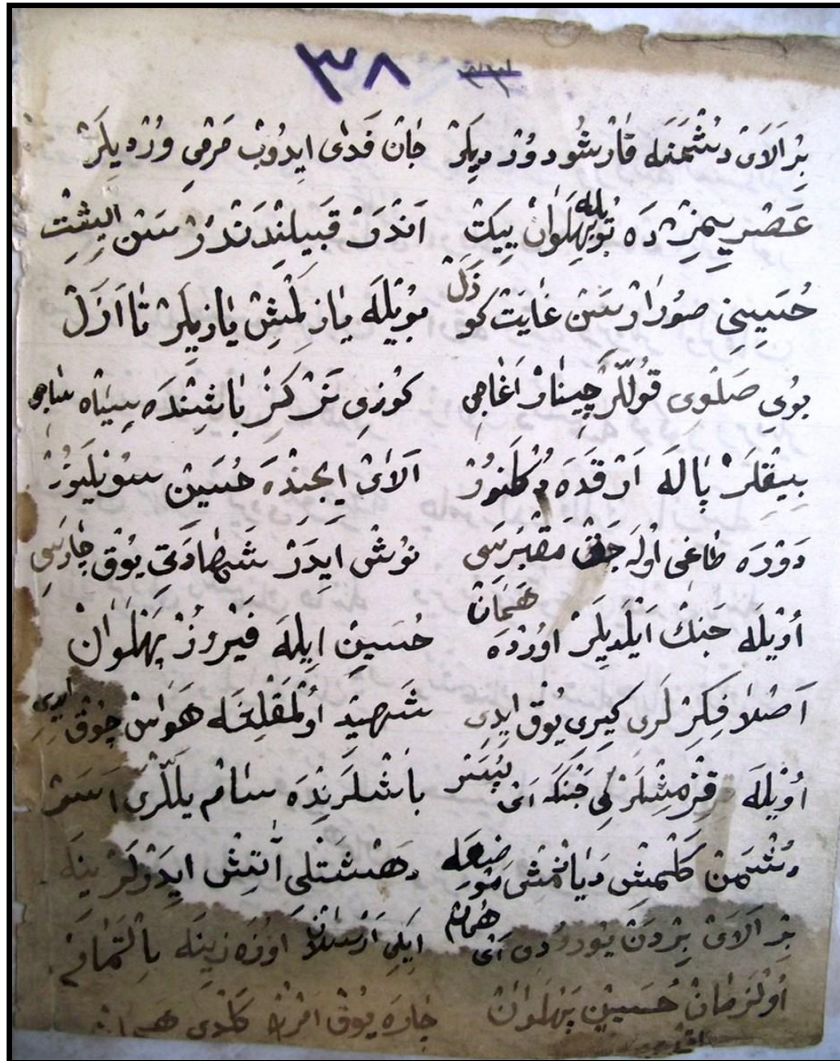
Bir alay birden yürüdi ey hümâm

İki arslan üzerine b'it-temam

Ol zemân Hüseyin behlivan

Çare yok emr-i İlâhî geldi hemân

18b (38)

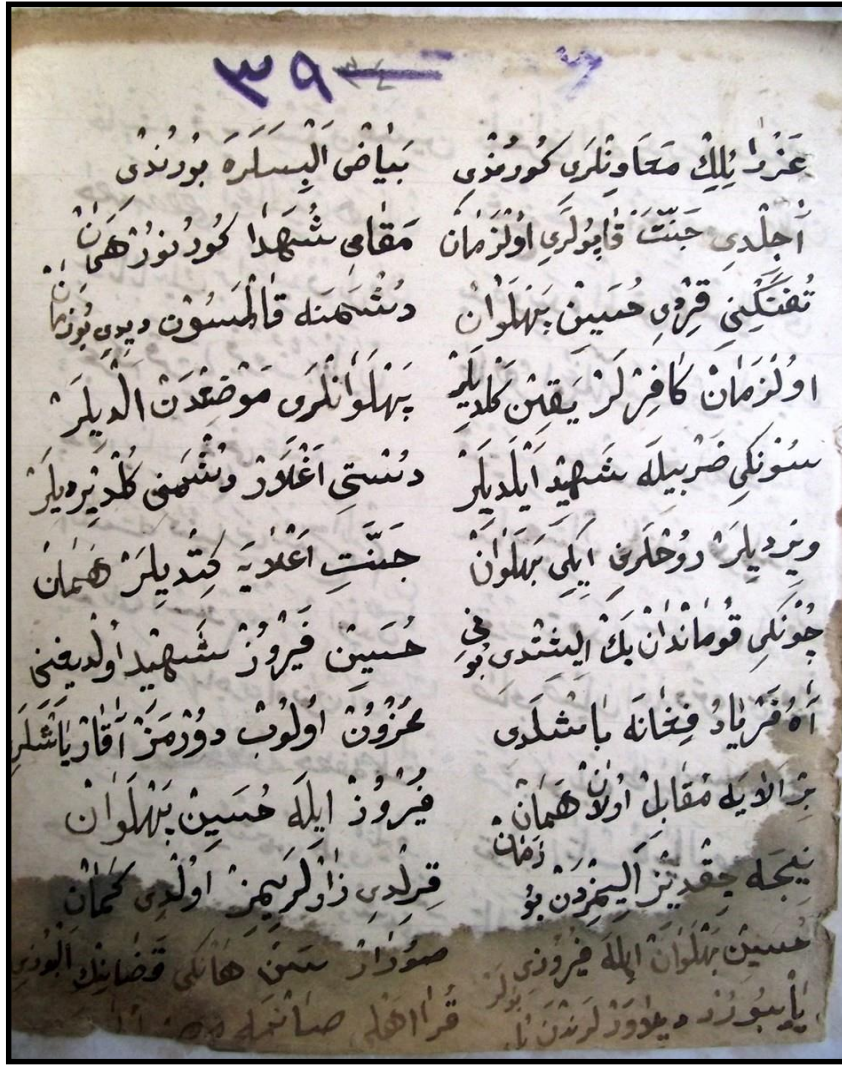

19a (39)

Azrâil'in muâvinleri göründi *Beyaz elbiselere büründi*
Açıldı cennet kapuları olzemân *Makam-ı Şühedâ' görünür hemân*
Tüfengini kırdı Hüseyin behlivan *Düşmana kalmasun didi bu zemân*
Olzemân kâfirler yakın geldiler *Behlivanları mevzi'den aldılar*
Süngi darbiyle şehîd eylediler *Dosti ağlar düşmanı güldürdiler*
Virdiler rûhlarını iki behlivan *Cennet-i A'lâ'ya gitdiler hemân*
Çünkü kumandan bey işitti buni *Hüseyin Feyruz şehîd olduğuni*
Âh(u) feryâd(u) figana başladı *Mahzûn olub durmaz akar yaşları*
Bir alaya mukabil olan hemân *Feyruz ile Hüseyin behlivan*
Nice çıktız elimizden bu zemân *Kırıldı zarlarımız oldi keman*
Hüseyin behlivan ile Feyruz'u *Sorarsan hangi kazanın elbüzü¹²*
Bayburd dilâverlerinden bil bunlar *Kur'a ehli sanma mısırlular*

19a (39)

¹² Muhtemelen burada elbüüz denilmek istenmiş; Elbüüz: Uzun boylu, yakışıklı kimse (Y.N.).

19b (40)

Hapuşki¹³ karyesinden Hüseyin

Telgiraf ile pederine diyin

Hacı Mustafa oğullarından hemân

Şeyh Hasan oğlu Hüseyin behlivan

Bir babanın bir oğlidir bil buni

Pederi de almış yetmiş yaşını

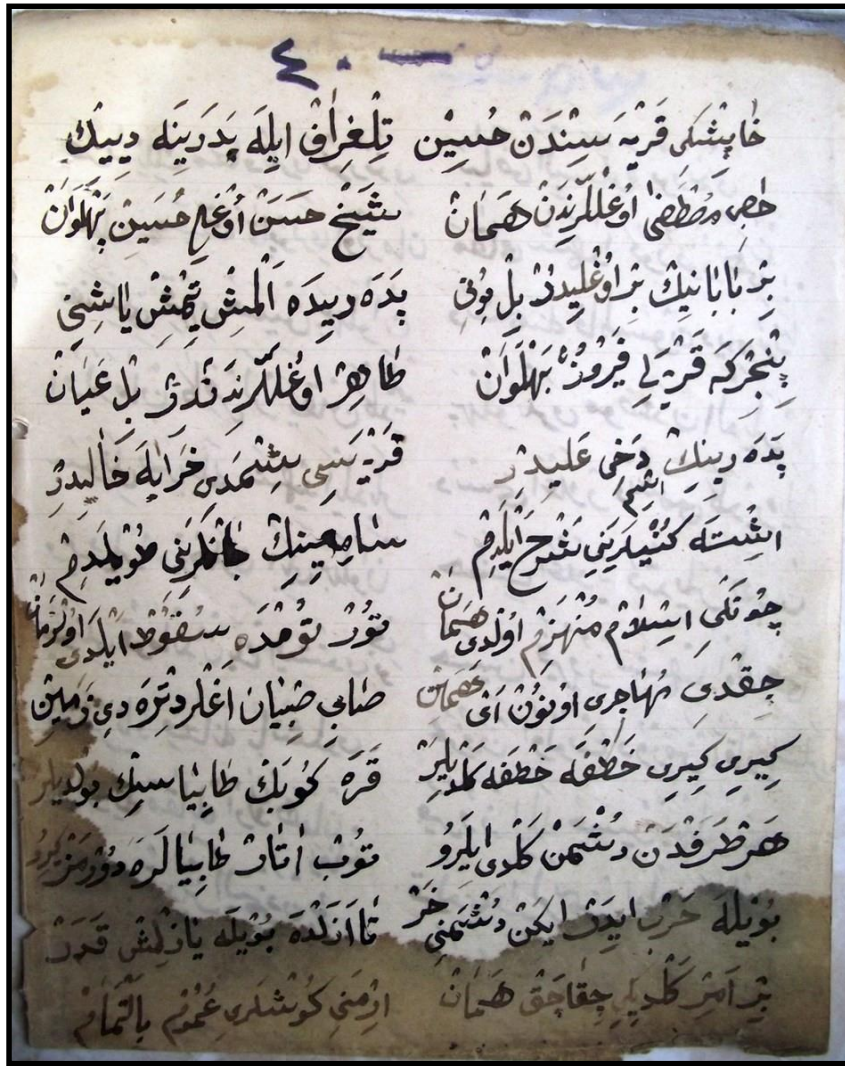
¹³ Bugünkü adı Şalcılar (Y.N.).

Pincirge¹⁴¹⁵ karyeli Feyruz behlivan *Tahiroğullarındandır bil ayân*
Pederinin dahi ismi Ali'dir *Karyesi şimdi harâbe hâlidir*
İşte künyelerini şerh eyledim *Sâmînin canlarını toyladım*
Çünkü İslâm münhezim oldi hemân *Tortum da sukut eyledi olzemân*
Çıkdı muhâciri onun ey hemîn *Sabî sıbyân ağlar ditredi zemîn*
Giri giri hatve hatve geldiler *Karagöbek tabyasın buldilar*
Her taraftan düşman geldi ilerü *Top atar tabyalara durmaz girü*
Böyle harb ider iken düşmanı har *Ta ezelde böyle yazılmış kader*
Bir emir geldi çıkacak hemân *Ermeni güçleri umûm b'it-temam¹⁴*

19b (40)

¹⁴ Bugünkü adı Çiçekli (Y.N.).

¹⁵ Burada anlatılan 1915 Ermeni Tehciri'dir (Y.N.).

20a (41)

Kurâ mısırlara emir virdiler

Zinhâr durmayub çıksunlar didiler

Evvelâ Erzurum vilâyeti

Sevk olub çıkdı vatan hıyâneti

Ba'dehu Bayburd'a emir virdiler

Çıksun vatan hıyâneti didiler

Mayıs yigirmi yedi tarih hemân

Çıkdı o zâlim harlar olzemân

Devlet-i Osmaniyye'nin hemân

Yidiler etmeğini b'it-temam

Kimi efendi kimi beg oldılar

Kimisi de paşa rütbesin aldılar

Yine bu zâlimler gör neylediler

Vatan hakkında hıyânet eylediler

Yedi düvele sebep oldi bunlar

Milyonlar ile nüfûs kırdılar

Her düvelde vardır perakendesi

On şeytâna mukabil yek danesi

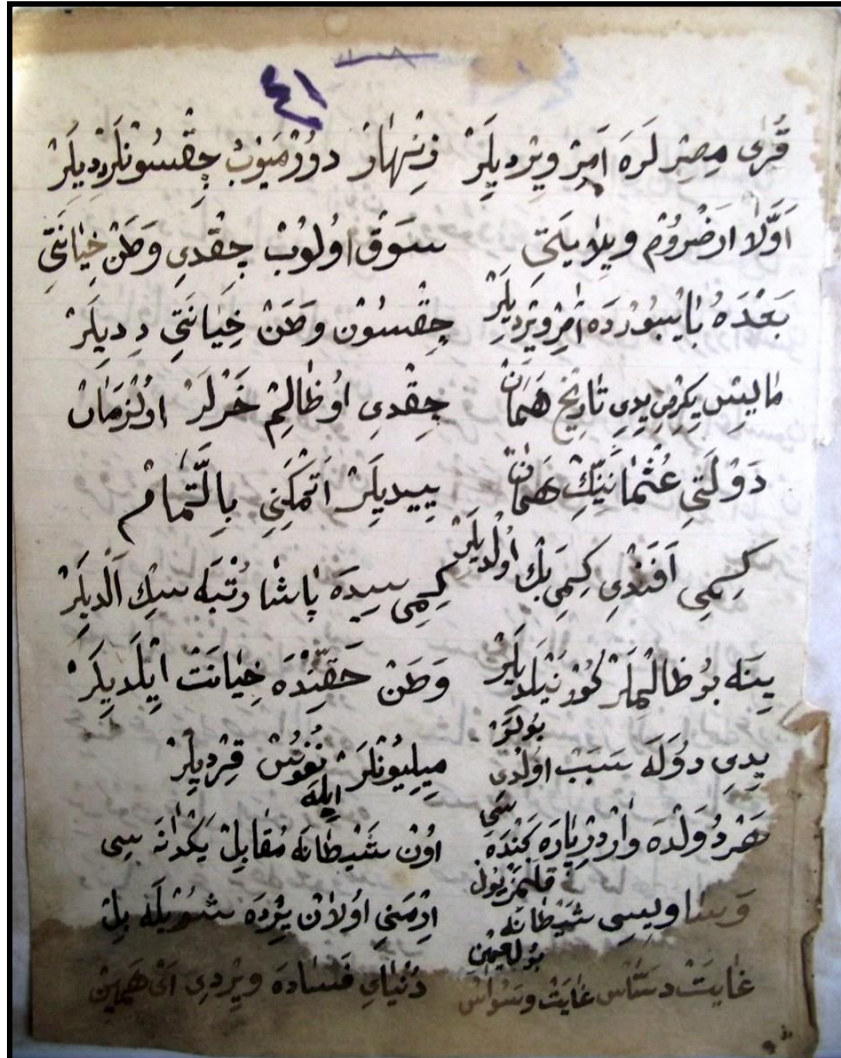
Vesâvis-i şeytâna kalmaz yol

Ermeni olan yerde şöyle bil

Gayet desâis gayet vesvâs bu lâîn

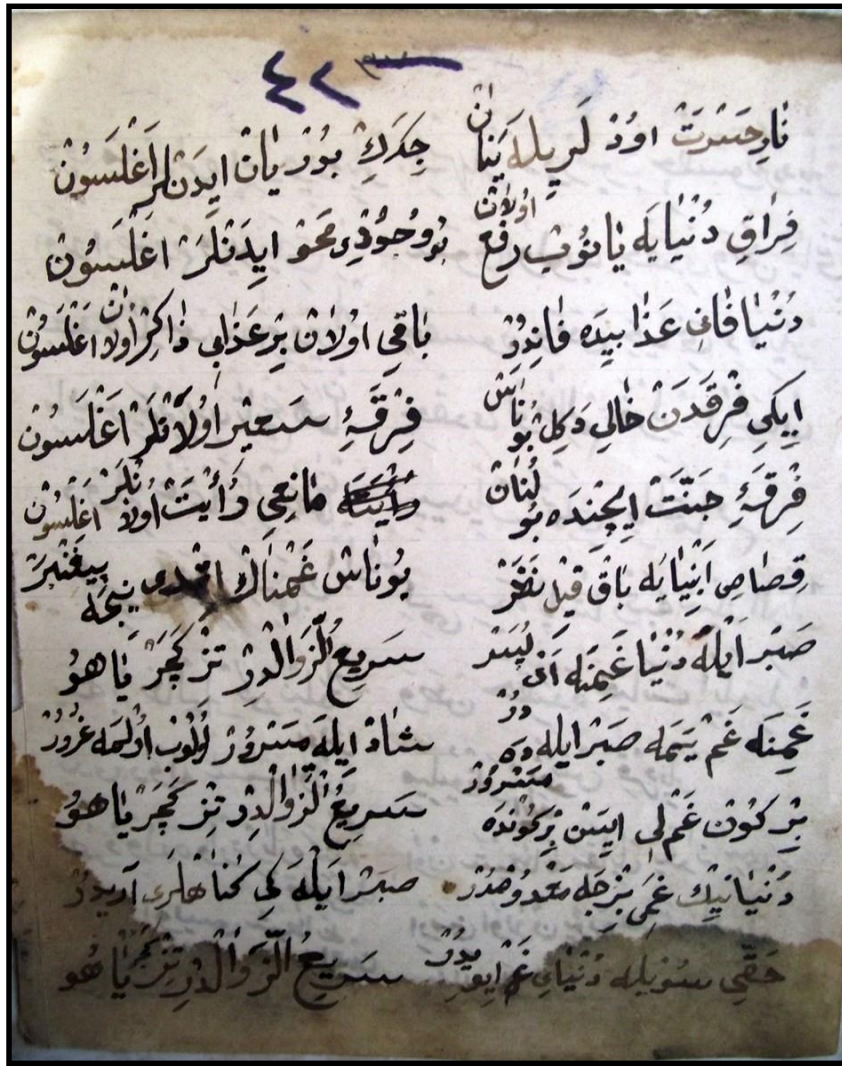
Dünyâyı fesâda virdi ey hemîn

20a (41)

20b (42)

Nâr-ı hasret odlarıyla yanan *Ciğerin büryan idenler ağlasun*
Firâk-ı dünyâyâ yanub ref' olan *Bu vücûdi mahv idenler ağlasun*
Dünyâ fânî azâbı da fânîdür *Bâkî olan bir azâbı zâkir olan ağlasun*
İki firkadan hâlî değil bu nas *Fırka-i sâir olanlar ağlasun*
Fırka-i cennet içinde bulunan *Mâni 'i- rü'yet olanlar ağlasun*
Kısas-ı Enbiyâ'ya bak kıl nazar *Bu nas-ı gamm-nâk itdi nice peygamber*
Sabreyle dünyâ gamına ey püser *Seri-üz zevaldir tîz geçer yâhû*
Gamına gam yeme sabr eyle de dur *Şâd ile mesrûr olub olma gurûr*
Bir gün gamlı isen bir gün de mesrûr *Seri-üz zevaldir tîz geçer yâhû*
Dünyânın gamı bizce ma'dûmdur *Sabreyle ki günâhları arıdur*
Hakkı söyle dünyâ-yı gam iyü midür *Seri-üz zevaldir tîz geçer yâhû*

21a (43)

Erzurum cengine yine gelelim

Ma nahnu fihimiz orda görelim

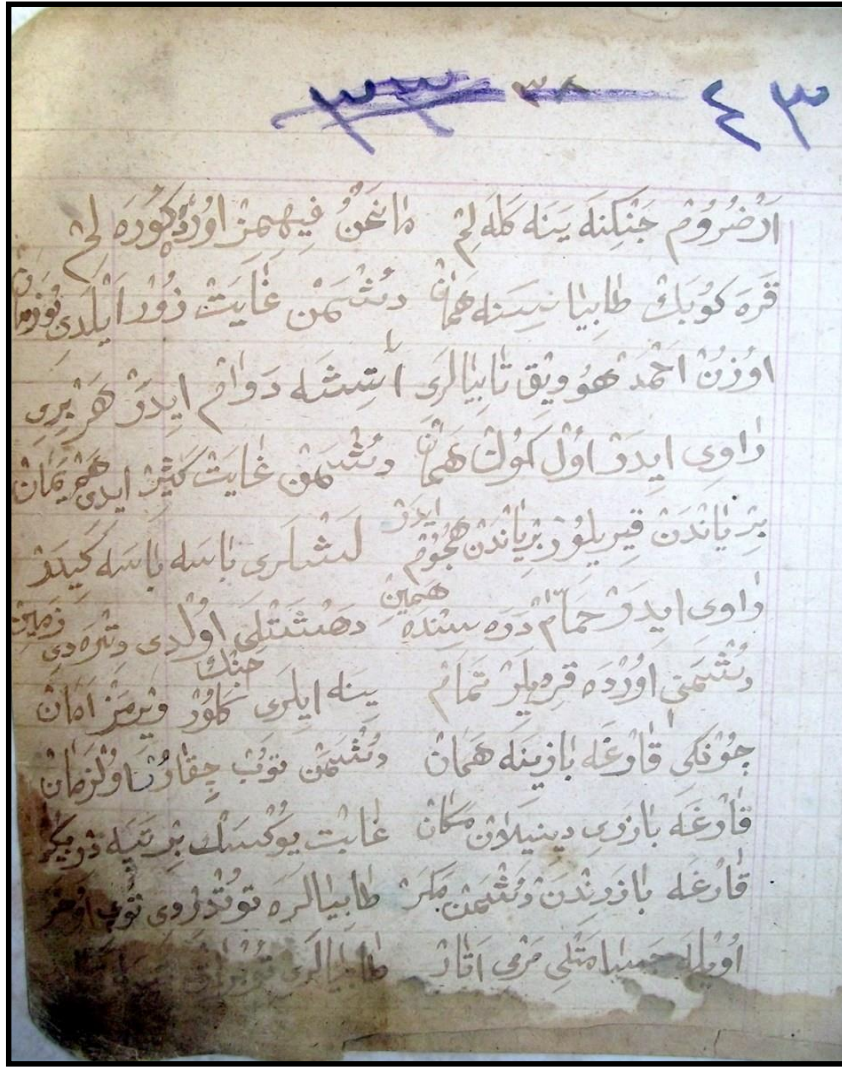
Karagöbek tabyasına hemân

Düşman gayet zor eyledi bu zemân

Uzunahmed Hovik tabyaları

Atişe devam ider her biri

Râvî ider ol gün hemân *Düşman gayet kesir idi hem yamân*
Bir yandan kırılır bir yandan hücum ider *Leşkeri basa basa gider*
Râvî ider Hamamderesi 'nde hemîn *Dehşetli ceng oldi ve ditredi zemîn*
Düşmanı orda kırdılar tamam *Yine ileri gelür virmez emân*
Çünkü Kargapazarı 'na hemân *Düşman top çıkarur olzemân*
Kargapazarı dinilen mekân *Gayet yüksek bir tepedür bi-gümân*
Kargapazarı 'ndan düşman meger *Tabyalara tutdurdi topi o har*
Öyle cesâmetli mermi atar *Tabyaları toprak tipiye katar*

21b (44)

Öyle ceng oldi orada ey hüâm

Sukut itdi Karagöbek tabyası b'it-temam

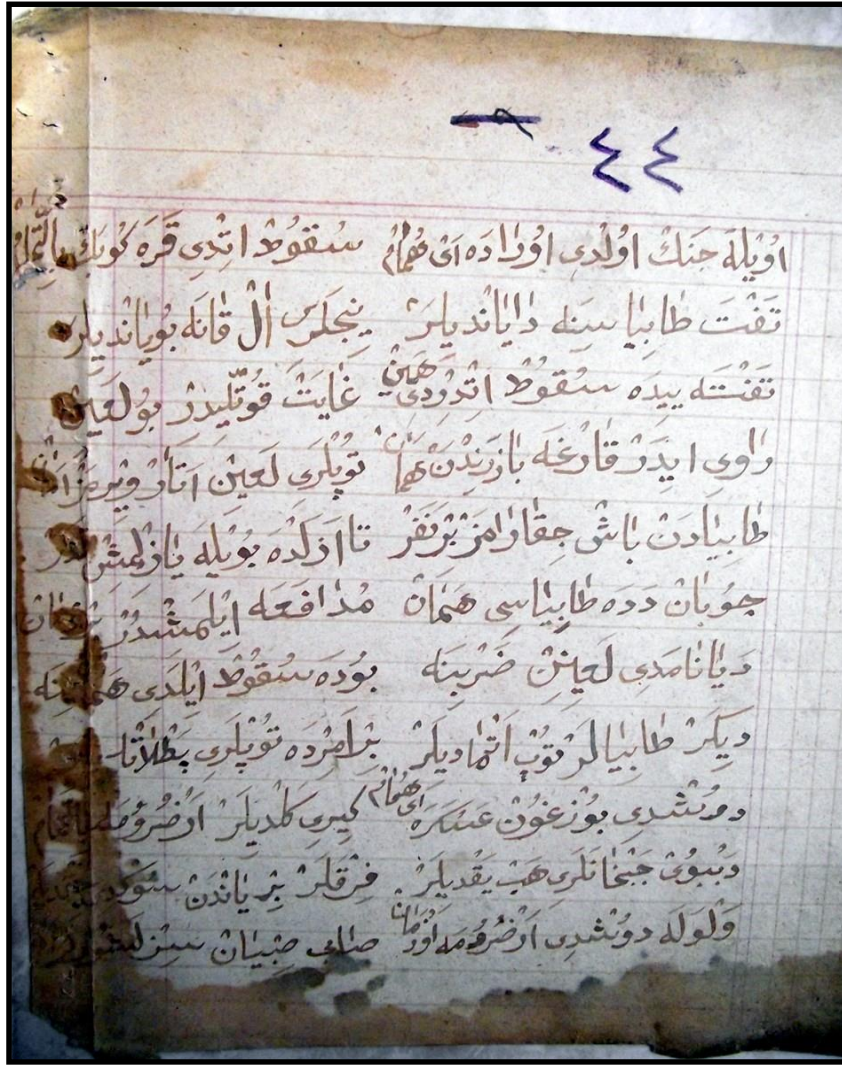
Tafta tabyasına dayandılar

Niceleri al kana boyandılar

Tafta'ı da sukut itdirdi hemîn

Gayet kuvvetlidir bu lâîn

Râvî ider Kargapazarı 'ndan hemân *Topları lâîn atar virmez emân*
Tabyadan baş çıkarmaz bir nefer *Ta ezelde böyle yazılmış kader*
Çobandede tabyası hemân *Müdafaa eylemişdür ol zemân*
Dayanamadı lâînin darbına *Bu da sukut eyledi hemân yine*
Diğer tabyalar top atmadılar *Bir emirde topları patlatdılar*
Düşdi bozgun askere ey hemâm *Giri geldiler Erzurum'a b'it-temam*
Debboyu cebhâneleri heb yakdılar *Fırkalar bir yandan sökdi çıkdılar*
Velvele düşdi Erzurum'a o zemân *Sabî sıbyân sızlaşurlar el-emân*

22a (45)

Kimi çocuğunu atar gider

Kimisi de bağırir mader peder

Düşman arkadan zor ider

Niceleri malını töker gider

Niceleri de çıkamadı kaldılar

Düşman içinde esir oldılar

Çalguları düşman çalar hemân

Aldı Erzurum 'u da olzemân

Gitdi kuvvet gitdi dârât ey hemîn

Niceleri de oldi zîr(ü) zemîn

Bu yanadan İslâm leşkeri

Çekdi giriye fırkaları

Mama Hatun 'i karargâh itdiler

Kop Masat cephelerini tutdılar

Râvî ider ol gün hemân

İstikamet aldı cebheler tamam

Fırkalar dağıldı o gün tamam

Bozuldi nizâm-ı asker ey hümâm

Yeni başdan ta 'kibe çıkdılar

Nice canları çeteler yakdılar

Kimi hak kimini na-hak dögdiler

Kimine de ana avrat sögdiler

لكي جو چو غنى اتار كيدن مكسيده باغروزه مادد بيدر
 دوشمن اوقدن زور ايدن نجاري مالي توكر كيدر
 نجاريده چقاصدي قالديار دوشمن ايجنده اسر اولديار
 چالغولري دوشمن چالار عهنا الدي اضر وميده اولزمان
 كيدي قوت كيدي دارت اهي نجاريده اولدي نيز زمان
 بويكادن اسنور لشكري چكدي كيريده فرقليرى
 مهاخون قراندا تديار قوت مضاد جيهلري طورتديار
 داوي ايدر اول عهنا اسنقامت الدي جيهلر تمام
 فرقلي داغلي اوكون تمام بوزولدي نظام عسكراي مضام
 يفي باشدن تعقيب حقيكر نجه جانلري جتار واقديار
 سمي حق كيمي نه حق دويدار كهننده انا عهنا

22b (46)

Seksen tevellüdden başladılar

Seksen bir seksen iki aldılar¹⁶

Ne bedel ne şahsî ne nakdî hemân

Cümlesini aldılar b'it-temam

¹⁶ Hicri: 1280, 1281 ve 1282 (Miladi: 1863-1866)

Kalmadı kuvvetimiz ey hoca

Cebheler uzandı ucdan uca

Bir yandan ta' kib me' mûrları gelür

Bir yandan mevzi'lere sevk olur

Bu bellü böyle düşmanı avk itdiler

Ta İstanbul ordilari yetdiler

Yeni başdan harbe nizâm virdiler

Çok kuvvetimiz gelecek didiler

Râvi ider firkalar sökdü hemân

Birbirini ta' kib ider olzemân

Geldi Birinci Kolordî tamam

Tevzi' oldi mevzi'lere ey hüâm

Behlivanlar hazır oldılar hemân

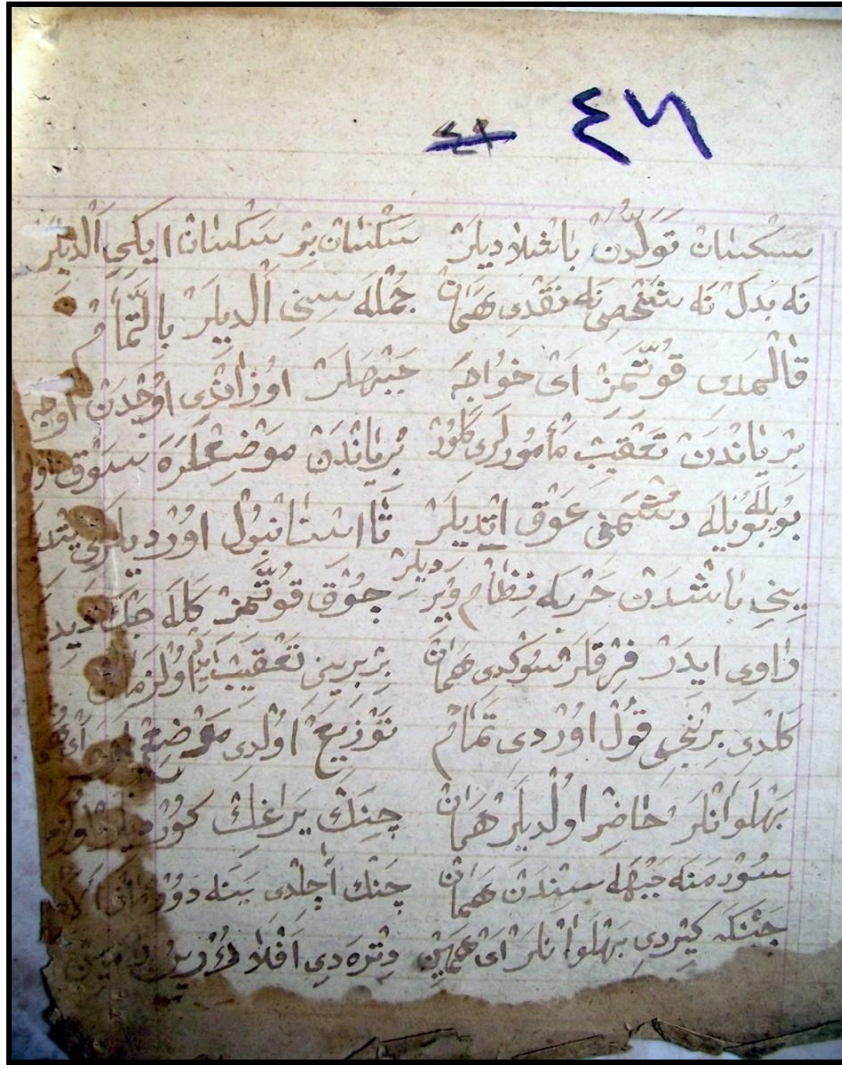
Ceng yarağın gördiler olzemân

Sürmene cebhesinden hemân

Ceng açıldı yine durmaz el-emân

Cenge girdi behlivanlar ey hemîn

Ditredi eflâk(ü) zîr(ü) zemîn

23a (47)

Of başında düşmanı haşladılar

Bir hücumda derelere tökdiler

Tutdiramadı orda o lâîn

Giri geldiler mevzi'lere hemîn

Bu yandan Demirkapı cebhesi

Hücum ider düşman gelür top sesi

Sürdi İslâm leşkeri olzemân

Çakmas üzerine tökdiler hemân

Suşeher'in üstinde hemân

İki top var idi bizim olzemân

Kuma(n)danlar çün emri virdiler

Atış idin ne durursuz didiler

Behlivanlar top atışında olzemân

Emire muntazır idiler hemân

Çünkü atışe devam eylediler

Düşmanı hâk ile yeksân itdiler

Öyle kırdılar kâfiri olzemân

Leş leş üstine düşdi hemân

Sağ kalanlar giriye hem kaçdılar

Sâbık mevzi'lerine yetişdiler

Atış kes kumandası virildi hemân

Behlivanlar sakın oldi olzemân

اوق باشنده دشمنان غشویبیر برهجمده ده لره توکدیلر
 قوتدیره مادی اوردده اولماین کیری کلدیلر موضعلره همان
 یوکیادن ده موز قاپوجیهله سی حجج ایدر دشمن کلورنوی
 سوردی استلوم لشکری اولما چقماض اوزینه توکدی همان
 مویشهرک اونستده همان ایلی کوب واز ایدی بزوم اولزمان
 قماونلر چقوی امری ویزدیلر انش ایدر که دون سیز دیلر
 برلوانلر توب باشنده اولزمان امره مشغره ایدیلر همان
 حونکی التشه دوا ایلدیلر دشمنی حالک ایله یکسان ایدیلر
 اولله قردیلر کافر اولزمان لشکری اوکستنه دشمن
 ضایع قانلر کیرینه هم قجدیلر سابق موضعلرینه یشتیلر
 التش کس قمانده سی ویزدی همان برلوانلر سناکن اولی اولزمان

23b (48)

Düşman kuvvetini virdi hemân

Kop cebhesine yüklendi olzemân

Sökdi Kop cebhesini ucdan uca

Leşker-i İslâm bozuldi ey hoca

Râvî ider ol gün hemân

Çıkdı Bayburd muhâciri olzemân

Kıyâmetden bir nev'idir ey peder

İbret alana bu işler yeter

Zulûmden münezzehdir ol ganî

Kullarına eylemez asla kini

Biz bize zulm eylemişiz bil buni

Terbiye için bizi çıġnandı ol ganî

قال الله تعالى ¹⁷ *إِنَّ هَالِكًا لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ*

قال الله تعالى ¹⁸ *عز و جل: اذا عصا ني من يعرفني اسلط عليه من لا يعرفني* (الحديث)

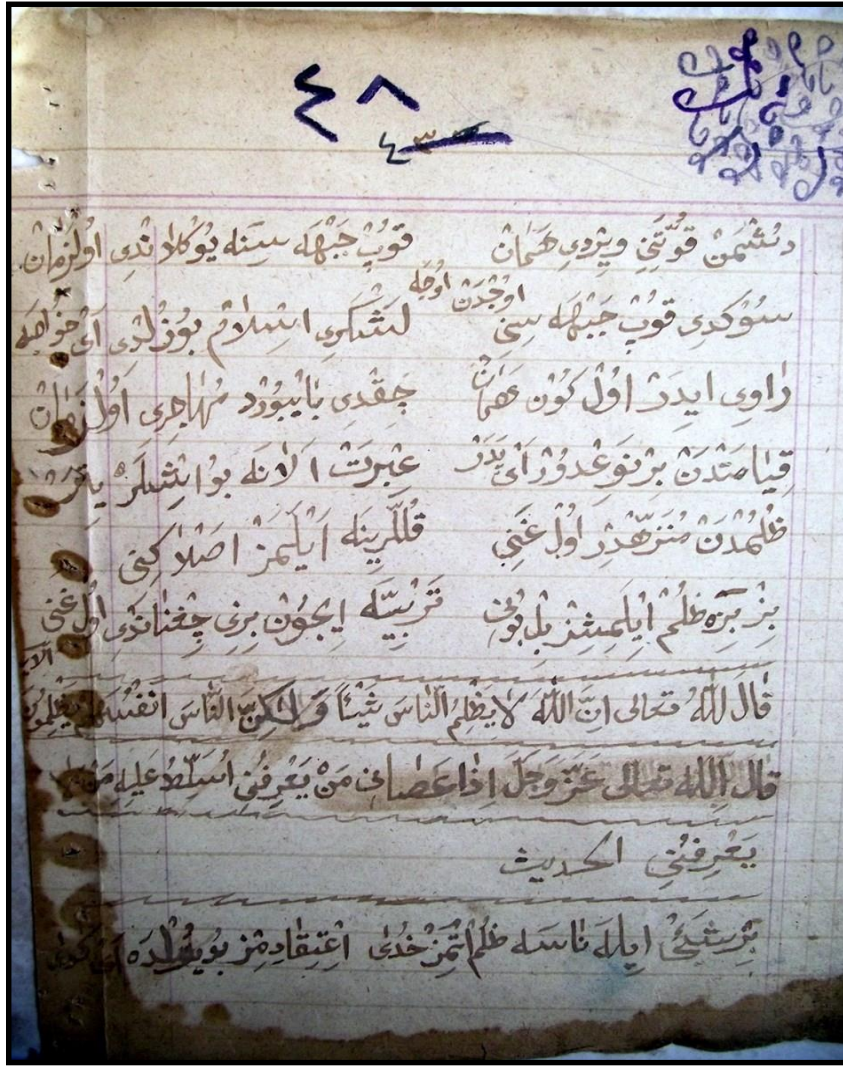
Bir şey ile nâs'a zulmetmez Hudâ

İ'tikadımız bu yolda ey gedâ

23b (48)

¹⁷ Yunus Suresi 44. Ayet (Y.N.).

¹⁸ Hadis-i Şerif (Y.N.).

24a (49)

İllâ nefse zâlim oldi bu nâs

Gayri işleri eyle buna kıyâs

Hadîs-i Kudsî'de Hakk buyurur

Îzâh idüb kullarına duyurur

Ne vakitte kullarım bilür beni

Beni bilüb yine işler isyânı

Beni bilmeyen kulları olzemân

Mûsâllat eylerem bilen üzere hemân

Kulu kul ile terbiye iderim

Böyle buyurur Hudâ-yı fermân-ı kadîm

Terbiyeye müstahakk olmuş idik

Hudâ emriyle düşman sillesi yedik

Yine bu işlerden ibret almadık

Müstakîm olub doğru yola gelmedik

Terbiyeden âciz değil ol İlâh

Yine terbiye ider yok iştibâh

Birinci isyânımız budur

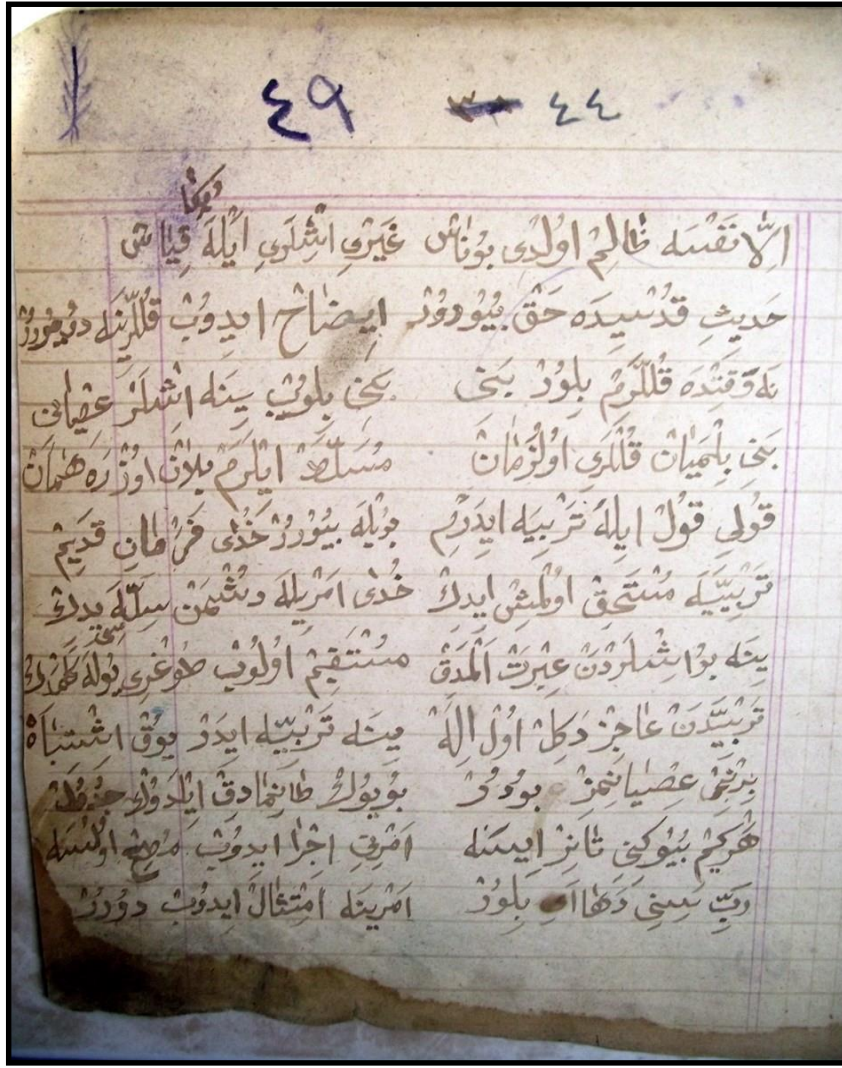
Büyük tanımadık eyledük cürmü

Her kim büyüğünü tanır ise

Emrini icrâ idüb mutî olsa

Rabbîsini daha iyi bilür

Emrine imtisâl idüb durur

24b (50)

Giri aldılar cebheleri ey hümâm

Sukut eyledi Bayburd da b'it-temam

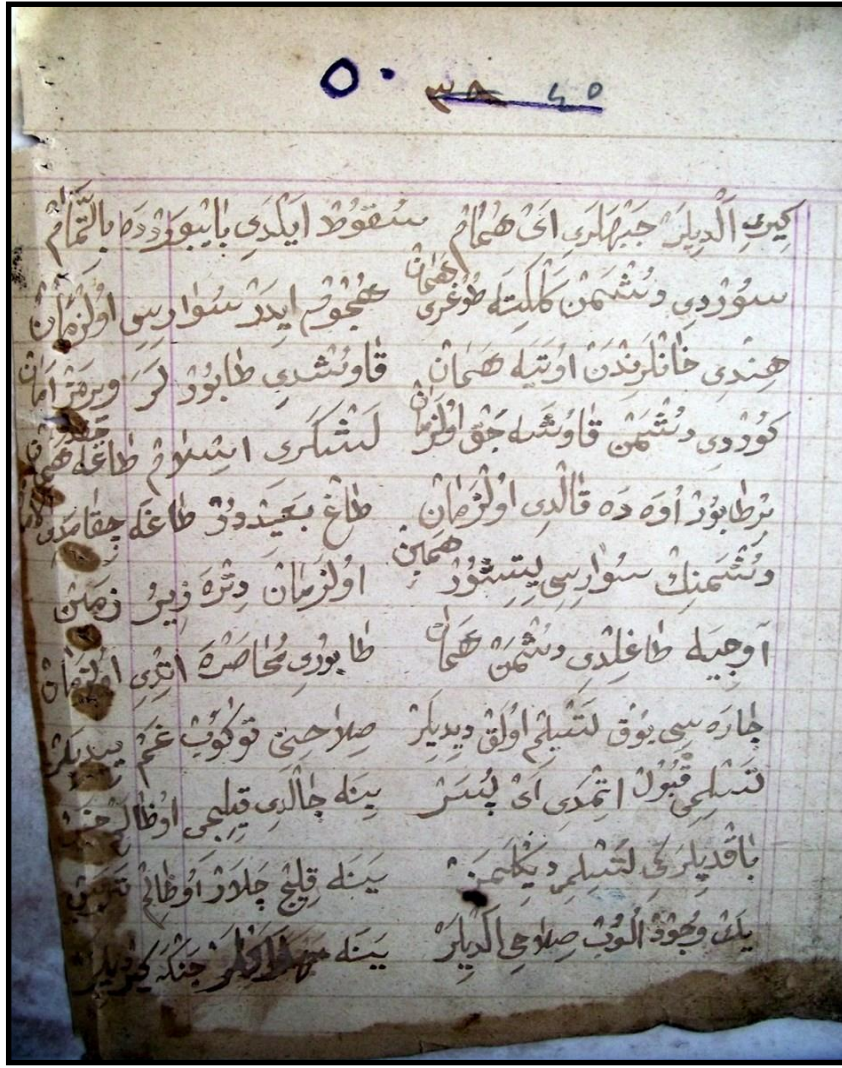
Sürdi düşman Kelkit'e doğri hemân

Hücûm ider süvârisi olzemân

Hindi Hanları 'ndan¹⁹ öteye hemân *Kavuşdi taburlara virmez emân*
Gördi düşman kavuşacak olzemân *Leşker-i İslâm dağa çıkdi hemân*
Bir tabur ovada kaldı olzemân *Dağ baiddür dağa çıkamadı el-emân*
Düşmanın süvârisi yetişir hemîn *Olzemân ditredi zîr(ü) zemîn*
Avcıya dağıldı düşman hemân *Taburi muhâsara itdi olzemân*
Çaresi yok teslim olak didiler *Silâhını töküb gam yediler*
Teslimi kabul itmedi ey püser *Yine çaldı kılıcı o zâlim har*
Bakdılar ki teslîmi dinlemez *Yine kılıç çalar o zâlim teres*
Yek vücûd olub silahı aldılar *Yine behlivanlar cenge girdiler*

24b (50)

¹⁹ Bugünkü Söğütlü Köyü (Y.N.).

25a (51)

Allah Allah deyüb süngi vurdılar

Ceng iderek birbirini kırdılar

Sünür²⁰ başlarında meğer olzemân

Bizim toplar var imiş orda hemân

Top Kumandanı atişe emir eyledi

Ne durursuz kahramanlarım didi

²⁰ Bugünkü Çayryolu Köyü (Y.N.).

Leşker-i İslâmı görürüz hemân

Al kanlara gark olmuşlar bu zemân

Bir emirde toplar açıldılar

Düşmanı toprak tipiye katdılar

Öyle kırıldı kâfir orda hemîn

Ditredi eflâk(ü) zîr(ü) zemîn

Perakendesi girüye kaçdılar

Ta sâbık mevzi'leri geçdiler

Bu yandan sevâhiller hemân

Santa başında ceng olur olzemân

Birbirini sürerek gitdiler

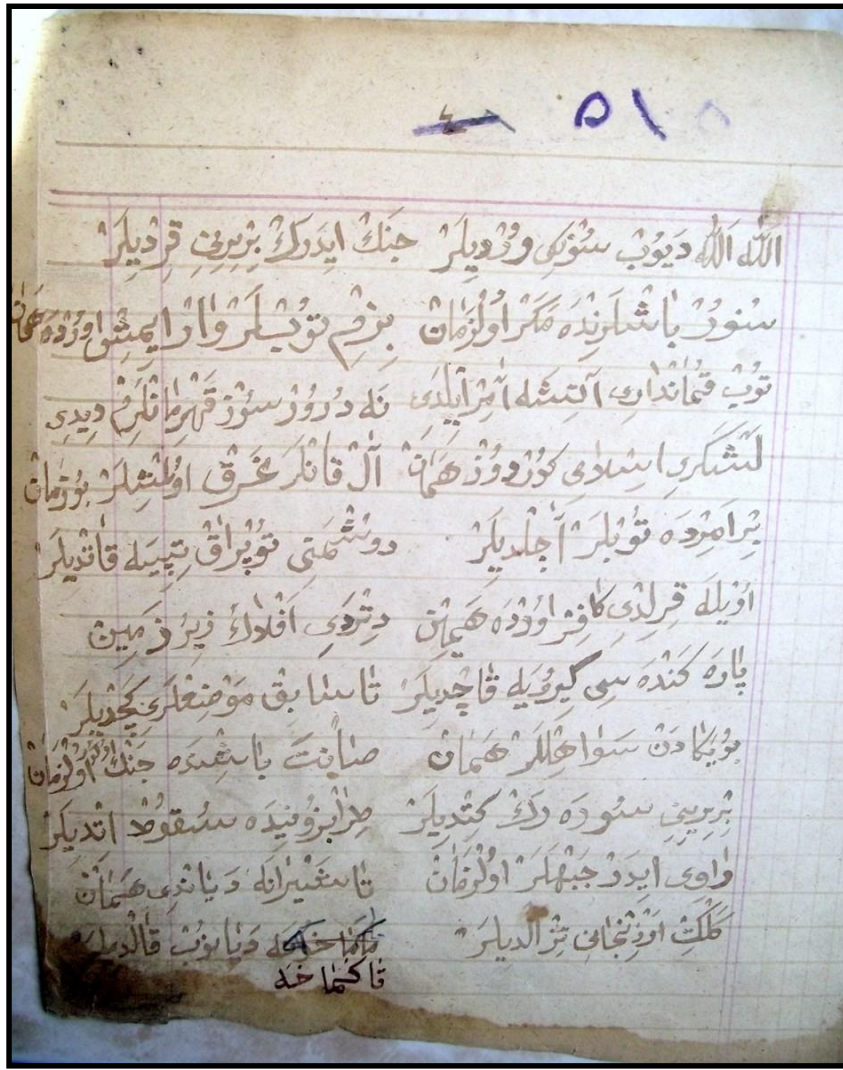
Trabzon'u da sukut itdiler

Râvî ider cebheler olzemân

Ta Şiran'a dayandı hemân

Kelkit Erzincan'ı tîz aldılar

Ta Kemah'a dayanub kaldılar

25b (52)

İstikamet aldı cebheler hemân

Ta Bağdad'dan Giresun'a b'it-temam

Râvî ider birçok sene kadar

Ceng olmadı mevzi'lerde ey peder

Bu yanadan ahâliye geelim

Hâllerini vasf idelim kalalım

Çünkü esir olub mazlûm kaldılar

Dünyâ fânî azâbı da fânîdür

Bu gün ölüm olsa idi ey peder

Lâkin gelir her gün ölüm acısı

Bâki kalan Ermeniler neyledi

Fi'liyle kavliyle bizi dağladılar

Nice karyelerimizi basdılar

Niceleri de yollarda hemân

Dünyâ azâbıyla muazzeb oldılar

Nadîm olanın günâhın eridür

Ölüm acısını dadub da gider

Ah Ermeni ah Ermeni bâkîsi²¹

Başımıza çok felâket eyledi

İşidenler yas tutub ağladılar

Boğazlayub amanını kesdiler

Tarassud idüb kesdiler olzemân

25b (52)

²¹ Burada 1915 tehcirinden ve Ruslar çekildikten sonra geriye kalan Ermeniler kastediliyor (Y.N.).

اسْتِقَامَتِ الدِّي جِبَهْلَرُ هَمَانِ تَابَعْدَاوَدَنْ كِيَرِ سَنَوْنَه بَاتِمَانِ
 دَاوِي اِيْدِرْ بَرِيْحَقْ سِنَه قَدَرْ جِنَكْ اَوْلِي مَوْضِعْلَرْدَه اَيْ يَدَه
 بُوِيكَادَنْ اَهَالِيَه كُلَه لَعْمِ خَالَرِي وَصَقْ اِيْدَه لَمْ قَالَه لَعْمِ
 جُوْنِكِي اَسْرَالُوْبْ مَظْلُوْمْ قَالِيْلَرْ دُنْيَا عَزَا اِيْلَه مَذَبْ اَوْلِيْلَرْ
 دُنْيَا فَايْ عَزَا بِيْدَه فَايْدِرْ قَادِمِ اَوْلِيْنِيْكَ مُنَا هِيْكَ اَرِيْدِرْ
 بَرِيْكَوْنِ اَلُوْمْ اَوْلِيْسَه اِيْدِي اَيْ يَدِرْ اَوْلُوْمْ اَجِي سِنِي دَاوُوْبَه يِيْدِرْ
 لَكِنْ كَلُوْرْ هَرْ كُوْنِ اَوْلُوْمْ اَجِي اَمْرُ اَهْمِيْ اَهْ اَرِيْتِي بَا قِيْدِي
 بَا قِي قِلْدَنْ اَرِيْمِيْلَرْ نِيْلَرِي بَا شِيْمَرَه جُوْقْ فَلَكَتْ اِيْلِي
 فَعْلِيْلَه قَوْلِيْلَه بَرِي طَاغَاوُوْبِيْلَرْ اِيْشِيْدَنْلَرْ يَاشْ قُوْرُوْبْ اَكْمُوْبِيْلَرْ
 نِيْجَه قَرِيْلَه لَرِيْهِي بَا صِدِيْلَرْ بُوْغَازْ لِيُوْبْ اَهْمِي كَسِيْدِي
 نِيْجَارِيْدَه يُوْلَلَرْدَه هَمَانِ مَرَصَّدْ اِيْدُوْبْ كَسِيْدِيْلَرْ

26a (53)

Bâki kalanımız hayfe irdiler

Şimdi düşman bizi alur didiler

Bu gün yarın da bizi

Katl ider deyü cümlemizi

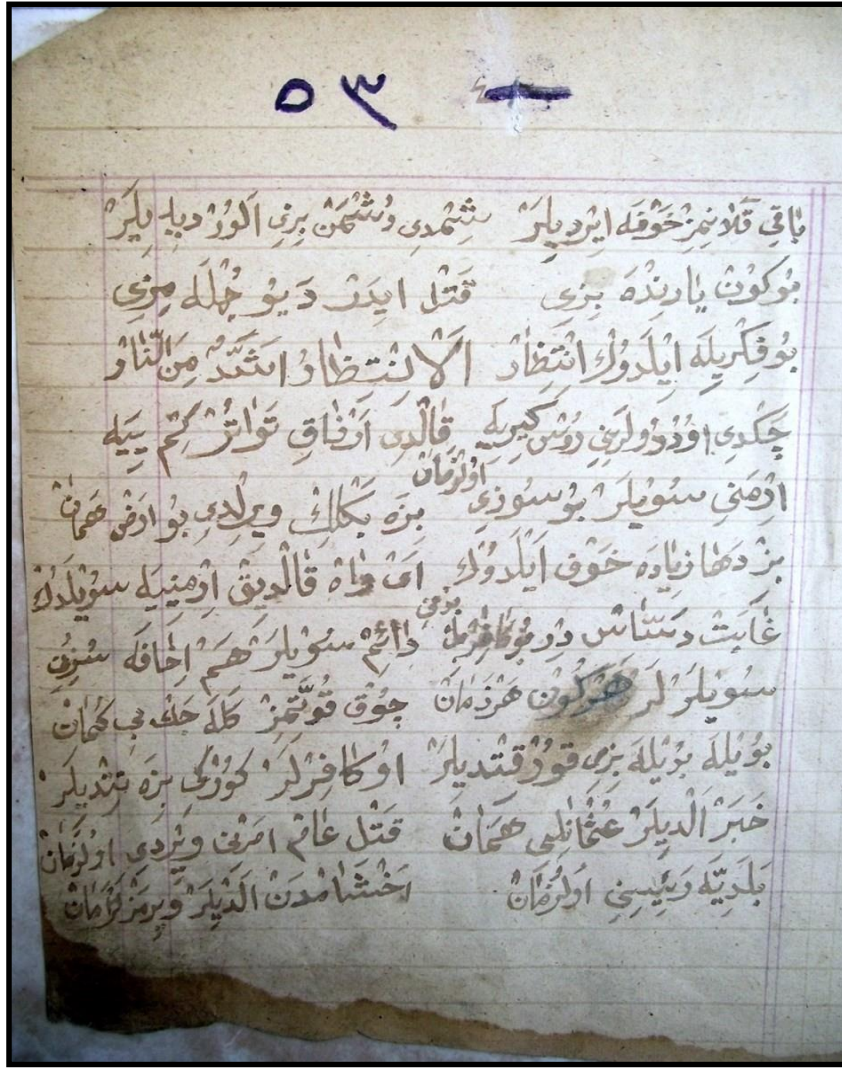
Bu fikriyle eyledük intizar

El-intizaru eşeddü mine 'n-nâr

Çekdi ordularını Rus giriye *Kaldı erzâk-ı tevatür kim yiye*
Ermeni söyler bu sözi olzemân *Bize beglik virildi bu arz hemân*
Biz daha ziyâde havf eyledük *“Eyvah kaldık Ermeni ‘ye” söyledük*
Gayet dessâsdır bu kâfir bil buni *Dâim söyler hem ihâfe sözini*
Söylerler her gün her zemân *Çok kuvvetimiz gelecek bi-gümân*
Böyle böyle bizi korkutdılar *O kâfirler gör ki bize nitdiler*
Haber aldılar Osmanlı’yı hemân *Katl-i âmm emrini viridi olzemân*
Belediyye Reîsi ‘ni²² olzemân *Ahşamdan aldılar virmezler emân*

26a (53)

²² Ermeniler tarafından şehid edilen Belediye Reisi Hafız Süleyman Efendi’dir. (Y.N.).

26b (54)

İrfânî'yi²³ de aḥşamdan aldılar

Giri kalan hânelere daldılar

Sabah oldi nâsı tobladılar

Kahvelerden sokaklardan aldılar

²³ İrfânî; Abras (Akbulut) Köyü'nden olup, Ermeniler tarafından şehid edilmiştir (Y.N.).

عترانیده اخشامدن دایر کیری قنون خانلره دلایلیر
 صباخ اولدی ناسی توپلا دایر قهوه لودن سو قانلردن دایر
 کویلی شهرلی محوم قتل عام ایدوب اتیلیر
 او طلره هت طولی دایر بر بر چاغری بوز دایر
 کی قلیج کی قوشون ورور مکسیده یینه اولم کتوروز
 صباخ نمازیدن باشکدیلر تا ساعت الی هم دایر
 اشک پوشا امرجه مان اسبور تولر کلنون بوزمان
 اولزمان تنلر یوردوی ماغازلر اووق دو مان بوزوی
 سیمی اولمشن سیمی جانلر کها سابدیلر ایشپورتوی
 ویر دایر ایشی اولزمان اه فغان ایوقه چقار
 برنجی ایکنی او طلر یادیلر اوحنی دودنجیه دیان دایر

27a (55)

Beşinci odada var idi meger

Elli âdem kadar orda ey peder

Didiler sıra bize geldi nidelim

Hâlimiz sana ma'lûm ya Âlim

Bî-çâre kaldı gam yidiler

Kaldurumi sökelim didiler

Sökdiler kaldurumi olzemân

Kapunın ardına virdiler hemân

Bir takımı da kaldurumi kırdılar

Ufak ufak cebhâne gibi yığdılar

Sıra geldi onların odaya hemân

Vurub da yakacak kâfirler olzemân

İçerden müdafaaya durdılar

Taş ile kâfirlere vurdılar

Kapuyı kâfirler kırdılar hele

Gördiler arkası olmuş muhkem kal'a

Yine içerü giremediler

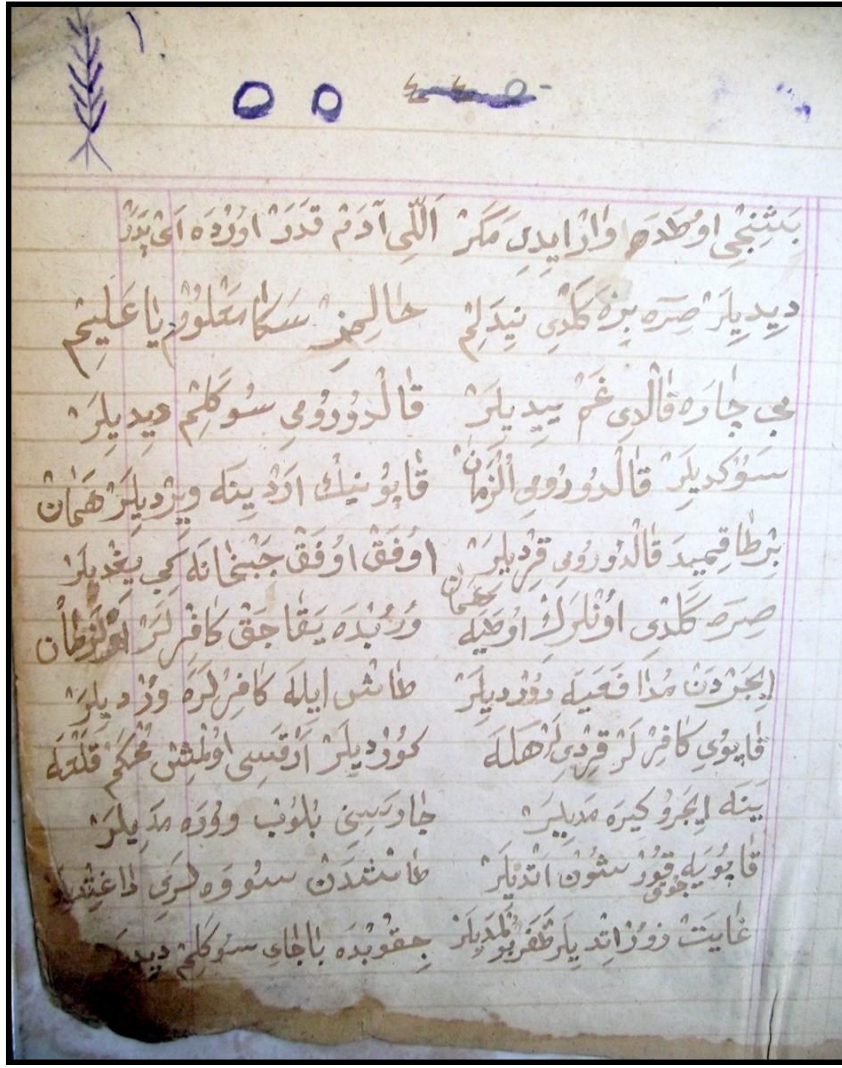
Çaresini bulub vuramadılar

Kapuya çok kurşun atdılar

Taşdan söveleri dağıtdılar

Gayet zor itdiler zafer bulmadılar

Çıkub da bacayı sökelim didiler

27b (56)

Çıkıldar bacaya kâfirler hemân

Lavumlar ellerinde gayet yamân

Vurdılar ki bacayı deleler

Yağlı paçavraları salalar

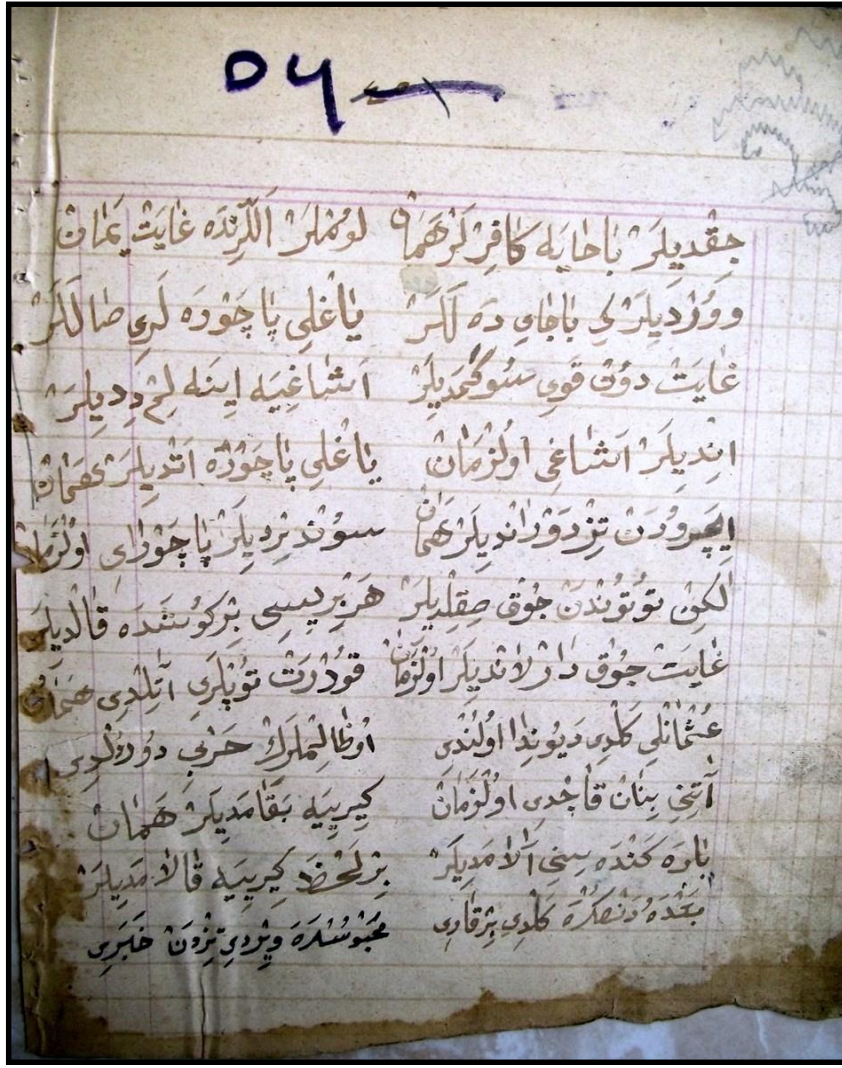
Gayetdün kavî sökemediler

Aşağıya inelim didiler

İndiler aşığı olzemân *Yağlı paçavra atdılar hemân*
İçerüden tîz davrandılar hemân *Söndirdiler paçavrayı olzemân*
Lâkin tütünden çok sıkıldılar *Her birisi bir köşede kaldılar*
Gayet çok darlandılar olzemân *Kudret Topları²⁵ atıldı hemân*
Osmanlı geldi deyü nidâ olundi *Ol zâlimlerin harbi duruldi*
Atını binen kaçdı olzemân *Giriye bakamadılar hemân*
Perakendesini alamadılar *Bir lâhze giriye kalamadılar*
Ba'dehudan sonra geldi bir karı *Mahbûslara viridi tîzden haberi*

27b (56)

²⁵ Bir rivagöre, bu sırada Şehid Osman Tepesi'nden top patlaması tarzında patlama sesleri gelir. Ermeniler, Osmanlı askeri geldi zannederek kaçmaya başlarlar. Bu beşinci odada bulunan ve zor durumda kalan 50 kişi de kurtulur. Onların kurtulmasına sebep olan patlamalar halk arasında "Kudret Topu" olarak bilinir(Y.N.).

28a (57)

“Düşman kaçdı tiz çıkn da gelin

Debboylardan silahları alın”

Mahbûs olan bu haberi aldılar

Sanki dünyâya yeniden geldiler

Çıkıldar oradan tizden hemân

Debboyu dağıtdılar olzemân

Küçük büyük silâha yapışdılar

Perakendesi ile harbe tutuşdılar

Râvî ider elli altmış kadar

Bulduklarını vurdılar ey peder

Kaçdı güm-râhları gitdi olzemân

Giri gelem yanmışlara hemân

Giri gelüb yananları gördiler

Niceleri bundan ibret aldılar

Râvî ider ol gün nâzırın olan

Cehennemi gördük didiler sanma yalan

Öyle yanmışlar orda ey hemîn

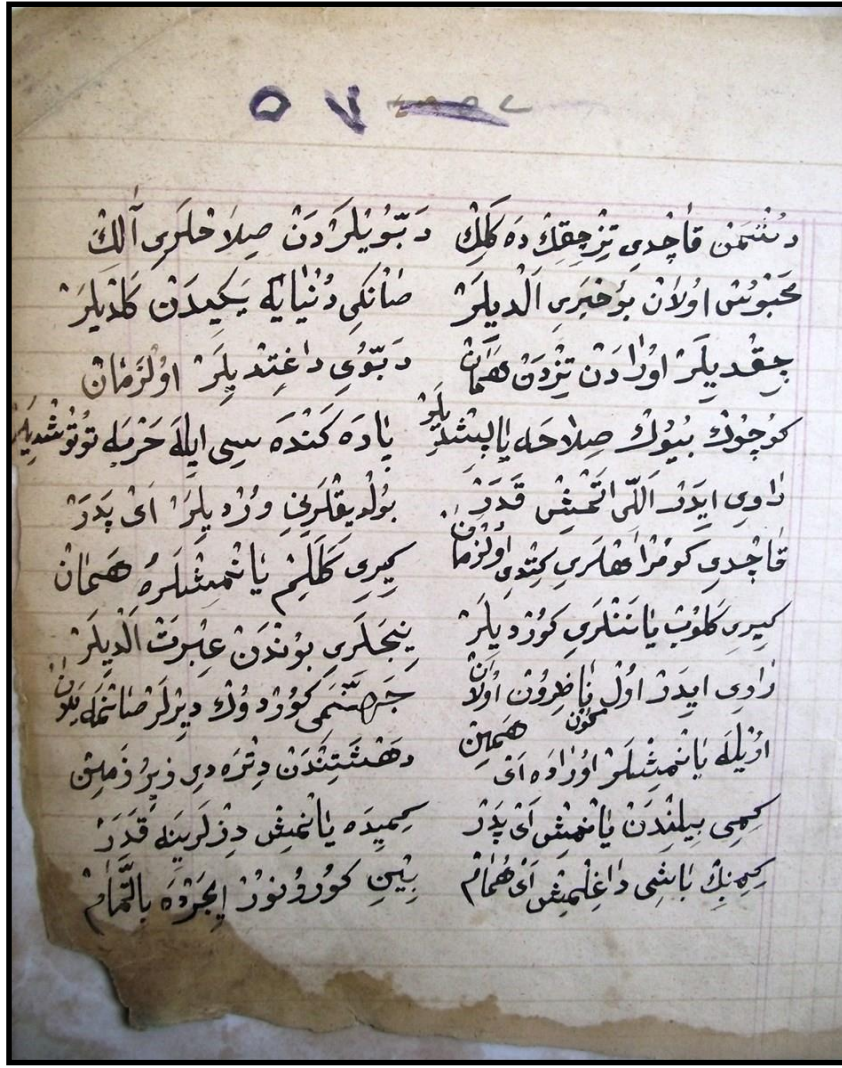
Dehşetinden ditredi zîr(ü) zemîn

Kimi belinden yanmış ey peder

Kimi de yanmış dizlerine kadar

Kiminin başı dağılmış ey hümâm

Beyni görünür içerde b'it-temam

28b (58)

Bellüsüz ölmüş o nâzik beden

İbret almaz mı yâhû görüb giden

Geldi gördi sahibleri o zemân

Ah vah feryâd ile kobdi figan

Kimi ağlar baba deyü olzemân

Yaş töker gözlerinden eyler figan

Kimi de oğul oğul dir de ağlar

İřidenlerin ciđerini dađlar

Kimi ağlar dir vah beni kardař

Keřke ben de sana olaydım yoldař

Kimi de tanıyamaz âdemini

“Acaba burada mıdır” dir buni

Gider eve evde bulamaz

Gelür muhrik handa duramaz

Niceleri bellüsüz öldiler

Yandı da kömür gibi kaldılar

Sahibleri olanlar olzemân

Aldılar mevtalarını b'it-temam

Kaldı karyelerden garîb olanlar

İbret alsun bunları yeni görenler

Üç gün sonra fırkalarımız geldi

Bâki kalan mevtaları o aldı

بللوسوز اولمش اونا زك بدن
 عبرت المني ياهو كودوب كيدن
 كلوي كودوي صافيلوي اومان
 آه واه فر ياديله قوبوي فتان
 كهي اغلر نا با يو اولزمان
 ياشي توكر كوز لر دن ايلو فتان
 كيمده ارغول ارغول ديره اغلر
 ايشد نلرك جكريني طاغلر
 كهي اغلر ديروغ بن قرداش
 كمشك بنده سكا اولدير بولاش
 كيمده طانيانز ادمني
 كيدر آوه آوه بولمنز
 عجا بورده صيدر دير بونز
 كلوز محرق خانده دوده منز
 ينجلري بللوسوز اولدير
 يانديده كهور كجي قالدير
 صاحبلري اولانلر اولزمان
 قالدر قريه لر دن غريب اولانلر
 عبرت السنون بونلري يكي كوز نلر
 انج كون صكره ققلر يمين كلوي
 باقي قلون مونتالري اولدي

Defn itdiler muhrikleri olzemân

Niceleri çağırurlar el-emân

Kendi gözüm ile gördüm olzemân

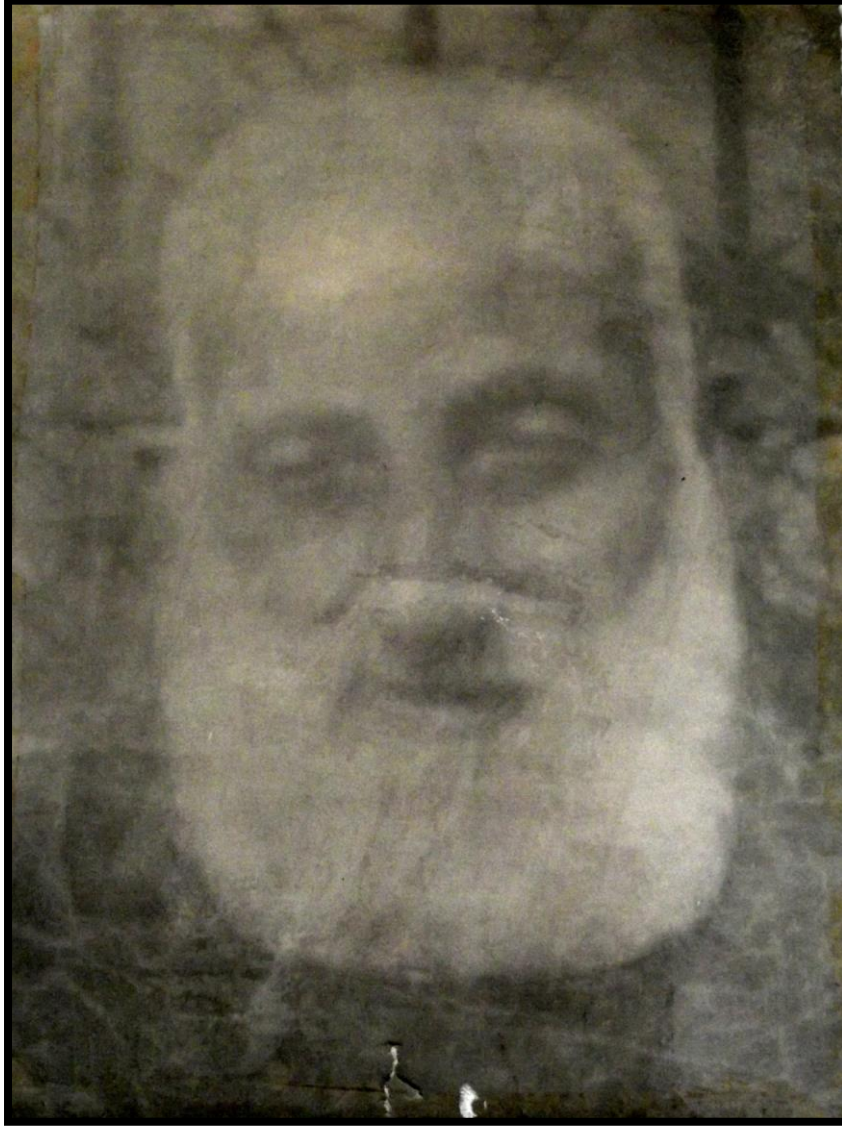
Yok hilafım yandı bunlar el-emân

Öyle zann itdim cehennemden çıkan *Zümre midür acaba odlar yakan*
İbret için buni virdi Hakk bize *Âhiret azâbından numûne size*
İbret aldın mı ey hakkı dîvâne *Kendi gözün ile gördün.....*
Eski kafayı gezdirme dâima *Leyl-i kaim gündüzi ol.....*
Bu hikâyet burada oldi tamam *Mustafa'nın rûhuna yüz (bin selâm)²⁵*
Okuyanı dinleyeni yazanı *Rahmet eyler yar*

²⁵ Daha önce de geçtiğinden hareketle "Mustafa'nın rûhuna yüz bin selâm" olarak tamamlanabilir; bkz: s.31 (Y.N.).
29a (59)

دَقْنِ اِتْدِيلِرْ تَحْرَقْ لَرِي اَوْلُزْمَانِ يَنْجَارِي چَاغِرُو زُلُرْ اَلَامَانِ
 كَنْدِي كُوزُومُ اَيْلَهْ كُوزُومُ اَوْلُزْمَانِ يُوُقْ خِيَدُومُ يَانْدِي بُونُورْ اَلَامَانِ
 اَوْلِيلَهْ صَغْنِ اَتْدِيْمُ جَهَانْمَنْدَنْ جِحْقَانِ زُمْرَهْ مِيدَرُ عَجِيْبَانِ اَوْلُورْ بِيَقَانِ
 عِبْرَتِ اِيچُونِ بُونِي وَيَزُويْ حَقِ بَرَهْ اَخِرَتِ عَذَابَنْدَنْ نَمُونَهْ سِيَزَهْ
 عِبْرَتِ اَلْدِنْمِي اِي حَقِي دِيَوَانَهْ كَنْدِي كُوزُونُ اَيْلَهْ كُوزُومُ اَوْلُزْمَانِ
 اَسْكِرْ قَفَايْ كُوزُومَهْ دَامَانِ لَيْلِ قَائِمُ كُونُورُويْ اَوْلُزْمَانِ
 بُوْحَاكَايْتِ بُوْرَادَهْ اَوْلُويْ تَمَانِ مَرْصُفِي بِيَكِ رُوْحِنَهْ يُوْرُويْ
 اَوْقِيَانِي دِكَلِيْنِي يَا زَهْ بِي رَحْمَتِ اَيْلَهْ يَارْ لَغَاغِ

EKLER

BAYBURLU KÜÇÜK HAFIZ (İsmail Hakkı Polattimur) 1867-1959

BAYBURLU KÜÇÜK HAFIZ (İsmail Hakkı Polattimur)'ın ARPALI BELDESİNDEKİ KABRİ

BAYBURTLU KÜÇÜK HAFİZ (İsmail Hakkı Polattimur)'ın ARPALI BELDESİNDEKİ KABRİ

SÖZLÜ

K

Âgâh: Bilgili, haberli, uyanık.

Anı: Onu.

Ârâm: Durma, dinlenme.

Âsümân: Gök, semâ.

Avk: Alıkoyma, durdurma.

Avn-i Bârî: Allah'ın Yardımı. **Ayân:** Belli, açık, meydanda.

Ayn-el yakîn: Gözüyle görmüş gibi, kat'î.

Baîd: Uzak.

Bu'd-i Mesâfe: Gidilen yolun uzaklığı.

Cemm-i vâfir: Kalabalık.

Cesâmet: Büyüklük, irilik. **Cimâ':** Çiftleşme.

Cünûd: Askerler, ordular.

Dârat: Debdebe, şan, büyük gösteriş.

Dehr: Dünya, zaman, devir.

Dessâs: Desîse eden, aldatıcı, hileci.

Dilîr-âne: Yiğitçesine, mertçesine.

Duhân: Duman.

El-intîzaru eşeddü mine'n-nâr: Beklemek ateşten daha şiddetlidir.

Fesîh: Açık.

Firâk: Ayrılık.

Gamm-nâk: Gamlı, tasalı, kaygılı.

Ganâim: Ganimetler.

Gedâ: Yoksul, fakir.

Gill ü gışş: Kin ve hîle.

Güm-râh: Yolunu şaşırانlar.

Güşâd: Açılış, açılma, açma.

Hâlet-i nez': Can çekişme.

Haml: İsnat, atf.

Har: Eşek.

Hasna: Güzel.

Havf: Korkmak.

Hayme: Çadır.

İbâd-i Müslimîn: Müslüman kullar.

İhâfe: Korkutma.

İlhâh: İsrar etme, zorlama.

İmtisâl: Gerekeni yapma.

İnâs: Kızlar, kadınlar.

İstîtâat: Kudret, tâkat.

İştibâh: Şüphelenme. **Kalb:** Orta

Karye: Köy.

Kîl u kal: Dedikodu.

Kurâ: Köyler, kasabalar.

Ma'dum: Yok olan.

Ma nahnu fih: Bahsini ettiğimiz şey.

Mazmûn: Mânâ.

Menâm: Rüya.

Muattal: Boş, kullanılmaz.

Mısr-i cem: Şehirde

toplanmak. **Muazzeb:** Azâb

içinde bulunan, eziyet çeken.

Muhrîk: Yanmış, yakılmış.

Muînli, muînsiz: Askere

alındığında ailesine bakacak

kimsesi olan ve olmayan.

Münhezim: Hezimete uğrayan,

bozgun.

Müstecâb: Kabul olunmuş.

Mutî: İtaat eden, boyun eğen.

Nâdim: Pişmân.

Püser: Oğul, erkek evlat.

Ref': Hükümsüz bırakma.

Remy: Atma.

Rub'i meskûn: Dünya'nın kara

olan dörtte bir kısmı.

Rü'yet: Görme, bakma.

Sâmûn: İşitenler, dinleyenler.

Ser-te-ser: Baştanbaşa.

Seb'a-i Seyyâre: Yedi Gezegen;

Utârid (Merkür), Zühre (Venüs),

Mirrih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Zühal

(Satürn), Neptün, Plüton.

Sevâhil: Sahiller, kıyılar.

Şehr-i Ramazân: Ramazân

ayı. **Şeytân-ı lâîn:** Allah'ın

rahmetinden

(yargılamasından) mahrum

olan şeytân.

Şitâ: Kış.
Şu'le: Alev, ateş.
Taâm: Yemek, aş.
Tarassud: Gözetme, bekleme.
Tâûn: Vebâ.
Tedennî: Gerileme.
Teng: Dar.
Lâhze: Göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman. **Leşker:** Asker.

Vâfir: Çok, bol.
Vakt-i duhâ: Kuşluk vakti.
Vefret: Çokluk, bolluk.
Vesâvis-i Şeytân: Şeytânın verdiği vesveseler.
Yarağ: Cephane, mühimmat, silâh.
Zükûr: Erkekler.

KAYNAKLAR

Ahmet Ender GÖKDEMİR, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Ermeni ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlîmi, (Haz: Halil Kemâl Türközü), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995.

Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, (Çev: Zâkir Kadirî UganAhmet Temir), Maarif Basımevi, Ankara, 1954.

Talât Paşa, *Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekâtı İhtilâliyesi (İlân-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra) 1916*, (Editör: Ö. Andaç Uğurlu), İstanbul, 2006.

Uygun Ahmet AKER, *Seferberlik Hikâyeleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.